

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXVI

1

IANUARIE — IUNIE

1981

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

IOAN PĂTRUȚ — *redactor-șef*

VASILE BREBAN

HENRI JACQUIER

BELA KELEMEN

DIMITRIE MACREA

PETRU NEIESCU

GRIGORE RUSU — *membru al Colegiului de redacție*

SABINA TEIUȘ

ROMULUS TODORAN — *membru al Colegiului de redacție*

MIRCEA ZDRENGHEA

ILEANA CÂMPEAN — *membru al Colegiului de redacție*

EUGEN BELTECHI — *secretar responsabil de redacție*

NICOLAE MOCANU — *secretar responsabil de redacție;*
membru al Colegiului de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, 79717 Calea Victoriei nr. 125, București (direct sau prin poștă).

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box 136 — 137, telex 11226, 79517 București, str. 13 Decembrie nr. 3.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressée à ILEXIM, Département Export-Import Presă, P.O. Box 136 — 137, télex 11226, 79517 Bucarest, 3, rue 13 Decembrie, Roumanie.

Le prix d'un abonnement est de \$ 35 par an.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la Consiliul de conducere al revistei, „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXVI, nr. 1

1981

ianuarie—iunie

SUMAR

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

Pag.

FELICIA ȘERBAN, ILEANA CÂMPEAN, Din activitatea lexicografică a lui

H. Tiktin

5

MIRCEA ZDRENGHEA, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* — La

200 de ani —

11

ISTORIA LIMBII ROMÂNE

ALEXANDRU NICULESCU, Romanitatea românească și cultura latină (sec.

XI—XIV)

17

GRAMATICĂ

D. D. DRAȘOVEANU, Prin *consecutio temporum* la un sistem al subordonatelor
cauzale

27

ȘTEFAN HÁZY și G. G. NEAMȚU, Adverbele modale. Distribuție și funcții (I)

35

LEXICOLOGIE

I. MĂRII, Note lexicale (I)

43

GERHARD ROHLFS, Românescul *Crăciun*

55

VALENTINA ȘERBAN, *Note lexicale și etimologice*

59

ONOMASTICĂ

I. PĂTRUȚ, Antroponime românești în -iu

63

STILISTICĂ

IOANA SASU, A possible Method for Style Analysis

69

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA CLUJ
BIBLIOTECA
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
ȘI ISTORIE LITERARĂ ȘTEFIL PUȘCARIU
Nr. 20

ELENA DRAGOȘ, Simbolul. Puncte de vedere

77

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

<i>Noul Atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia</i> , vol. IV, de dr. TEOFIL TEAHA, dr. ION IONICĂ, dr. VALERIU RUSU, București, 1980 (<i>Viorel Bidian</i>)	83
G. IVĂNESCU, <i>Istoria limbii române</i> , Iași, 1980 (<i>Viorica Pamfil</i>)	85
VASILE BREBAN, <i>Dicționar al limbii române contemporane de uz curent</i> , București, 1980 (<i>Ioana Anghel</i>)	89
ILIE DAN, <i>Toponimie și continuitate în Moldova de nord</i> , Iași, 1980 (<i>Eugen Pavel</i>)	91
PAUL IORGOVICI, <i>Observații de limba rumânească</i> , Timișoara, 1979 (<i>Eugen Beltechi</i>)	93
IOSIF POPOVICI, <i>Scriseri lingvistice</i> , Timișoara, 1979 (<i>I. Mării</i>)	94
ALEXANDRU NICULESCU, <i>Între filologie și poetică</i> , București, 1980 (<i>Mircea Borcilă</i>)	95
CORNEL SĂTEANU, <i>Timp și temporalitate în limba română contemporană</i> , București, 1980 (<i>Emese Kis</i>)	97
<i>Studii de stilistică, poetică, semiotică</i> , [vol.] I, Cluj-Napoca, 1980 (<i>Felicia Șerban</i>)	98
<i>Slownik prasłowiański</i> , sub red. FR. ŚLAWSKI, [vol. I—III], Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1974—1979 (<i>G. Benedek</i>)	99
OTTO NEUMAIER, <i>Biologische und soziale Voraussetzungen der Sprachkompetenz</i> , [Innsbruck], 1979 (<i>Paul Schweiger</i>)	101
VOJTECH ZAMAROVSKÝ, <i>Din tainele Imperiului hitit</i> , Iași, 1980 (<i>Viorel Păltineanu</i>)	102

CRONICĂ

Simpozionul național de dialectologie (<i>Doina Grecu</i>)	105
Activitatea Institutului de Lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca în anii 1979—1980 (<i>Ion Roșianu</i>)	106

IN MEMORIAM

Leontin Ghergarlu (1897—1980) (<i>Vasile Breban</i>)	111
--	-----

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXVI, n° 1

1981

janvier — juin

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

	Page
FELICIA ȘERBAN, ILEANA CÂMPEAN, Sur l'activité lexicographique de H. Tiktin	5
MIRCEA ZDRENGHEA, <i>Elementa linguae daco-romanae sive valachicae</i> — 200 ans après —	11

HISTOIRE DE LA LANGUE ROUMAINE

ALEXANDRU NICULESCU, La romanité roumaine et la culture latine (XI ^e — XIV ^e siècles)	17
--	----

GRAMMAIRE

D. D. DRAȘOVEANU, À travers <i>consecutio temporum</i> à un système des sub- ordonnées causales	27
ȘTEFAN HĂZY et G. G. NEAMȚU, Adverbes de manière. Distribution et fonctions (I)	35 /

LEXICOLOGIE

I. MĂRII, Notes lexicales (I)	43
GERHARD ROHLFS, Le roumain <i>Crăciun</i>	55
VALENTINA ȘERBAN, Notes lexicales et étymologiques	59

ONOMASTIQUE

I. PĂTRUȚ, Anthroponymes roumains en -iu	63
--	----

STYLISTIQUE

IOANA SASU, A possible Method for Style Analysis	69
--	----

studiu. Se află printre ele cuvinte din dialectele sud-dunărene (ar. *maltu*) și nume proprii — toponime (*Mănăstur, Oșorhei, Vinț* etc.) și multe antroponime. A reluat de asemenea cuvintele cu sens neprecizat, precum *olicnt* (MARIAN, NU. 823⁶), *părosti* (idem, Î. 321). Găsim aici cuvinte de circulație generală în limba română, dar omise din TDRG, fiind derivate al căror sens se poate deduce după temă și sufix (*zumzet, zupăt, zvicnet*); de asemenea cuvinte populare (*zăpor, zăpori*), învechite (*zbornic, zumari-cale*) sau regionale (*zăbăuc, zădrăvni, zgîlie*) — a căror situație în limbă a determinat introducerea lor în *Dicționarul explicativ al limbii române. DEX* (București, 1975). Sint însă și regionalisme de circulație mai restrinsă, de exemplu termeni extrași din lucrarea *Românii din Munții Apuseni (Moții)* de T. Frincu și G. Candrea (București, 1888) sau *Topografia satului și hotarului Măidan* de S. Liuba și A. Iana (Caransebeș, 1895). Dăm mai jos câteva exemple, pentru a căror răspindire se poate consulta DA: *abageresc, abărlău, abătătoare, acov, adămesec, afan, aliman, alos, amirui, anș-cînd, aoleală, aprichi, apropias, arghelar, arină, arsa, arșov, aspreală, așezător, așteamăt, așungă*.

Cîteodată intențiile autorului în privința suplimentului sint explicate: la cuvîntul *leu* se specifică „*Nachzutragen*: zu 3: b) ~ (nou) id. = Franck, à 100 bani; vgl. bán 1” [s. H.T.] (s.v. *ban* figurează în dicționar numai a) ~ (*vechi, POP. prost*); *pleviță* „~, ~, prevîță, preghiță. Zur Ergänzung des Artikels siehe DT. u. Pamf. Ind. 134 u. 138”. Unele cuvinte fuseseră redactate pentru dicționar, dar nu au fost publicate, iar în vederea glosarului Tiktin face unele corecturi⁷.

Ca și în suplimentul volumului I, sint extrase variante la cuvintele publicate (precum *ariște* pentru *arest*, *arșinic* pentru *urșinic*, *arvon* pentru *arvună*, *navat* pentru *avat*⁸, *orhăi* pentru *horhăi*); de asemenea sensuri neînregistrate în dicționar (*albitură*, „pește mărunț”, *a mulțumi* (pe cineva), glosat „*belohnen, bedanken*”), locuțiuni și expresii (*peste poate* după Caragiale, *a ieși la mal, mai alaltăieri, prieten unghie și carne*), precum și construcții sintactice (*nu pocu a scoate* [s. H.T.], după *Biblia de la București*), forme gramaticale (vocativul *motane*⁹), accent diferit al cuvîntului față de cel specificat în dicționar (*obîrșie, holără, podgorie*).

Neologismele sint foarte numeroase, mai ales termeni larg cunoscuți (*manechin, manevra, maniac, manifest, manifestație*), dar și cuvinte rare (*pitonisă, mandolinist* — ambele lipsesc din DLR, în schimb figurează în *Dicționarul de neologisme* de F. Marcu și C. Maneca¹⁰). O serie de fișe nu cuprind nici o indicație în afara cuvîntului-titlu: *acrocefal, actinometru, acuzabil, algebrist, alimentațiune, alpin, alsacian, andaluz, anglicism, angora, antifrază, antiholeric, antimonarhic, antropomorfism, apreciabil, arabic, arteriotomie, australian, austriac, automatism* ș.a.

⁶ Folosim abrevierile *Dicționarului limbii române (DLR)*, serie nouă, tomul VI, București, 1965.

⁷ Reproducem articolul *putinel*: „s.n., pl. -le, Holzgefäß v. der Form des Butterfasses, doch ohne Deckel, in welchem man in der Käserel (cășărie) die Milch gerinnen lässt [corectat in dicklegt]. Com. Mold.: zur Aufbewahrung v. Käse Jip. Răur. 258. — Et. putină.”

⁸ Forma figurează în DA s.v. *haut*, dar nu și în DLR la ordinea alfabetică.

⁹ După M. Eminescu, *Cugelările sârmanului Dionis*, Tiktin notînd pe fișă: „dass. auch gute Beispiele”.

¹⁰ Vezi ed. a III-a, București, 1978.

Tiktin intenționa să mai adauge și material ilustrativ : Dosoftei, Eminescu, Vlahuță, Sadoveanu sînt nume care revin frecvent.

În legătură cu izvoarele utilizate, ar mai fi de remarcat numărul mare de atestări — în special neologisme — extrase din lucrările unor autori pe care *Dicționarul Academiei* nu le-a introdus în bibliografie, precum ale lui Al. Depărățeanu, Gh. Ghibănescu, G. Lecca, D. Stăncescu, V. A. Ureche, N. D. Xenopol, sau care nu au fost fișate pentru DA și DLR (poeziile lui Al. Sihleanu). Sînt astfel în fișier surse mai vechi decît cele citate în DLR pentru unele cuvinte, de exemplu *raglan*, a cărui primă atestare în DLR cu sensul de ‚palton sau pardesiu cu o anumită croială’ este din teatrul lui Camil Petrescu, pe cînd în fișa lui Tiktin găsim cuvîntul extras din scrierile lui Sihleanu, deci la o diferență cronologică de aproape un secol.

Numeroase informații provin din comunicări, uneori fără a specifica proveniența acestora : *să nu pici în polima cutăruia* „dass du nicht so schlecht, so unglücklich etc. wirst wie er”; *unde-a fi acolo* „Gott weiss, wo das ist, wo es sein mag”. Alteori se specifică circulația cuvîntului sau a sensului : *fundac* „Mold. = înfundătură : Sackgasse”, la care Tiktin adaugă „auch mir bekannt”; *sandală* „Tulcea : Spiess f. Fischen”; „*hopîc*, pl. -*curi* = opaiț (Petroleumlämpchen) cu lumina slabă. Com. Maram.” (cuvîntul nu figurează în DA).

Mai multe comunicări sînt din Moldova, dintre care menționăm : *hîlcuros*, „drum ~ din a căruia grunzi, în urma călcării lor prin trăsuri, au rămas proeminente tocite” (cuvînt neînregistrat în DA); *mostochină*, „was nach dem Austreten des Weins zurückbleibt, wogg. tescovine was dann in der Presse zurückbleibt” [s.a.] (în DA *hostochină* s.v. *hostoape* „resturi, drojdii”); *ungher*, „l-am pus la ~, l-am strîns cu ușa, l-am înfundat, i-am luat toate mijloacele”.

Alte comunicări sau informații :

— din Oltenia : *strimtoare* [s. H.T.]; *moloman* „prea leneș”; *pușchie*, „pine ~ = tare”;

— din Banat : *oașniță* [s. H.T.] (în DLR cuvîntul a fost preluat din TDRG, unde figura s.v. *grașîță*, și s-a refăcut forma-titlu în *ouașniță*, păstrîndu-se însă pluralul formei date de Tiktin);

— din Muscel : *scîrciumea* „Sitz der russ. Schaukel”;

— din Iași : *pașcă* „rachieu ordinar” (în DLR numai „vin de proastă calitate”), la care Tiktin adaugă „s-a dus să sucească o ~ (gehört Iași)”, comparîndu-l cu *pașcă* (în DLR există o variantă *poașcă* la *pașcă*, dar nu și sensul ‚țigară’, cum reiese din fișa Tiktin);

— din București : *modiși* „pl. Halbschuh” (neînregistrat în DLR), al cărui etimon pare să fie germ. *modisch* ‚la modă’; *pantofi popești* „țiriți” (neînregistrat în DLR); *ștoagăr* „masat la cizmar” (neînregistrat în DLR); *a lucra testelîcuri* „adeacă cu duzina” (cuvîntul *testelîc* neînregistrat în DLR ms.);

— din Galați : *matol* „fundul” și *matolî* „a se fuduli” (în DLR „beat”, respectiv „a se îmbăta”, cu indicația „argotic”).

Alteori pe fișă este notat numele persoanei care a dat comunicarea :

— Gr. Antipa : *merluș* „wohl nach Gadus merlucius L. gebildet. Nicht populär”; *tingă* „wohl für Tinca vulgaris. Nicht bekannt”;

— Barbieri : *remorcă* „Schlepptau, remorque” (ceea ce ne atrage atenția asupra faptului că sensul de ‚cablu pentru remorcare’ este, și în română, ca și în franceză, mai vechi decât cel de ‚vehicul remorcat’ și deci ar fi trebuit să figureze ca prim sens în DLR);

— C. Botez : *scoate*, în expresia *iși scot ochii unul altuia* „sie sind immer beisammen”;

— Găvănescul : *tarară* „das Volk nennt ~ jede ausländische Musik”. La care Tiktin adaugă ulterior : „Et. wahrsch. Schallwort. Doch vgl. poln. tarará ! [. . .] (Schall der Jagdhörner)”;

— Val. Hulubei (Munt.) : *vălare* „Sitte, am 7. Jan. die Vorübergehenden in die Höhe zu heben. Wahrsch. zur Erinnerung daran, dass der Patron des Tages den Heiland aus der Taufe gehoben”;

— Leon : *poponeț* „bold : spitze Stange als Verzierung auf einem Giebel”;

— Săghin[escu] : *măși*, a se ~ (despre perii, piepteni) „a se umplea de un fel de șicleală” (cuvîntul nu este înregistrat în DLR); *șpurui*, a avut ~, „er hat einen Spurius gehabt (bei den Karten)” (neînregistrat în DLR);

— A. Scriban : *înșulări*, *patie*, *sălai* (cuvintele au fost introduse de autor în *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939);

— Sereteș¹¹ : *șar* „un instrument de lemn la moara de apă pentru a șărui [s.a.] piatra”; *șărui* = a verifica, cu ajutorul șarului, dacă piatra de moară este așezată orizontal (în DLR aceste sensuri nu sînt înregistrate);

— cu însemnarea com. V. Teod[orescu]¹² apar o serie de fișe explicînd mai ales cuvinte extrase din opera lui Creangă, printre care : *hărsit* „avar”, *horhăi* „a se încurca”, *jumătate* (de clăie) „15 snopi”, *leancă* „cațaveică veche, ruptă”; la *odolean* Tiktin notează „*nadolence* kennt er nicht [s.a.]. (Wahrsch. ist *nad-* richtig)” ; de menționat că la Creangă cuvîntul apare în forma *nadoleancă*; *pleșcar* „care umblă după plească, se zice mai ales de slujbași” (în DLR este dat, după CREANGĂ, GL., sensul „om mincinos”); *sculătel*, cîntece ~e „care te fac să joci”. Pe aceste fișe a fost notat inițial numai cuvîntul, cu cerneală, rar sigla autorului (Cr.); glosarea și observațiile sînt făcute ulterior, în creion.

Asemenea comunicări sînt extrase în general din vasta corespondență purtată de H. Tiktin pentru a obține precizări în legătură cu sensul

¹¹ Comunicările respective sînt copiate dintr-un calet cuprinzînd termeni în legătură cu stîna, moara etc. și sînt ilustrate cu desene foarte îngrijite și minuțioase.

¹² Tiktin îi scria lui A. Gorovei că a trimis un chestionar „domnului Teodorescu” (*Scriori către Artur Gorovei*. Ediție îngrijită și introducere de Maria Luiza Ungureanu, București, 1970, p. 354), identificat ca fiind fratele lui Gh. Teodorescu-Kirileanu, și anume Simion T.-Kirileanu (*ibidem*, p. 357). Pe fișe însă, inițiala prenumelui, repetată de mai multe ori, este alta.

unor cuvinte ¹³. O dovadă este următoarea fișă: *măcăleandru* [s. H. T.] = *Dandalus rubecula*, *Rotkehlchen*, nicht *Hänfling* (der *pietroșel* heisst). Com. Bădărău. Fișa este un extras dintr-o carte poștală de răspuns (din 10 mai 1911) semnată de T. A. Bădărău ¹⁴; corespondența respectivă viza cuvântul *pietroșel*, pentru care Tiktin a utilizat în dicționar informația primită ¹⁵. În vederea glosarului, Tiktin revine asupra cuvântului *măcăleandru*, intrucât în dicționar dăduse cuvântul-titlu *macaleandru*, marcând forma *măcălendri* dintr-un text al lui Alecsandri cu observația [sic].

O fișă cu două feluri de scrisuri, ca și cele provenite de la V. Teodorescu, este și una dintre comunicările lui Caragiale, reținută de Tiktin pentru glosar: *Mărtin* ¹⁶ [în cerneală] „~, -na am Dienstag geb. Rind. Com. Carag. Vgl. Mărtica” [în creion] (*Mărtica* fiind lucrat în TDRG). O altă fișă, specificând „com. Carag.” este scrisă în întregime în cerneală, dar n-am putut deduce dacă a fost utilizată în dicționar sau, pe baza ei, articolul urma să fie completat în supliment ¹⁷. Ambele fișe par extrase din răspunsuri la întrebări adresate de Tiktin lui Caragiale și au fost făcute în perioada berlineză ¹⁸. Se poate presupune, pe baza acestor fișe, un schimb de scrisori cu marele scriitor în legătură cu elaborarea dicționarului. Se știe că Tiktin i s-a adresat lui G. Coșbuc pentru lămurirea unor termeni întâlniți în poezia acestuia ¹⁹. De la Caragiale însă nu s-a păstrat decât o scurtă scrisoare de mulțumire ²⁰.

Întru totul asemănătoare ca aspect cu cea de-a doua fișă la care ne-am referit din comunicările lui Caragiale este următoarea: *firfoi*, cu ~ superklug. Com. Emin[escu]. Definiția expresiei este aici mai îngustă

¹³ În fișierul Tiktin se mai păstrează o parte din corespondența primită de la: T. A. Bădărău (din 7 X 1911, pentru cuvântul *plută*); C. Botez (8 V 1911, pentru *pieura* și *pieur*); prof. dr. A. Flischer (a ? pentru *halima*); Muzeul Grădinii botanice din Berlin (9 V 1916, pentru planta *telegraf*); M. Lupescu (29 V 1911, pentru *păstură*; 25 V 1911 -- *pielm*; 18 V 1911 -- *pielm* și *păstură*; 18 VI 1912 -- *prigon*; 17 II 1913 -- *răpănel*; a ? pentru *Cel-pierit*); T. Pamfile (20 II 1916 -- *tăbăltoe*; 14 V 1916 -- *șăncușă*); prof. I. Paul (a ? pentru *apăsat adv.*); I. Petrescu (28 III 1896 -- termeni de tăbăcărie); A. Scriban (27 XII 1911 -- *poștalion*; 3 dec. 1911 -- *raft*, *poliță*, *galantar*, *stelaș*; 14 V 1915 -- *smead*; 28 V 1916 -- *tasma*; a ? pentru *pipăra*, *pipăruș*, *pițjoală*; 14 nov. a ? -- *podoble*; a ? -- din nou *podoble*); prof. dr. B. Wiese -- *lazaret*); ss. Indescifrabil (10 II 1913 -- *muscopită*; 4 III 1910 -- din nou *muscopită*; 4 II 1913 -- *salvir*); fără semnătură (10 I 1912 -- *fonf*).

¹⁴ Reproducem aici conținutul acestora: „După cele mai bune informațiuni ce am -- adică după cit se știe la Muzeul nostru de St. Naturale din București -- *Pietroșelul* = *Cannabina linota* = *Bluthänfling* = *Linaria cannabina*, avind și numele vulgar de *Ctnepar* și *Ctnepioară*. *Măcăleandru* = *Dandalus rubecula* = *Rotkehlchen*, e cu totul deosebit de *Pietroșel*. *Pyrgita petronia* = *Steinsperling* nu există la noi în țară”. Datele comunicate de T. A. Bădărău sînt corecte, după cum ne confirmă Al. Filipașcu, pentru utilizarea lor trebuie numai introdusă denumirea științifică actuală (*pietroșel* = *Carduelis cannabina*, *măcăleandru* = *Erithacus rubecula rubecula*, pe cînd *Petronia petronia* trăiește numai în Spania, vestul Franței, insulele din sudul Italiei și în sudul Greciei).

¹⁵ Prima parte a articolului din TDRG se prezintă astfel: „1. (Blut-)Hänfling m. (*Cannabina linota*). Nicht *Steinsperling* (*Pyrgita petronia*), wie MAR. ORN., durch den Namen irreführt, angibt; letzterer kommt auf rum. Gebiete nicht vor”. DLR dă, totuși, ca prim sens la *pietroșel* pasărea *Petronia stulta*, definind sensul respectiv de la *pietlar* prin *pietroșel*.

¹⁶ Nu avem nici un indiciu care să confirme exactitatea acestei informații.

¹⁷ Fișa se referă la cuvântul *foi*: „țuică-Fläschchen [urmează un desen], enthält 25 Dram, also = 1/2 cinzeacă”. Deși cuvântul apare în scrierile lui Caragiale, Tiktin nu l-a citat în dicționar.

¹⁸ Deducem aceasta după hirtia utilizată.

¹⁹ Cf. I. Răzescu, *Scriitorii vremii și dicționarul lui Tiktin*, în LR, V, 1956, nr. 4, p. 97-98.

²⁰ Reprodusă de I. Răzescu în *H. Tiktin...*, p. 169 (și în facsimil).

decît în DA (s.v. *forfoi*) ; nu putem ști de unde cunoștea Eminescu acest cuvînt — aria de circulație, după DA, este Transilvania și Banatul. Am crezut, la început, că însemnarea a fost făcută de Tiktin la Iași, în urma uneia dintre lungile discuții cu Eminescu asupra problemelor de limbă²¹. Comparația cu celelalte fișe ne duce însă la concluzia că este o copie făcută la Berlin, după un original rămas necunoscut.

Observator atent al limbii, Tiktin își făcea însemnări în timpul lecturii operelor literare²²; urmărirea de asemenea limbajul presei. Sursele lui de informație sînt dintre cele mai variate; de exemplu în fișier se găsește mai multe extrase din scrisorile particulare ale unor oameni simpli, copiate după 1916 : „taică și muică [s.H.T.] Dolj (aus 1 Brief)”; *mulțumi* „mînțămîi [s.H.T.] gew. in Briefen aus Bessarabien”. Lingvistul, cu spiritul de observație veșnic treaz, consemna tot ceea ce i se părea de reținut, pînă și terminologia listelor de bucate : *stufat* „cu ~ verde mit grünen Zwiebeln. Buk. Speisekarte” (dedesubt este scrisă în creion definiția pe care o dăduse în dicționar).

Însemnări și materiale adunate de-a lungul anilor au fost examinate pentru glosar²³. Adnotațiile făcute de Tiktin în această perioadă — după încheierea redactării dicționarului — arată interesul continuu al lexicografului pentru multiplele aspecte ale cuvîntului. Dar vremurile nu erau propice unei asemenea întreprinderi. Publicarea ultimei părți a dicționarului întîmpinase mari dificultăți, iar lipsurile materiale l-au obligat pe Tiktin să-și vîndă biblioteca și fișierul. Proiectul de a întocmi un supliment la dicționarul său român-german a rămas nerealizat.

AUS H. TIKTINS LEXIKOGRAPHISCHER TÄTIGKEIT

(Zusammenfassung)

Auf Grundlage der am Forschungsinstitut der Linguistik und der Literaturgeschichte in Cluj-Napoca behaltene Zettelkartei, versucht man den von Tiktin vorbereiteten Stoff, nach der Fassung seines rumänisch-deutschen Wörterbuches, für die Bellage wiederherzustellen. Man schildert den Inhalt dieses Stoffes, die Quellen, die Anmerkungen des Autors und man vergleicht die Auskünfte mit denen der anderen Wörterbücher.

Noiembrie 1980

Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

²¹ Vezi idem, *art. cit.*, p. 99—100.

²² Găsim fișe cu mențiunile „Lect.”, „Lit. mod.” [s. H.T.] sau „Litt.”.

²³ Conform metodei de lucru a marelui lingvist, informațiile cuprinse în fișier ar fi urmat desigur să fie supuse unei analize critice și unor minuțioase verificări. Ceea ce am reprodus aici reprezintă doar aspecte din „laboratorul” acestui muncitor neobosit pe tărîmul științei și mare iubitor al limbii române; moștenirea merită cercetată nu numai pentru a reconstitui o pagină din istoria lingvisticii, ci și pentru a fi valorificat în noile lucrări lexicografice.

ELEMENTA LINGUAE DACO-ROMANAE SIVE VALACHICAE

— La 200 de ani —

DE

MIRCEA ZDRENGHEA

În 1780 a apărut la Viena cunoscuta lucrare a lui Samuil Micu (Clain), *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, revizuită și completată de Gheorghe Șincai.

Deoarece poporul român din Transilvania era lipsit de drepturi politice și sociale, pe motivul că ar fi venit mai târziu pe aceste locuri, reprezentanții Școlii ardelenе, mișcare culturală progresistă de o deosebită însemnătate, în lupta pentru obținerea acestor drepturi apelează la istorie și filologie, întocmind lucrări cu ajutorul cărora se putea demonstra latinitatea limbii noastre, romanitatea și continuitatea poporului român în Dacia și, prin aceasta, vechimea sa incontestabilă¹.

Lucrarea pe care o prezentăm este una dintre acestea.

Lucrarea a apărut în două ediții. *Prima*, cea din 1780, a fost întocmită de Samuil Micu și revizuită și completată de Gheorghe Șincai. *A doua* a apărut în 1805 și are ca autor numai pe Gh. Șincai.

Ambele ediții au cite o prefață semnată de Gheorghe Șincai.

Urmează apoi gramatica propriu-zisă, cu următoarele părți: *Despre ortografie*, *Despre etimologie* (= morfologie), *Despre sintaxă*. La acestea se adaugă un *Appendix*, care cuprinde capitolul *Despre formarea cuvintelor daco-romane din cele latinești*. (În ed. a II-a, în *Apendice*, se vorbește *Despre prozodie*.) Un *Vocabular românesc și latinesc* și *Forme de vorbit despre lucrurile cele ce mai adeseori vin în cuvîntare*, cu un pronunțat caracter practic, încheie lucrarea.

Prefața la ediția I ni se pare mai importantă², ea cuprinzînd crezul Școlii ardelenе: latinitatea limbii române, romanitatea poporului nostru și continuitatea pe aceste locuri. „Este al șaptesprezecelea secol —

¹ Cf. *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a III-a, București, 1963, p. 288—290; Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, 1972.

² O prezentare amănunțită a conținutului celor două prefețe, precum și a lucrării în general, se găsește la Romulus Ionașcu, *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluțiunea studiului gramaticii limbii române de la 1757 pînă astăzi*, Iași, 1914, p. 16—25, iar o prezentare, mai succintă, dar bine făcută, la D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 246—247; cf. și versiunea românească, *Studii literare. I. Literatura română în epoca „luminilor”*, Cluj, 1972, p. 248—249; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 749—751; D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959, p. 14—45, unde este prezentată și comentată întreaga activitate a lui S. Micu și Gh. Șincai.

spune Șincai — de cînd Traian, învingîndu-l pe Decebal, a adus colonie în Dacia”. În continuare se arată că urmașii coloniștilor au avut de îndurat asupra a numeroase popoare migratoare. În asemenea condiții limba coloniștilor a suferit transformări³, mai ales din partea limbii slave, care la dorința mitropolitului din Ohrida a ajuns limbă de cult, odată cu ea împrumutîndu-se și alfabetul chirilic. Se constată apoi, cu bucurie, că, după un secol și ceva, românii au renunțat la întrebuințarea limbii slave în biserică și se exprimă speranța că, după ce se vor înființa școli românești⁴, se va renunța și la alfabetul chirilic.

Este exprimată apoi convingerea că lucrarea va fi folositoare pentru străini, căci îi va ajuta să învețe limba română, „căci dacă ar face cineva comerț cu daco-romanii sau ar face o călătorie prin Țara-Românească, Moldova, Transilvania, Maramureș, [...], Sylvania [= Crișana], Banat, Cuțo-Vlahia, chiar și în Crimeea, va avea nevoie de limba daco-romană înaintea altora, fiindcă nu vei auzi nici una mai des folosită în ținuturile enumerate”.

În final, se cere cititorului să nu uite că această lucrare este prima gramatică tipărită a limbii române, din care cauză unele lucruri poate sînt omise sau greșite, și se exprimă dorința ca lucrarea să fie îmbunătățită și să apară într-o nouă ediție, alături de un dicționar.

Prefața ediției din 1805 începe prin a se arăta sub ce nume au fost și sînt cunoscuți românii și teritoriul întins în care locuiesc. Se insistă apoi din nou asupra importanței pe care o prezintă cunoașterea limbii române mai ales pentru aceia care călătoresc în părțile răsăritene ale Europei, precum și pentru cei care întrețin relații comerciale cu locuitorii din aceste ținuturi.

Se arată apoi că sistemul de scriere din prima ediție a fost simplificat și orientat spre fonetism.

În final, Șincai insistă din nou asupra legăturii dintre limba română și limba latină și spune că cei care cunosc bine limba latină, dacă vor ține seama de regulile date în lucrare, mai ales de cele în care se tratează despre transformarea cuvintelor latinești în cuvinte românești, vor putea învăța ușor limba română.

Pentru ca latinitatea limbii române să poată fi mai ușor recunoscută, autorii au întrebuințat și în scrierea cuvintelor românești alfabetul latin. Dar folosirea acestui alfabet nu era ușoară, deoarece limba română are foneme inexistente în limba latină (ca *ă*, *î*, *ș*, *ț*, *č* etc.), pentru care, în mod firesc, nu existau litere în alfabetul latin. În această situație, sau se creau semne noi pentru aceste foneme, sau cuvintele românești erau scrise într-o formă cît mai apropiată de prototipurile lor latinești.

În prima ediție S. Micu a optat pentru a doua soluție (deși au fost create și unele litere noi, ca *ă*, de ex.), aplicînd deci în scriere principiul etimologic pe care S. Micu îl elaborase și-l folosisese cu un an mai înainte în

³ În text este folosit termenul de *coruptă*. Dar *corupt*, *ă* are și sensul „schimbat, transformat”. Cf. și cele spuse în acest sens de T. Cipariu, în „Archivul pentru filologia și istoria”, 1869, nr. XXIX, 10 oct., p. 570: „prin corupțiunea limbei romanesce nu se pare a fi înțeles alta decît diferența formelor limbii noastre de alte limbi latine”.

⁴ Șincai, la întoarcerea sa de la Roma, se oprește la Viena spre a se pregăti în vederea postului de director, ce urma a i se încredința, în vederea înființării de școli românești.

Carte de rogacioni. . . Iată ce spune, cu privire la folosirea acestui sistem ortografic, L. Blaga : „Prin ortografia etimologică ce o propunea, Clain vrea să salveze substanța eclipsată a cuvîntului românesc. Pasiunea « originalului », ghicit ca substanță prin străveziul cuvîntului rostit, și tendința de a adapta cel puțin formal limba românească la acel « original » se mențin însă la Clain și la contemporanii săi în limitele bunului-simț [. . .]. La Clain nevoia de întoarcere la « original » are o semnificație pur teoretică”⁵.

Acceptînd ortografia etimologică, era nevoie să se fixeze reguli de scriere și de citire. Ele au fost fixate în prima parte a lucrării — *Despre ortografie* —. Aceste reguli reprezintă, de fapt, principalele legi de evoluție a sunetelor din limba latină în limba română, constatare făcută de R. Ionașcu⁶, preluată și demonstrată de Sextil Pușcariu, care spune : „... prea puțini vor fi știind astăzi că cele mai multe transformări de sunete din limba noastră au fost recunoscute de Samuil Micu și arătate în Gramatica sa”⁷.

Asfel se stabilește că *a*, *i*, *o* urmați de *mp*, *mb* și *n* s-au închis la *î*, *i*, *u*; *a* și *o* neaccentuați s-au schimbat în *ă*, respectiv în *u*; *e* și *o* accentuați, urmați în silaba următoare de *ă* și *e* devin *ea* și *oa*; *c*, *g* înainte de *e*, *i* se schimbă în *č*, *g*; *t*, *d*, *s* urmați de *i* lung devin *ț*, *z*, *ș*; *l* intervocalic trece în *r* etc. etc.⁸.

Evident că în lucrare regulile au altă formulare, prin ele indicîndu-i-se lectorului cum trebuie să citească cuvîntul care în scris era latinizat. Pentru exemplificare iată, în traducere, cîteva din aceste reguli în formularea autorilor : „A. a. Notat cu accent acut’ sau scris dublu se pronunță ca în limba latină; de ex. : *cáp* „caput”, *nás* „nasus”, *capraa* „capra”. Citește : *cap*, *nas*, *capra*.

Fără nici un accent se pronunță ca litera slavă ѡ (=ă).

De la aceste reguli exceptează-l pe *a* înainte de *mb*, *mp* și *n* simplu, sau notat cu accent circumflex, căci în aceste situații *a* nu se rostește nici ca *a* notat cu accent, nici ca *a* fără accent, ci mai moale și cam pe nas, de ex. : *trambitia* „tuba” (trimbiță), *camp* „campus”, *pane* „panis”, *târg* „nundinae” . . .

Totuși aici doresc să-ți însemnezi că excepția de mai înainte nu are loc în cuvintele străine...” (p. 2).

B. b. ca la latini.

C. o. Înainte de *e* și *i* se pronunță ca la italieni, sau ca *es* la unguri... de ex. *cruce* „crux”, *cine* „quis”. Însă dacă se găsește înaintea celorlalte vocale [...] sau a consoanelor, sau la sfîrșitul cuvîntului se pronunță ca și *k*; de ex. : *cár* „currus”, *corn* „cornu”, *culme* „culme”, *fác* „facio”.

Exceptează-l pe *c* pus înainte lui... *t*, cînd se rostește ca *p* latinesc, de ex. *lácete* „lac”. Citește : *lapte*” (p. 3).

Precizarea care se face prin citește arată clar că autorii erau preocupați ca nu cumva cuvintele să fie citite așa cum erau scrise, ci potrivit

⁵ L. Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, București, 1966, p. 138.

⁶ Romulus Ionașcu, *op. cit.*

⁷ Sextil Pușcariu, *Despre legile fonologice*, în DR, II, 1921—1922, p. 20.

⁸ Liste sau principalele legi fonetice stabilite în *Elementa*... se găsesc la S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 20; D. Macrea, *op. cit.*, p. 28; G. Istrate, *Limba română literară*, București, 1970, p. 48—49.

regulilor fixate de ei. Subliniem aceasta, deoarece și azi sint unii, chiar și dintre specialiști, care nu țin seama de recomandările autorilor și-i acuză că au vrut să latinizeze limba și în rostire, ceea ce nu este adevărat.

Dar oare autorii erau conștienți că limba se schimbă după anumite reguli și că ei au reușit să formuleze aceste reguli? Răspunsul nu poate fi decît afirmativ⁹. Iată cîteva fragmente din lucrare, care demonstrează afirmația noastră :

„Regula aceasta a doua [în care se arată că *l* simplu intervocalic din cuvintele latinești a trecut la *r* în cuvintele românești] s-a dat pentru ca să derivăm mai ușor cuvintele [românești] din cele latinești” (ed. I, p. 5). În capitolul *Despre formarea cuvintelor românești din cele latinești* se spune : „În partea întâi a acestui opuscul am spus atîtea despre ortografia limbii române, cîte ar fi de ajuns ca apoi să poți înțelege nu numai regula cum trebuie să se pronunțe corect și să se scrie corect, ci și regula de a forma bine cuvintele [românești din cele latinești]. Cu toate acestea credem că e în firea lucrurilor ca cele ce acolo le-am prezentat pe scurt, aici să le explicăm mai pe larg și, pe cit se poate, să dăm regula sigură de formare a cuvintelor românești din cele latinești” (ed. I, p. 71).

În altă parte se adaugă : „Acestea sint regulile care trebuie observate ca să poți forma din cuvinte latinești cuvinte românești. Toate acestea însă nu sint de ajuns, ci mai e necesar să schimbi și cîteva litere în altele înainte ca, potrivit regulilor date, să faci din cuvinte latinești cuvinte românești” (ed. I, p. 74). Ideea se întîlnește tot atît de clar formulată și în ediția a doua.

Reiese din fragmentele citate că Samuil Micu și Gheorghe Șincai erau conștienți că limba se schimbă după anumite reguli și că ei au fixat asemenea reguli. În felul acesta lor li se datoresc primele elemente de fonetică istorică, pe care le-au fixat cu 70 de ani înaintea lui Pott și Schleicher, cărora li se atribuie meritul de a fi stabilit că limbile se schimbă după anumite legi fonetice.

În partea a II-a, *Despre etimologie* (adică despre morfologie) sint prezentate cele zece clase de cuvinte ale limbii române, arătîndu-se, surprinzător de bine pentru vremea respectivă, structura cuvintelor ce aparțin unora din aceste clase. Flexiunea nominală, pronominală și verbală este foarte bine făcută. La verbe au fost create însă unele forme neexistente în română. Unele adverbe sint trecute între prepoziții și invers.

Partea a III-a cuprinde *sintaxa*. Se face sintaxa părților de vorbire, ca în gramaticile limbii latine, stabilîndu-se reguli cu privire la folosirea claselor de cuvinte, mai ales cînd regulile diferă de cele din limba latină. Multe dintre ele sint bine formulate și pot fi considerate ca reguli stabilite pe bază de distribuție.

⁹ Cf. Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, București, 1959, care la pag. 287 spune : „Cel dintîi cercetător științific al limbii române, călugărul SAMUIL CLAIN, știa acum o sută optzeci și mai bine de ani, că unui *l* în cuvinte latine, cînd el se găsea după *c*, *g* sau înainte de *e*, *i*, îi corespunde, în cuvinte românești, un *r*. El recunoscuse deci altă transformare de rostire, altă și condițiile în care ea se întîmplă” (subl. ns. M.Z.). Cf. și M. Zdrenghea, *Premiers essais de phonétique et de morphologie historiques roumains à la fin du XVIII^e siècle*, în *Actele celui de-al XI-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, vol. II, București, 1971, p. 1 371, p. 1 391—1 394.

Urmează un capitol *Despre formarea cuvintelor românești din cele latinești*, care este o încercare de morfologie istorică, *prima de acest fel*, cu indicații interesante și bine formulate de multe ori, bazate și pe transformări de ordin fonetic.

Lucrarea se termină, în ambele ediții, cu un *Vocabular românesc și latinesc* și cu cinci *Forme de vorbit despre lucrurile cele ce mai adeseori vin în cuvîntare*.

În *v o c a b u l a r*, cuvintele nu sînt date în ordine alfabetică, ci sînt grupate pe categorii semantice.

F o r m e l e d e v o r b i t cuprind dialoguri despre sănătate, oaspeți, timp etc.

Ambele capitole au un pronunțat caracter practic, de a oferi celor ce ar fi dorit să învețe limba română cuvintele cele mai uzuale, precum și cele mai obișnuite structuri folosite în limba română. Prin ele, *lucrarea devine și primul manual pentru învățarea limbii române de către străini*.

ELEMENTA LINGUAE DACO-ROMANAE SIVE VALACHICAE

— 200 ans après —

(Résumé)

L'auteur fait la présentation du plus important ouvrage de l'École transylvaine, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, paru il y a 200 ans, et démontre que ses auteurs ont établi délibérément, soixante-dix ans avant Pott et Schleicher, que les langues changent selon des lois et ont fixé les plus importantes lois régissant l'évolution des sens du latin en roumain.

On remarque ensuite le caractère moderne de la présentation des faits de langue et ce que dans son ensemble l'ouvrage est le premier manuel de roumain à l'usage des étrangers désireux d'apprendre cette langue.

Noiembrie 1980

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

ROMANITATEA ROMÂNEASCĂ ȘI CULTURA LATINĂ (SEC. XI—XIV)

DE

ALEXANDRU NICULESCU

Profesorului E. COSERIU

omagiu aniversar

• 0. Una dintre problemele cele mai puțin cercetate ale limbii române ca limbă romanică este constituirea lexicului ei din elemente latinești transmise direct, dar și din termeni de cultură introduși de-a lungul secolelor pe calea contactelor cu latinitatea. Istoria limbii române literare a dat o însemnătate deosebită împrumuturilor latino-romanice culte care pătrund începînd din sec. XVII—XVIII, odată cu cronicarii moldoveni și cu cei din Muntenia; fenomenul capătă o intensitate deosebită la sfîrșitul sec. XVIII, odată cu Școala Ardeleană și în prima jumătate a sec. XIX, cînd cuprinde, de fapt, toate provinciile românești de cultură. Sextil Pușcariu a denumit acest proces „reromanizare”, considerîndu-l a fi de natură lingvistică (*Études de linguistique roumaine*, p. 406 și urm., *Limba română*, I, 1940, p. 370—371). Pornind de la constatarea că neologismul latin este o problemă mai întîi de ordin cultural, noi am considerat că este vorba de un proces conștient de cultură, cu un consecvent program lingvistic în fiecare provincie românească: este vorba de *occidentalizarea romanică a limbii* și a culturii românești moderne (*Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 2, p. 98).

1. Există asemenea împrumuturi latino-romanice și în perioadele mai vechi ale istoriei limbii române? Cum putem cunoaște statutul socio-cultural al termenilor de origine latină din româna primelor texte literare? Cum putem deosebi elementele rezultate din continuitatea ereditară latină de *c u l t i s m e s*, introducerea pe cale cultă a unor elemente latinești din lexicul limbii române?

Întrebări de acest fel se pot pune în legătură cu evoluția lat. *pōpŭlus* în limba română. Explicația directă din latină întîmpină dificultăți: lat. *pōpŭlus* nu putea deveni, direct, rom. *popor*. Evoluția fonetică din latină nu corespunde decît pentru *l* intervocalic devenit — *r* —; în rest, lat. *ō* ar fi trebuit să se păstreze, dacă rămînea accentuat, sau, neaccentuat, ar fi trebuit să se transforme în *u*, iar lat. *u*, accentuat sau neaccentuat, ar fi trebuit să-și păstreze timbrul *u*. Lat. *pōpŭlus* ar fi putut deveni, deci, în română **pōpur*, sau, după schimbarea accentuării, **pupŭr*. Cuvîntul nu are, deci, o evoluție fonetică regulată (cf. un cuvînt cu forma fonetică aproape identică, lat. *pōpŭlus*, care a devenit **plopŭs* > rom. *plop*). Nu ar fi fost deci deloc imposibil ca lat. *pōpŭlus* să fi avut un tratament similar: se poate confirma dealtfel existența formei *POPLUS* în inscripțiile latinești din Dobrogea.

2. Evoluția lat. *pōpŭlus* este încă nelămurită în lingvistica românească. Asupra istoriei lui și-au spus părerea eminente lingviști; printre aceștia numele lui Sextil Pușcariu trebuie menționat în mai multe rânduri („Jahresbericht”, VIII, 1902, p. 128; „Zeitschrift für rom. Phil.”, 27, 1903, p. 741; „Dacoromania”, VII, 1930–1933, p. 29; VIII, 1934–1935, p. 325), pentru că a susținut continuitatea ereditar latină a cuvîntului. I.-A. Candrea și O. Densusianu, mai prudenți, nu îl includ în *Dicționarul etimologic al limbii române*, iar L. Săineanu și H. Tiktin îl consideră, împreună cu *poporan*, cuvinte împrumutate din it. *popolo*, *popolano*. Ultimele contribuții, serioase și cuprinzătoare, scrise în această problemă, au fost cele ale lui Dan Bugeanu, în „Limba română”, XVII, 1968, nr. 1, p. 51–57; XVIII, 1969, nr. 3, p. 264–266. Concluzia aprofundatelor sale cercetări confirmă c o n s e r v a r e a continuă a cuvîntului *popor* în limba română.

Termenul *popor* nu este însă cunoscut dialectelor românești sud-dunărene. Pentru sensurile dr. *popor*, aromânii, bunăoară, folosesc cuvîntul *lume* sau, în accepția mai modernă, de „comunitate națională”, termenii de origine turcească *milete*, *duñeae* (*duñeauă*), *laó* (de origine grecească), *gimtä* (alb. *gjitë*) sau *popul* (de origine italiană; T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, s.v.).

3. Termenul *popor* este atestat, în dacoromână, încă din sec. XVI. O. Densusianu (*HLR*, II, p. 476) îl semnalează în *Pravila Sfinților Apostoli* (publ. I. Bianu), cu sensul „mulțime de oameni, parohie, euriași”. *Popor* apare și în *Evangheliarul slavo-român* de la Sibiu (1551–1553) (ed. L. Demény), de patru ori într-o singură sintagmă: bătrînii *poporului*, menționați alături de *vîlădicii* și de *cărturarii* (vers. slav. *starci liudestii*), precum și în *Pravila ritorului Lucaci* (1581) (ed. I. Rizescu), de două ori (în același loc din *Pravila* Bianu: *va cu poporulu-și . . . iară poporul să cheame altu popă*), cu sensul social evident de „comunitate religioasă, obște, mulțime de oameni organizată social sau religioasă”. Dan Bugeanu remarcă și mențiunea termenului *popor* în documente slave (1525, 1575). Dispunem deci, în fond, în sec. al XVI-lea, de atestarea a trei forme ale cuvîntului *popor* (N.G. Ac. sg.). Se poate adăuga faptul că, după sec. al XVI-lea, *popor* poate fi întîlnit în primul rînd la Dosoftei și că, începînd din sec. al XVIII-lea, cuvîntul apare în operele cărturarilor ardeleni Gh. Șincai, I. Budai Deleanu și, bineînțeles, frecvent, la Petru Maior. Ei sînt cei care, cei dintîi, dau termenului *popor* sensul „comunitate națională”, în epoca în care conștiința națională ia forme concrete de luptă politică, socială și culturală. *Popor* desemnează, acum, conceptul „națiune”, după modele iluministe. Cu acest sens, cuvîntul este frecvent și în Muntenia, unde îl întîlnim, în 1825, la B. Paris Mumuleanu (*caut enteresul lor/nu le pasă de popor*), dar, mai ales, îl întîlnim în limbajul revoluției lui Tudor Vladimirescu (*în stare vrednică de jale aflîndu-se tot poporu; biserica, adecă muma poporului*). Tot în această perioadă, își face loc și termenul *popol* (*popul*) (de origine latină-italiană): *tot populu Țării Românești* stă scris în „arzmahzarul” lui Tudor către Poartă. Nu este deloc exclus ca termenul să fi ajuns în Muntenia prin cărturari ardeleni sprijinitori ai revoluției sociale și naționale a lui Tudor. *Populul suveran* din anii revoluției de la 1848 nu este decît o continuare a acestor termeni din epocile premergătoare. *Pópol*, *pópul* au, exclusiv, sensul politic modern „națiune”. Klaus Boch-

mann (1979, p. 134—138 și, mai târziu, în „România literară”, XII, 1979, nr. 33, p. 19) a arătat că, în timpul revoluției din 1848, s-ar putea individualiza semantic uzul termenilor *popor/norod*, în funcție de tabăra revoluționară sau conservatoare căreia îi aparținea cel care le folosea : „există, în 1848, o diferențiere de natură ideologică între cei care utilizează *norod* și cei care preferă termenul *popor*. Astfel, de pildă, faimosul colonel Solomon, întrebat la interogatoriul de după încercarea lui de a înăbuși în sine o manifestație populară, în iunie 1848 : „...ați comandat foc asupra *poporului suveran*”, răspunde : „văzînd că *norodul vine, am zis d-lui Golescu să se ducă afară ca să zică să se întoarcă *norodul*””. Raportul între cele două sinonime era, în vremea aceea, determinat de factori sociali și ideologici : *popor* era termenul utilizat cu preferință de revoluționari, în timp ce *norod* era termenul reacționar. Față de *popor* și *norod*, *popol* era un termen tehnic politic.*

4. Aceasta fiind, în linii mari, evoluția semantică a termenului *popor*, se poate pune întrebarea : este un cuvînt moștenit ? Dan Bugeanu, în LR, XVIII, 1969, nr. 3, p. 256—266, se străduiește să justifice deplasarea accentului pe finală, și trecerea *zur* (din *pópur*) > -ór cu schimbarea accentului pe finală, după modelul *cótur* (de origine sirbo-croată) > *colór* (mai ales că grupul cuvintelor românești în -ór era „bine reprezentat” : *cocór*, *mosór*, *topór* etc., aproape toate accentuate pe -ór final). Th. Hristea crede chiar că accentuarea oxitonă este proprie cuvintelor bisilabice în -ór (com. orală).

Dar d e c e a avut nevoie, în română, lat. *pōpŭlus* de atîtea modificări fonetice, pe care nu le-a suferit în nici o altă limbă romanică ? It. *popolo*, it. dial. *puovolo*, *povol*, *povo(ro)*, sard. *pobulu*, prov. *poble*, vfr. *pueble* (fr. mod. *peuple*), sp. *pueblo*, pg. *povo* reprezintă evoluții regulate. Nu cumva pentru că statutul socio-lingvistic al cuvîntului era altul, la noi, decît în celelalte zone romanice ? Observînd cu atenție primele atestări (sec. XVI) constatăm că *popor* apare în texte religioase și juridice ca un concept social-religios-administrativ ; astfel se înregistrează prezența lui și în documentele slavo-române. Trebuie însă arătat că formele flexionare, comportamentul sintactic și unitatea notării sale grafice dezvăluie nu un cuvînt recent, ci unul de mai multă vreme intrat în uz. Dar rareori întrebuițat ! În ciuda puținelor sale atestări din sec. XVI, *popor* este, cu siguranță, anterior epocii literare românești. Nu credem a greși fiind de acord cu cei care îl consideră moștenit din latină.

5. Statutul său, cult, specializat, ar putea explica însă evoluția sa fonetică. *Evangeliiarul* din Sibiu este, după cum au arătat cercetările, o realizare a mișcării p r o t e s t a n t e din Banat-Hunedoara sau, în general, din Ardeal, în care au fost implicați traducători și tipografi nu fără legătură cu cultura slavo-greacă-latină a epocii (s-a presupus chiar că Filip Moldoveanu (alias Philipps Pictor ?) ar fi un sas originar sau instruit în Moldova, într-unul din centrele culturale de acolo). Ritorul Lucaci și-a făcut studiile în Polonia și a fost profesor la școala greco-slavo-românească de la Mănăstirea Putna. La Cenad — *Urbs Morissena* — și la Igrîș (în Banat), la Peri, în Maramureș, la Coțnari, în Moldova, funcționau, în secolele XII—XVI, școli mănăstirești, în care se învățau, așa cum a arătat Șt. Birsănescu, latina, greaca și slava, ceea ce nu putea să însemne decît un contact direct cu cele trei mari culturi ale vremii (*Pagini nescrise din*

istoria culturii românești, p. 43, 142). P. P. Panaitescu (*Începuturile și biruința scrisului în limba română*, p. 92—97) prezintă unele aspecte ale culturii religioase maramureșene din sec. XIV—XV (în luptă cu catolicismul).

Nu s-ar fi putut „forja” în aceste ateliere de cultură și termenul dacoromânesc *popor*? Descinzînd direct din latină, forma românească (**pópur* sau **pupúr*) a suferit, ca sens și ca formă, influența unor termeni ai culturii epocii: lat. mediev. *populus*, it. *popolo*, v. sl. *narod*. Este important de relevat faptul că, dintre limbile romanice, numai italiana atribuie lat. *populus* sensul „parohie, enoriași” (franceza, spaniola etc. nu cu n o s c această evoluție semantică). Termenul v. sl. *narod* (cu sensul original „multime”) a primit, în română, sensul tehnic social-administrativ „enoriași, parohie” (*Dicționarul Academiei*, s.v., îl înregistrează destul de frecvent în sec. XVI, continuînd mențiunile și în secolele următoare în traduceri religioase, în pravile, în opera lui Dosoftei etc.). Dealtfel, lat. *pōpŭlus*, cu sensul „Parochia, urbes regio”, este atestat în latina medievală (sec. XIII, Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, 1954, s.v.), de bună seamă de origine latină creștină (atestări și în *Peregrinatio Aegeriae*, 36,5: *episcopus populum confortans „fideles”*). În A. Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, s.v., *populus* apare numai cu sens juridic, în citate din sec. XVII, dar, alături de *populus*, sînt menționați *populanus* (cu specificarea it. *popolano*), *populositas* (it. *popolosità*), *populosus* (it. *popoloso*), *populatio* (it. *popolazione*). Latina din Transilvania era strîns legată de italiană.

O asemenea evoluție semantică ar fi putut justifica apropierea dintre dr. **pópur* (sau **pupúr*) și termenii latino-slavi sinonimi: s-ar fi trecut la introducerea vocalei *o* (în loc de *u*) (cf. it. *popolo*) și la accentuarea pe cea de-a doua silabă (după v. sl. *narod?*), ajungîndu-se la forma ulterioară, refăcută, *popor*.

Nu este deci eronată ipoteza lui L. Săineanu și H. Tiktin care implică, în evoluția lat. *populus* în dacoromână, un model roman (it. *popolo*), tot astfel cum nu greșesc nici cei care văd o legătură între dr. *popor* și v. sl. *narod* (s-ar putea adăuga, pentru sens, și lat. mediev. *populus*). Nu ar fi exclus ca schimbarea accentului și vocala *o* să se datorească deci unor astfel de apropieri semantice și funcționale: ele s-au putut petrece în limba culturii exclusiv în dacoromână.

6. Asemenea cazuri de forme culte care nu respectă evoluția fonetică din latină nu sînt unice în limba română. Sextil Pușcariu vorbea de dublul tratament, în română, al lat. *stabulum* > *staur* (fără sincopare) și *staul* (cu sincopare), cea dintîi, în limba armatei romane, a doua în limba populației rurale. *Pedestru* (termen militar latin), care conservă nealterat lat. *d* (+ *e*) (A. Rosetti, *Ét. linguistiques*, 1973, p. 212—216), este atestat în română încă din sec. al XVI-lea; el apare și astăzi în graiurile vestice conservatoare din Banat, Crișana și Maramureș, dar nu poate fi fără legătură cu textul latin al *Vulgatei* (cuvîntul apare și în italiană: v. it. *pedestro*). În aceeași situație se găsește dr. *leu*, în care S. Pușcariu (în „Dacoromania”, II, 1921—1922, p. 699; v. și DA s.v.) a trebuit să postuleze transformarea lui *e* deschis în *e* închis, pentru a justifica non-diftongarea *e* deschis acc. > *ie* și conservarea lui *e* (lat. *leo*, -onis ar fi trebuit să devină rom. **ieu* sau **ieune*!). Nu ar fi exclus, așa cum s-a

arătat, ca *leu* și colinda laică „a leului” să fie legate de Transilvania și de serviciul militar austro-ungar sau de centrele de cultură de rit latin. *Leu* nu poate fi, în română, un cuvânt moștenit.

7. În această clasă de termeni putem considera și unele cuvinte latinești atestate în sec. XVI, dar dispărute în evoluția ulterioară a limbii (sau refugiate în vreun grai regional de astăzi). O listă de termeni „propres à la langue du XVI^e siècle” a înregistrat O. Densusianu (HLR II, p. 493—502, unde se notează și distribuția în texte și frecvența termenilor). Dintre aceștia este probabil ca unii să fi caracterizat straturi socio-culturale restrinse (în mănăstiri, în scrisul unor călugări mai instruiți), tot astfel cum nu este exclus ca unii termeni să fi fost creați ad-hoc din necesitatea (culturală) a unor traduceri religioase. Iată, bunăoară, cazul dr. *gint* < GENTEM : cuvîntul, folosit în textele rotacizante (*Codicele Voronețean*, *Psaltirea Scheiană*, nu apare în *Palia* de la Orăștie), nu respectă legile fonetice (**ginte*). S-ar putea ca schimbarea de gen și de clasă flexionară să se datoreze analogiei cu sinonimele *neam* (de origine maghiară) și *rod* (de origine slavă) : *gint*, -ure, subst. neutru, ar fi deci un cuvînt creat sau forjat pe cale cultă, un cultism sau un semicultism utilizat de cei care știau latinește, dar care vorbeau maghiara și slava. Este interesant de constatat, din *Indicele lexical paralel* întocmit de Florica Dimitrescu (*Contribuții la istoria limbii române vechi*, p. 121—245), că *gint* „neam” apare cu 30 ocurențe în *Psaltirea Scheiană*, cu o singură ocurență în *Codicele Voronețean*; în afara acestor texte, *gint* nu mai este înregistrat. Utilizarea termenului *gint* este, așadar, extrem de limitată.

Întrebări asemănătoare ridică și alți termeni atestați în româna secolului XVI. *Temoare* (< TÎMOR) „teamă, spaimă” apare o singură dată în *Psaltirea Scheiană*; *lucoare* (< *LUCOR) „strălucire, lumină” are 3 ocurențe (*Psaltirea Scheiană*, *Codicele Voronețean*, *Psaltirea 1577 Coresi*) (după datele aceluiași *Indice lexical paralel*), dublînd, pe o arie textuală foarte restrînsă, cuvintele existente, larg utilizate, *teamă*, *lucire*, *lucime* etc.

La aceste date privind circulația restrînsă a acestor termeni se adaugă o constatare căreia nu i s-a acordat pînă acum însemnătatea cuvenită : *gint*, *temoare*, *lucoare* corespund v. it. *gente* „stirpe”, *timore*, *lucore*, cu aceleași sensuri. Pe de altă parte, acești termeni lipsesc din dialectele românești de sud. Nu am putea avea dreptul a le considera împrumuturi (creații sau adaptări) *culte*, efectuate în lăcașuri de cultură precum erau mănăstirile din nordul Transilvaniei sau în împrejurări socio-culturale (armată, administrație, școală) adecvate contactelor cu Occidentul, în care, de bună seamă, latina (și italiana) nu erau necunoscute? Întrebarea rămîne deschisă.

Alte exemple. Termenii *deșidera* (*Psaltirea Scheiană* : 6, *deșiderat* : 8), *deșira* (*Psaltirea Scheiană* : *deșiră* 3 sg. ind. prez.), care dublează pe *a dori*, pot fi apropiați de lat. și it. *desiderare* (cf. și v. veneț. *desirar*). Asemenea forme nu ar fi putut fi create ca termeni de cultură, din moment ce răspîndirea lor este minimă, limitată la un singur text?

De bună seamă, împotriva unei asemenea ipoteze stă faptul că acești termeni respectă evoluția fonetică, normală, a elementelor latine din limba română. O asemenea obiecție, valabilă în cazul TÎMOR > *temoare* și

DESIDERARE > *desidera*, nu se justifică în celelalte cuvinte: ***LUCOR** este o formă reconstruită (cu atestări numai în limbile romanice occidentale), iar *desira* nu poate fi explicat, precum credeau I.-A. Candrea și O. Densusianu (DE, s.v. 490), din ***DESIDERARE** (cu *DR* > *r*).

Considerind că ne aflăm în fața unor cuvinte moștenite, care erau arhaice și aveau o circulație restrinsă în sec. XVI, ne putem întreba de ce lipsesc ele din dialectele sud-dunărene. Or, ipoteza unui statut socio-cultural deosebit al acestor cuvinte ar da răspuns unor asemenea probleme.

8. O însemnătate deosebită au cuplurile sinonimice. Se observă, în dacoromâna sec. XVI, o serie de cuvinte de circulație restrinsă, care nu s-au transmis în secolele următoare, dar care dublează, ca sinonime, cuvinte cunoscute, cu o arie de răspindire extinsă. Este vorba de construcții și forme precum dr. *op(t)*, *iaste/a trebui*, *a fi nevoie*, (*a*) *spărți* (în *Psaltirea Scheiană*) cu sensul și alături de „a se despărți, a se depărta”, precum și *vărgură* (*vergură*) după *Indicele lexical paralel*: 1 CV. 2 PO, care dublează pe *fecioară*. Cum au apărut aceste cuvinte atât de puțin utilizate, a căror arie de circulație se restringe la câteva texte din sec. XVI? Nu e deloc lipsit de însemnătate faptul că, în toate cazurile, găsim *p a r a l e l e* în italiană: v. it. *uopo* (*essere d'uopo*), *spartire*, *vergola* (< *VIRGULA* „petite branche” dim. *virga* nu din *virgo*, precum considera O. Densusianu, HRL, II, p. 501!) ar putea constitui un indiciu al modelării formelor românești după cele italienești (sensurile fiind identice sau foarte asemănătoare). Cine să fi făcut asemenea forjări de cuvinte, dacă nu cunoscători ai celor două limbi din centre de cultură în care latina, italiana, slava veche, româna erau deopotrivă practicate?

O problemă deosebit de interesantă este aceea a cuplului sinonimic *m(e)aser* (< *MISER*) „sărac” — *mișel* (< *MISELLUS*) „sărac, sărman”, alături de *sărac*. În *Psaltirea Scheiană*, cele două cuvinte sînt aproape egal utilizate (*Indicele lexical paralel*: 35 *meser*, 34 *mișel*); în celelalte texte (de ex. *Palia de la Orăștie*) *meser* apare mult mai rar (1 *meser*, 3 *mișel* — *Tetraev*. Coresi: 4 *meser*, 17 *mișel*, *Cazania II* Coresi: 9 *meser* — 86 *mișel*). Este foarte probabil ca acest din urmă termen să fi avut alt statut socio-cultural, mult mai restrîns și mai deosebit decît sinonimul său care s-a continuat în limba română, pînă astăzi. Să fi fost *meser* formă cultă, o încercare de a modela, după v. it. *meser*, un cuvînt românesc? Ipoteza s-ar putea întemeia și pe existența formelor nominale *meserătate* (format în rom.) și *mesere(a)re* „misericoorde” (< *MISERERE*), pentru care cf. it. *miserere*, termen religios creștin de rit latin. *Me(a)ser*, *mesere(a)re*, *meserătate* ar putea fi deci termeni legați de cultura latină din centrele mănăstirești din Transilvania.

9. Trebuie subliniat faptul că toți acești termeni sînt exclusiv dacoromânești: ei *nu apar* în dialectele sud-dunărene. În același timp, toți sînt atestați în dialectele nord-italiene sau în limba italiană. Aceasta ar putea constitui încă un argument în sprijinul ipotezei unei formări culte pe teritoriul dacoromânesc al Transilvaniei (paralela cu termenii latini-italieni poate fi semnificativă în acest sens).

10. Cînd s-au putut construi asemenea forme lexicale culte? De bună seamă înainte de sec. XVI, în epocile preliterate (sec. XII—XIV), de vreme ce acești termeni apar — unii dintre ei sînt *arhaici* — în momentele

aparității primelor texte românești. Statutul arhaic al cuvintelor de tipul lui *gint*, *lucoare*, *timoare*, *meser* etc. nu trebuie să ne inducă în tentația de a le considera — așa cum au procedat O. Densusianu, I.-A. Candrea și chiar A. Rosetti — simple arhaisme regionale. Distribuția lor textuală arată, mai degrabă, că aceste cuvinte n u e r a u, la început, p o p u l a r e. Forma lor apropiată de latină (cf. paralela cu termeni italieni, unii dintre ei religioși de rit latin) ar putea descoperi, în creația lor, intervenția unor cunoscători ai limbii latine și ai creștinismului occidental (catolicism, luteranism). Să nu uităm că, în Transilvania și în Moldova, contactele cu catolicismul, mai ales, au cunoscut o deosebită intensitate. T. PALADE, 1915, a arătat că, în sec. XV, influența și propaganda catolică în Moldova lui Ștefan cel Mare (care avea doi preoți catolici în Sfatul țării, pentru a servi relațiile Domnului cu Papa Sixt IV) nu erau cituși de puțin lipsite de însemnătate culturală și politică. Petru Aron, domnitorul Moldovei, trece el însuși la catolicism. În Muntenia existau două episcopate catolice (Severin și Argeș). Nu este, deci, de mirare, că în *Psaltirea Scheiană*, simbolul credinței (*Credo*) cuprinde *Filioque* (purcederea Sfintului Duh și de la Fiul), ceea ce ar constitui o dovadă a imixtiunii catolice sau luterane (vezi A. Rosetti, „*Filioque*” din *Psaltirea Scheiană*, în „Grai și suflet”, II, 1925—1926, p. 155; *Istoria limbii române*, 1978, p. 743—745). P. P. Panaitescu (*Începuturile și biruința scrisului în limba română*, p. 85—87) descrie pe larg lupta dintre episcopia catolică de la Muncaci și mănăstirea românească Sf. Mihail din Peri (Maramureș): pătrunderea catolicismului în Maramureș pe la jumătatea sec. XV (*claustra* catolice sînt menționate la Temetea (1465), Sarkad (1448) etc.) a modificat raportul de forțe cultural-religioase („viața mănăstirească a dat naștere unei școli de scriitori, dieci; unii dintre ei făcînd parte din familiile de cnezi, precum Ioan Diaclul, care, împreună cu alți opt, stăpînea, în 1451, moșia Ieud”; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 86). Acești dieci știau românește, slavonește și, de bună seamă, și latinește. În 1494, mănăstirea de la Peri este, prin privilegiul regelui Ungariei, sub conducerea superioară a episcopiei catolice de Transilvania (cu sediul la Muncaci), ceea ce în sec. XVI (1556) se confirmă și de către stăpînirea imperială a Habsburgilor. Fapt care trebuie pus în legătură cu înfringerea cnezilor maramureșeni cu prilejul răscoalei din 1514 a lui Gheorghe Doja. P. P. Panaitescu (*op. cit.*, p. 96—97) vorbește chiar de o „influență catolică” asupra bisericii maramureșene: biserica catolică nu susținea slavonismul și a îngăduit influențe străine (de rit latin occidental) în primele traduceri românești.

Este foarte probabil ca, în aceste condiții prielnice, să fi fost introduse sau modelate pe cale cultă o serie de cuvinte latinești în românește.

11. Iată așadar o serie de cuvinte alături de care s-ar putea adăuga *popor*, care ar putea fi considerate *c u l t i s m e* latinești (sau *s e m i - c u l t i s m e*) și care ar da indicații prețioase despre existența unor influențe culte ale latinității asupra unora dintre cei care scriau, copiau și traduceau în îndepărtatele și vitregele secole preliterate (sec. XI—XV) ale culturii noastre. Nu cumva lor le datorăm și scrierea *român* (cu *o*) din *Palia de la Orăștie* (1581)? Iar coincidența teritorială a zonelor în care apar aceste forme culte (sud-vestul și nordul Transilvaniei, Banatul, Maramureșul) nu ar trebui oare luată în considerare cu mai multă luare aminte? Șt. Birsănescu a arătat că mănăstirile de rit creștin latin din sec. XI—XV

din regiunile românești, transilvane, pot fi comparate cu mănăstirile din Occident, de la Sf. Gall, Corbay sau de la Monte Cassino (*op. cit.*, p. 128—130). Ele mențineau vie continuitatea unei tradiții latine. Ne întrebăm de aceea dacă ar fi cu totul exclusă prezența unor dascăli de latină (italiană sau care cunoșteau limba italiană?) în centrele de cultură de la Cenad, Igrîș, Sumuleau-Ciuc, Cîrța-Făgăraș sau de la Peri (Maramureș). Asemenea *magistri grammatici* de limba latină sint menționați și în Moldova în școlile mănăstirilor Neamț, Putna, Cotnari în sec. XV—XVI. Limba latină nu era necunoscută în mănăstirile de pe teritoriul românesc.

Ipoteza continuității tradiției latine în unele centre mănăstirești din Transilvania se sprijină pe lucrările lui Șt. Birsănescu, ale lui P. P. Panaitescu, mai sus menționate, dar, și mai recent, pe o serie de afirmații ale prof. Coseriu de la Universitatea din Tübingen, care a urmărit istoria cunoașterii, în Occident, a latinității limbii române. Eminentul lingvist subliniază faptul că n i m e n i nu a afirmat, pînă acum, că a *constatat* sau a *descoperit* latinitatea noastră : ea este pur și simplu o tradiție românească din cele mai vechi timpuri ; „asta înseamnă că am avut întotdeauna păstrători ai tradiției și cărturari (ori, cel puțin, știutori de carte), chiar de vor fi fost puțini de tot. Ceea ce e și firesc : popor creștin fără biserică și fără slujbă religioasă nu se află și nici nu se poate ; slujba religioasă fără cetenii iar nu se află... Cred că trebuie să luăm în serios știrea dată de M.A. Coccio Sabellico în 1509, despre «scrierea cu litere latinești la români»” (fragment dintr-o scrisoare din 28 dec. 1977). În același timp, trebuie să se țină seama că, în Transilvania, mai ales contactul cu cultura latină prin administrație, armată, școală a fost deosebit de frecvent. R. Todoran (1962), Monica Brătulescu (1979), G. Tepelea — Gh. Bulgăr (1971, p. 158) au arătat, în repetate rânduri, că, în cultura noastră mai veche, deschiderile către latinitate au fost mult mai largi și mai însemnate decît le-a luat în considerație pînă acum lingvistica românească.

Asemenea ipoteze pot rezulta din reunirea cercetărilor dialectale și istorice românești cu lingvistica romanică. Romanitatea românească de limbă și de cultură are nevoie de o examinare aprofundată a tuturor elementelor latine, moștenite sau împrumutate de-a lungul veacurilor.

BIBLIOGRAFIE

1. Șt. Birsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești*, București, 1971.
2. Monica Brătulescu, *Motivul leului în contextul colindelor vinătorești*, în „Revista de etnografie și folclor”, XXIV, 1979, nr. 1, p. 63—88.
3. E. Coseriu, *Andreas Müller und die Latinität des Rumänischen*, în RRL, XX, 1975, nr. 4 ; *Die rumänische Sprache bei Hieronymus Magister* (1603), în SCL, XXVI, 1975, nr. 5 ; Stierhelm, *Die römänische Sprache und das merkwürdige Schicksal eines Vaterunsers*, în „Romanica”, La Plata, 8, 1976 ; *Zur Kenntnis der rumänischen Sprache in Westeuropa im 16. Jahrhundert*, în *Scritti in onore di G. Bonfante*, Brescia, 1976 ; *Das Rumänische im „Vocabolario” von Hervásy Pandano*, ZRPh, 92, 1976, Heft 3/4 ; etc.
4. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1938.
5. Florica Dimătescu, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973.
6. Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, vol. I. *Contribuții gramaticale*, București, 1965 ; vol. II. *Contribuții socioculturale*, București, 1978.

7. P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1963.
8. Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, București, 1937.
9. Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, București, 1940.
10. A. Rosetti, *Études linguistiques*, La Haye, 1973.
11. T. Palade, *Cînd s-a scris întâi românește*, în „Arhiva”, Iași, XXVI, 1915, p. 187 și urm., 325 și urm.
12. R. Todoran, *Contribuții la studiul terminologiei juridico-administrative românești din Transilvania de la începutul sec. XIX*, în *Contribuții la istoria limbii literare în sec. al XIX-lea*, III, București, 1962, p. 103—136.
13. Gh. Bulgăr — G. Țepelea, *Influența latinei medievale asupra limbii literare din Transilvania*, în G. Țepelea, *Corelația limbă-literatură*, București, 1971, p. 148—155.

Noiembrie 1980

Universitatea din București
Facultatea de limba și literatura
română
București, str. E. Quinet, 7

PRIN CONSECUTIO TEMPORUM LA UN SISTEM AL SUBORDONATELOR CAUZALE

DE

D. D. DRAȘOVEANU

0. În cuprinsul variat al subordonatelor cauzale, identificăm unele trăsături comune cîte unui grup ; fiind între ele opuse, trăsăturile respective permit formularea a două criterii ale clasificării ; aceste criterii vor putea fi asamblate — într-un sistem al subordonatelor cauzale (vezi 4.0.).

1.0. Pentru formularea primului criteriu, este necesară examinarea cauzalelor în planul « corespondenței timpurilor » (mai departe, CT) ; aceasta din urmă, la rîndul ei, reclamă o anumită decizie.

1.1. Problema deciziei se pune pentru că în gramatica românească actuală există, asupra CT, două concepții contradictorii ; le vom desemna, în cele de mai jos, prin CT-a și CT-b.

CT-a, afirmată și practică de [5], alege drept termen de referință timpul predicatului subordonatei. CT-b, adoptată de [4] în consens cu sintaxa generală, consideră timp reper pe cel al predicatului regentei ; de aceea raporturile temporale dintr-o CT față de cealaltă se inversează : anterioritatea din CT-a este posterioritate după CT-b, iar posterioritatea — anterioritate.

Că în această problemă nu poate fi vorba de o libertate opțională o dovedesc :

a) rezultatele obținute prin CT-a, în evidentă contradicție cu logica lucrurilor : consecutive și finale anterioare, [5, II], p. 389 și respectiv 386, cauzale posterioare, p. 384, temporale de posterioritate introduse prin *după ce*, p. 378—379, ș.a. -b, în schimb, păstrează termenii pe pozițiile lor firești (cauzala — anterioară, consecutiva — anterioară etc.), nemaifiind necesară invocarea unei răsturnări a raportului gramatical față de cel logic ([5], § 924, § 931, § 920).

b) *După ce* exprimă anterioritatea și nu posterioritatea : *După ce am sosit eu* [la ora 7], *ai plecat tu* [la ora 8]. Dacă „timpul (tace și) trece”, el trece de la viitor („venitoriu”) la trecut ; în ipoteza că *după ce* ar „posterioriza”, ar însemna ca direcția trecerii să fie inversă, or „tempus nunquam revertitur”. Nu este deci o greșală din partea gramaticilor limbii latine cînd spun că *postquam* exprimă anterioritatea, iar *antequam*, posterioritatea.

c) Însăși diferența dintre timpurile absolute și cele relative este ilustrată numai aplicînd CT-b ; aplicîndu-se CT-a la exemplul Știu... că *treceuse pe la tine*, pe lîngă că s-a obținut posterioritate ([5, II], p. 364), a fost raportat un timp absolut la unul relativ.

1.1.1. Caracterul limitat al CT. Ceea ce trebuie să admitem, indiferent de poziții — CT-a sau CT-b —, este că CT își are limitele ei, prin aceea că nu marchează în toate situațiile raportul temporal: de exemplu, putem întâlni subordonate cauzale al căror predicat este, prin sensul verbului sau prin timpul acestuia, „durativ” sau „permanent”, ca în *A reușit fiindcă avea/ are experiență*; în astfel de situații, pe motiv că cele exprimate de cauzală sînt nu numai anterioare, ci și simultane și posterioare regentei, nu vom susține că subordonata cauzală este sau poate fi simultană sau posterioară, căci ar însemna să considerăm conținutul ei în afara celui al lui *fiindcă*, deci în afara relației cauzale al cărei termen este, ci vom accepta că în aceste situații CT nu poate să oprească la „pragul” simultaneității durată procesului exprimat de predicatul subordonatei, acest proces continuînd (ca proces în sine), dar încetînd, în momentul depășirii pragului respectiv, de a mai funcționa drept cauză; altfel spunînd, CT nu poate să delimiteze secvența (din durată procesului) anterioară momentului regentei.

1.2. În tratarea cauzalelor din punctul de vedere al CT, posterioritatea și simultaneitatea se pot deci reduce la non-anterioritate, ca improprii, ambele, subordonatelor respective.

1.2.1. Ținînd, astfel, cont de planul CT (CT-b) și comparînd exemple

(1) *Traduce bine, pentru că a făcut multe exerciții*¹.

și

(2) *Îți dau cartea pentru că mâine o să ai nevoie de ea*², constatăm că sensul relațional³ cauzal, exprimat prin *pentru că* — nota lor comună —, la (2) se află în contradicție cu posterioritatea predicatului subordonatei.

1.2.2. Rezolvarea contradicției este — cu prețul invocării elipsei — cea presupusă, ca unica posibilă: subînțelegerea, la dreapta conjuncției cauzale, a unui verbal antcipării⁴, al cărui conținut îl considerăm ca anterior verbului regent, indiferent dacă CT selectează sau nu această anterioritate.

Structurile de tipul (2) sînt, așadar, obținute prin omitere (*Îți dau cartea pentru că [prevăd că] mâine o să ai nevoie de ea*), și anume sînt omise atît predicatul cauzalei, cît și conectivul subordonatei sale — o completivă⁵, uneori o subiectivă. Inserarea elementelor omise ne apare aici — spre deosebire de situațiile de sub 1.5. — ca obligatorie pentru rezolvarea „posteriorității” cauzalelor.

1.2.3. În legătură cu omiterea, se pune o problemă de aparență și realitate.

Prin absența celor două elemente ale structurii, se poate crea aparența că predicatul completivei a glisat către stînga, ocupînd poziția predicatului omis (*prevăd*). Pentru a vedea că, în (2), o asemenea glisare

¹ Pentru exemplu, vezi [4, II], p. 237.

² Pentru exemplu, vezi [5, II], p. 383.

³ Despre un « sens relațional », vezi [1], iar despre autonomia lui, [2].

⁴ În anumite alte situații (vezi, mai departe, 2.1., tipul *De*), verbul omis este unul al constatării.

⁵ Despre completive ale unor cauzale neexprimate, vezi și Alexandru Graur, [6], p. 131—132.

nu se produce, comparăm (2) cu o situație în care aceasta are loc — modul de obținere a unor subordonate predicative, din subordonate modale: modală din *Ea este așa cum o știi.*, după omiterea numelui predicativ *asa*, glisează pe poziția acestuia, devenind predicativă: *Ea este cum o știi*⁶. Aici golul lăsat de *asa* a putut fi ocupat, neexistând nici o piedică. În (2) însă, golul lăsat de *prevăd că* nu este ocupat, din cauză că există o piedică, și anume (ceea ce am putea numi) *regimul temporal al conjuncțiilor cauzale*, care impun predicatului cerut trăsătura — după CT-b — „anterioritate” (față de timpul predicatului regentei); dealtfel, a admite că glisarea se produce, ar însemna să ne aflăm din nou în prezența contradicției pusă în discuție (la 1.2.1.).

1.3. De tipul (2) țin și situațiile în care, pe lângă cele două elemente menționate la 1.2.2., sînt omise și o propoziție condițională sau un complement condițional, subordonate verbului predicat din completivă: (3) *Nu-ți spun, că ai să te superi [dacă-ți spun].*; (4) *Lasă-l în pace, că [altfel] plînge (= are să plîngă)*⁷.

1.4. Criteriul. Examinînd cauzalele în planul CT (CT-b), ca mai sus, ajungem la rezultatul că nu se poate propune drept criteriu unul al situării temporale a cauzalelor, criteriu care le-ar împărți în anterioare și non-antierioare, pentru că acestea din urmă nu există; rezolvarea celor „posteriore” ne conduce la un criteriu al *integrității* structurii (în tabel, 1.): cauzale eliptice (— de predicat) și cauzale cu structură integrală (mai departe și în tabel, e, respectiv i⁸).

1.5. Subsidiare. 1.5.1. Inserări facultative, nerecomandabile. Dacă procesul exprimat de predicatul cauzalei este în mod necesar anterior, cel exprimat de predicatul completivei, așa după cum poate fi posterior, ca în (2), (3), (4), poate fi și simultan sau anterior⁹ celui al regentei cauzalei: *Îi dau cartea fiindcă [am auzit cum] îi întreba/întrebase pe toți de ea.*; în asemenea cazuri, recunoașterea unor omiteri ca cea din exemplul de aici (lăsînd la o parte că verbul de inserat nu este unul al anticipării) nu mai este impusă de comandamentul logico-gramatical de la (2), astfel că subordonata dată, *fiindcă... întreba...*, întrucît satisface condiția anteriorității și intrucît are la marginea ei din stînga conjuncția cauzală, o admitem drept cauzală, cu atît mai mult cu cît omiterea este, pentru receptor, uneori incertă, încît inserările pot fi subiective, hiperanalitice, cu efecte sofisticante și, de aceea, nerecomandabile.

1.5.2. Cauzala și finala. Deosebiriile dintre cauzală și finală sînt marcate și formulate; sînt formulate, de asemenea, notele lor comune¹⁰.

Subordonatele respective sînt *comparabile* și în planul CT: cauzala este anterioară, iar finala, posterioară; deși notă opusă, posterioritatea finalei a *proprie* finala de cauzală, prima putîndu-se explica prin mijlocirea celei de-a doua, aceasta avînd ca predicat un verb al intenției: *Mă duc [fiindcă am de gînd] să cumpăr...*; adevărul reflectat prin această inserare, că orice scop are drept cauză o intenție, desigur, nu

⁶ Vezi și [3], p. 25 — 26.

⁷ Despre subînțelegerea unei condiționale, vezi și [4, II], p. 170; [6], p. 132.

⁸ Vezi o listă a abrevierilor la 4.0.

⁹ Vezi [4, II], p. 226—231.

¹⁰ Vezi [7], p. 193.

conține decît în r u d i r e a l o g i c ă dintre cele două subordonate, fără a conduce însă, pe plan gramatical, la obligativitatea inserării verbului intenției; o astfel de inserare este, dimpotrivă, c o n t r a i n d i c a t ă, intrucît s-ar desființa, în folosul completivelor, tipul cel mai frecvent de finale, cele introduse prin *să*.

2.0. Termenul regent (Tr) al cauzalelor. Diferența dintre membrii cuplului

(5) ¹¹ *Apa și-a mărit volumul, fiindcă a înghețat.*

(6) *Cît e ceasu' ? , c-al meu a stat.* ¹²,
în privința Tr, este că :

— în timp ce în (5) Tr este, după cum se vede, sensul „a mări” al verbului, sens lexical, exprimat f o n e m a t i c (în tabel, F),

— în (6), Tr este sensul exprimat i n t o n a ț i o n a l (mai departe, pentru scurtime, sensul intonațional), „a întreba”.

C r i t e r i u l de aici, de sub 2.0., este deci modalitatea de e x p r e s i e a sensului Tr (în tabel, 2.).

2.1. La rîndul său, tipul cauzalelor care au drept Tr sensul intonațional se ramifică după felurile intonației : exclamativă (E), interogativă (I), interogativ-exclamativă (I—E) și declarativă (D). Fiecăruia din aceste tipuri îi vor corespunde — unul sau mai multe — sensurile (lexicale ale) verbelor echivalente ¹³.

Observație. După cum și este de așteptat, structurile cu E, I și, în parte, cu I—E sînt caracteristice oralității, limbajului familiar și familial.

Tipurile E, I, I—E, D se intersectează și ele (ca și tipul F) cu cele obținute prin criteriul integralității structurii (*i* și *e*):

Ei, ex. (7) *Du-i-l ! , că mi l-a cerut.* Tr nu este aici sensul lexical, „a duce”, ci „te rog”, „te rog eu (să i-l duci), te rog, fiindcă mi l-a cerut”. „El (nici) nu ți l-a cerut ție, ci mie”. Ca dovadă, numai dacă eliminăm intonația E, Tr devine „a duce” : *Tu i-l duci, fiindcă mi/ți l-a cerut.*

Ii, ex. (8) *Unde e ? , că eu nu l-am găsit.* Mai evident, Tr nu este, aici, în (8), „a se afla”, obiectul respectiv neaflindu-se unde se află, fiindcă nu l-am găsit eu, după cum, în (6), nici ceasul nu e cît e, fiindcă a stat al meu.

Notă. Cum negarea sensului lexical ca Tr se motivează și la tipurile de mai jos în același mod, schimbîndu-se doar sensul Intonațional, nu o vom mai repeta.

I-Ei, ex. (9) *Unde-i ? ! , că doar aici era.* (Întreb și sînt mirat [că nu-i aici], fiindcă [adineauri] era aici.)

¹¹ Numerotăm exemplele independente de paragrafe, pentru ca, la încadrarea în sistem (vezi 4.0.), să nu le repetăm textul.

¹² Este necesar ca o ediție viitoare a *Îndreptarului* să formuleze o normă privind locul semnului întrebării sau al exclamării și pentru astfel de structuri.

¹³ Despre cauzale subordonate verbului *a sfătui*, considerat ca sens modal subînțeles (și nu ca sens intonațional), al verbului *a declara*, vezi [6], p. 132, iar despre verbele de declarație și *a întreba*, ca regente ale cauzalelor, vezi [5, II], p. 301, *Observație*.

Despre « intonație sau mod ? » ca Tr, vezi mai departe, 3.0.

Di, ex. (10) *Nu-i acolo, că l-am căutat.* (Afirm, fiindcă...); ex. (11) *E-acolo, că l-am văzut eu.* (Susțin, fiindcă...); ex. (12) *A plecat, că l-am văzut...*

Notă. Intonația D, spre deosebire de celelalte, este pasibilă de a fi confundată cu sensul lexical al verbului: *a plecat* îl implică pe „afirm”. Semnul că aici intonația este Tr îl obținem tocmai cu ajutorul relației cauzale: dacă aceasta nu se verifică prin sensul lexical, avem dovadă că Tr este D; în ex. (12), faptul de a-l fi văzut eu nu constituie cauza faptului de a fi plecat el, dar este, în schimb, cauza afirmației mele.

Ee, ex. (13) *Caută-l!, că ai să-l găsești.*; ex. (14) *Fii cuminte, că te bat.* (=„am să te bat”).

Notă. Structurile Ee omit, după cum se vede, și o funcție condițională. (Vezi *supra*, 1.3.)

Ie, ex. (15) *Tu te duci?, că eu n-o să pot merge.*

Observații. (a) Într-un exemplu ca *Mă ajuți?, că am să-ți fiu recunoscător.*, intonația este doar formal I, conținutul ei fiind al unei E: aici, „te rog”¹⁴. Ca dovadă, în ipoteza unui conținut I, cauzalitatea nu se verifică: „te întreb..., fiindcă am să-ți fiu recunoscător” (? !).

(b) Un exemplu cum ar fi *A sosit?, că nu-l văd.* nu intră nici el — judecând după posterioritatea prezentului față de perfectul compus — în tipul de aici (Ie), ci în tipul II, intructiv timpul reper nu este perfectul compus al lui *a sosit*, ci prezentul lui „a întreba”.

I-Ee, ex. (16) *Unde te mai grăbești?! , că doar tot n-o să-l prinzi.* (=„nu te mai grăbi, că...”).

Observație. Sensul negativ confirmă că aici avem o intonație I-E, ilustrând și prin astfel de structuri că această intonație, a interogativei retorice, schimbă în reversul lui sensul lexical al verbului.

De, ex. (17) *A plecat, că nu-i aici.*

Notă. (a) Predicatul omis al cauzalei de acest tip, De, este un verb al constatarii: („afirm”, „deduc”) *a plecat, intructiv [constat că] nu-i aici.*

(b) Conținutul gramatical al tipului De, după cum se vede din ex. (17), inversează termenii relației cauzale extralingvistice: deduc „cauza”, intructiv constat „efectul”.

3.0. O alternativă — intonație sau mod? Tr al unei cauzale poate fi și un sens gramatical modal, exprimat deci printr-un *mod* ¹⁵ — cel al modului optativ: *Aș pleca, pentru că nu mă simt bine.*

Observație. Precizăm că în astfel de situații cauzala se subordonează ideli modale, în exemplul dat, lui „a dori” și nu lui „a pleca” și nici ambelor¹⁶, „a dori” + „a pleca”; drept dovadă, în *Doresc să plec pentru că...*, unde amândouă sensurile sînt lexicele, *doresc* singur este cel care intră, ca Tr, în ambele structuri: *doresc să plec, doresc pentru că nu mă simt bine.*

3.1. Criteriul propus sub 2.0., al modalității de expresie a sensului Tr, nu cuprinde, după cum s-a putut vedea, situațiile care au ca Tr un sens modal, ceea ce constituie, pentru sistemul pe care-l propunem, un *neajuns*.

¹⁴ Vezi „Propoziții interogative cu rol de propoziții imperative”, în [4, II], p. 40—41.

¹⁵ Despre motivele pentru care rămînem la accepția că morfeme sînt numai cele gramaticale, vezi [1], p. 154—155.

¹⁶ Pentru o idee diferită — dependența de doi termeni regenți —, vezi [5, II], p. 301, *Observație*.

3.2. Ipoteză. Examinînd, în fața acestui neajuns, alternativa adoptării drept criteriu a categoriei modului, aceasta se arată aproape total neconvensabilă, întrucît nu conduce la nici un sistem :

(a) considerent major și suficient singur el, criteriul modului lasă în afara clasificării grupul numeros al cauzalelor subordonate intonației I ;

(b) conjunctivul, cînd are valori afective sau voliționale, este eterogen ;

(c) conținutul prezumtivului, ex. nesiguranța ¹⁷, *Va fi plecînd, că nu l-am întrebat.*, se constituie mai greu ca Tr al unei cauzale, încît pentru comunicarea lui în această calitate se face simțită necesitatea reluării sale prin mijloace lexicale : *Va fi plecînd, nu sînt sigur/nu știu/ cine știe!*, *că nu l-am întrebat.* ; în afara unor astfel de mijloace, receptarea lui ca Tr este îngreuiată, subînțelegînd o mai puțin promptă analiză logică : nu faptul de a pleca sau nu (el) este efectul celor din cauzală, ci faptul de a nu fi sigur (eu).

(d) Cît privește imperativul, conținutul său concurează cu cel al intonației E, iar separarea lui, ca Tr, prin înlocuirea intonației respective cu o alta, nu este posibilă, deoarece întotdeauna imperativul comportă o intonație E și numai E, fie ea marcată sau nu, grafic. (Vezi *infra*, *Observații* (b).) Intonația E se poate însă detașa, ca Tr, cînd aceasta dublează alte moduri, ex. *Să vii !, că avem nevoie de ajutorul tău.* („te rog să vii + te rog, fiindcă...”), ceea ce îndreptățește, cel puțin prin și pentru consecvență, considerarea ca Tr tot a intonației E și atunci cînd aceasta apare cu imperativul.

Observații. (a) Exemple ca cel de mai sus arată că așa-numitul conjunctiv imperativ este imperativ nu prin vreo valoare intrinsecă, ci prin intonația E.

(b) Statuarea claselor propozițiilor imperative neexclamative ¹⁸, bazată pe exemple în care intonația doar grafic nu este marcată, ne apare ca neconvingătoare.

(e) Intonațiile, în schimb, „rezumă”, aducînd la același numitor, realități mai întinse și mai variate.

Pe scurt, comparînd criteriul modului cu cel al intonației, numai acesta din urmă conduce la un sistem,

4.0. un sistem bazat pe o p o z i ț i i — două diadice (*i/e* și sens lexical/sens intonațional), iar una tetrică (E/I/I-E/D) —, și e c o n o m i c : (a) număr minimal de poziții, (b) toate ocupate și (c) comportînd o singură excepție clară (Tr — optativul), cealaltă (Tr — prezumtivul) fiind îndoielnică.

Tabel

1.	2.	F	INTONAȚIA			
			D	I	E	I-E
i	+	+	+	+	+	+
e	+	+	+	+	+	+

1. = criteriul integralității structurii cauzale ;

i = cauzală cu structură integrală ;

e = cauzală eliptică ;

2. = criteriul modalității de expresie a sensului Tr ;

F = sensul Tr exprimat fonematic ; intonația :

D = declarativă ; I = interogativă ; E = exclamativă ; I-E = interogativ-exclamativă.

¹⁷ Vezi [8], p. 221.

¹⁸ Vezi în [5, II] „Propoziția enunțiativă imperativă” (p. 30), ca opusă celei numită „Propoziție enunțiativă imperativă exclamativă” (p. 35).

Repetăm aici, prin cifra însoțitoare din cuprinsul articolului, exemplele, repartizate pe tipuri :

- Fi (1), (5)
- Fe (2), (3)
- Di (10), (11), (12)
- De (17)
- Ii (6), (8)
- Ie (15)
- Ei (7)
- Ee (4), (13), (14)
- I-Ei (9)
- I-Ee (16)

4.1. Precizări.

4.1.1. În legătură cu F și D : nici o expresie F, desigur, nu se poate sustrage intonației ; și în ex. (1), (2), (3), (5) avem câte o expresie F dublată de o intonație D ; aici D nu este, evident, un opozant al lui F. Spre deosebire de acestea, în (10), (11), (12), (17), D, și nu F, este cel angajat, ca efect (Tr), în sintagma¹⁹ cauzală. (Vezi și *Nota* de sub Di.)

4.1.2. Distincția « totale »/« parțiale » aplicată interogativelor este nesemnificativă pentru tipul I considerat ca Tr al cauzalelor.

4.1.3. Cu privire la intonație : între caracterul marcat al fiecărui tip și mutările posibile ale uneia și aceleiași structuri de la o intonație la alta nu este o contradicție, fiind cunoscut și afirmat adevărul, de fond, că „uneori intonația singură marchează caracterul unei propoziții”²⁰.

BIBLIOGRAFIE

- 1 Drașoveanu, D. D., *Sens relațional și gramatem — conținut și expresie la nivelul gramatical al limbii*, în CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 153—163.
- 2 Idem, *Relația — dimensiunea esențială a sintagmei*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 155—158.
- 3 Idem, *De la morfemul pe la un sistem al determinanților substantivului*, în vol. *Probleme de sintaxă*, Cluj-Napoca, 1978, p. 11—32.
- 4 *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Populare Române, București, 1954.
- 5 *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Populare Române, ed. a II-a, București, 1963.
- 6 Graur, Alexandru, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG, I, 1956, p. 121—139.
- 7 Guțu Romalo, Valerla, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973.
- 8 Iordan, Iorgu, Guțu Romalo, Valerla, Niculescu, Alexandru, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.

Nolembrie 1979

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

¹⁹ Despre sintagmă, considerată drept categorile mai generală decît propoziția și fraza, vezi [1], p. 159—162.

²⁰ [5, II], p. 23.

ADVERBELE MODALE. DISTRIBUȚIE ȘI FUNCȚII (I)

DE

ȘTEFAN HÁZY și G. G. NEAMȚU

Observație. Sub numele (convențional și generic) de adverbe modale¹ cuprindem adverbele de întărire (și², *chiar, tocmai, taman*), de exclusivitate (*numai, doar, dect*), de aproximație (*cam, vreo³, aproximativ, circa*), de proximitate (*aproape, mai*) și de restricție (*măcar, barem, cel puțin*), unități care, în cadrul adverbilor de mod, constituie o subclasă cu statut special din punct de vedere lexico-gramatical⁴.

0. Obiectul observațiilor de față îl constituie problema caracterului analizabil sau neanalizabil sintactic al acestor adverbe (vezi *infra* 1.) și particularitățile lor distribuționale (vezi *infra* 2.).

Din inventarul prezentat sint reținute aici doar adverbele de întărire (*și, chiar* etc.).

1. Printre reflexele în plan morfosintactic ale sensului lor lexico-semantic vag și foarte abstract („diverse nuanțe ale modalității”⁵), multe lucrări de specialitate evidențiază, în afară de unele aspecte ale topicii și distribuției⁶, și faptul că ele sînt lipsite de autonomie gramaticală — nu au funcție sintactică proprie, nu sînt adică (singure) părți de

¹ Aceleași unități mai sînt denumite „adverbe-regim” (la Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul și determinarea adverbială în limba română*, în LR, IX, 1960, nr. 4, p. 35 și urm.), „semiadverbe” (la Georgeta Clompec, în cap. *Adverbul din Limba română contemporană*, vol. I, sub coordonarea acad. Ion Coteanu, București, 1974, p. 278 [siglă : LRC]).

² Și „adverbal” are valori apropiate de ale lui *chiar* (vezi D. Bejan, *Despre rolul adverbilor din grupul „adverb + conjuncție”*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 319), aducînd și ideea de cumul. Pentru alte aspecte legate de adverbul *și*, vezi Marie Thérèse Kerschbaumer, *Și adverbial — mijloc de întărire, mijloc de atenuare*, în SCL, XIX, 1968, nr. 4, p. 365—374. Opozantul negativ al lui *și* este *nici* (compară : *A venit și el — N-a venit nimeni el*).

³ *Vreo* este singurul dintre adverbele modale (din inventarul dat) care nu se distribuie (în nici un fel) cu un verb și, ca atare, după cum s-a și afirmat (vezi LRC, vol. I, p. 274), n-ar trebui încadrat la adverbe.

⁴ Pentru inventarierea lor și descrierea valorilor semantice, vezi *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Socialiste România, ed. a II-a, vol. I, București, 1966, p. 306—311 [în continuare : GLR]; Gh. N. Dragomirescu, *art. cit.*, p. 33—40; LRC, vol. I, p. 271—272, 276—278; D. Bejan, *art. cit.*, p. 313; B. B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, 1971, p. 55.

⁵ LRC, vol. I, p. 276. Vezi și Gh. N. Dragomirescu, *Elemente, în propoziție și frază, cu funcția gramaticală zero*, în LL, XXIII, 1969, p. 120.

⁶ Vezi, pentru acestea, Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul...*, p. 39; LRC, vol. I, p. 271—272, 277. Pentru situația lor în fața conectivelor interpropoziționale, vezi D. Bejan, *art. cit., passim*. Tot aici, p. 322, se afirmă că respectivele adverbe din fața conectivelor „nu determină și nu precizează întreaga propoziție subordonată, ci numai conectorul acestora”.

propoziție⁷, ci formează împreună cu elementul regent „un grup foarte strâns și nedisociabil”⁸.

Dimpotrivă, în alte lucrări, chiar dacă aceste adverbe nu constituie obiectul propriu-zis al cercetării, sint considerate părți de propoziție — atribute sau complemente, în funcție de termenul regent. Așa sint interpretate, de exemplu, adverbele *numai*⁹ și *cam*¹⁰. Într-o cercetare recentă, care se ocupă special de adverbele în discuție, se afirmă explicit că ele au funcție de atribute adverbiale, respectiv de circumstanțiale de mod¹¹.

În cele de mai jos ne propunem argumentarea acestui din urmă punct de vedere.

1.1. Gramaticile nu susțin că sensul lexical al acestora ar fi zero, ci doar că este unul mult abstractizat, care nu le lipsește de un suport lexical pentru funcția sintactică (dacă și în măsura în care aceasta îl reclamă). Ele sint comparabile, în această direcție, cu unele dintre verbele numite «copulative» (*a fi, a deveni, a se face* etc.), verbe care, în ciuda atenuării sensului lor lexico-semantic, rămân, cînd sint la mod personal, predicate¹².

1.2. Excluderea lor dintre clasele de cuvinte cu funcție sintactică n-ar justifica nici încadrarea la adverbe¹³ și nici tratarea lor ca determinanți¹⁴ (ce apar exclusiv în subordonare), după cum impropriu ar fi, în terminologia uzuală, a mai vorbi, în acest caz, de „subordonați” și „regenți” — în descrierea acestor adverbe se uzează exclusiv de acești termeni¹⁵ —, întrucît calificativele mai sus menționate se folosesc numai pentru cuvintele cu funcție sintactică.

Funcția oricărui cuvînt rezultă din relația gramaticală ce există între acesta și termenul său regent, adică, mai exact, funcția este termenul

⁷ Vezi Gh. N. Dragomirescu, *Elemente...*, p. 120 („elemente cu funcție gramaticală zero”; „nu pot exprima un termen al unei sintagme”); LRC, vol. I, p. 276 („cuvinte fără funcție sintactică”).

⁸ LRC, vol. I, p. 277. GLR, vol. II le discută la paragraful *Cuvinte care nu sint părți de propoziție*, dar nu afirmă explicit că n-ar avea funcții sintactice (vezi p. 87).

⁹ Vezi Vasile Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, ed. a II-a, București, 1970, p. 196 (*numai* este interpretat ca atribut adverbial în „... numai e a poate să răzbată pe aici”).

¹⁰ Vezi M. Zdrenghea, *Limba română contemporană (morfologia)*, Cluj, 1970, p. 216 (*cam* este dat circumstanțial de mod în „... i-a căzut *cam* greu ce l-am spus”). Aceași interpretare l se dă lui *cam* și în GLR, vol. II, p. 180 („Această cercetare ... făcută *cam* pe s a r i t e ...”).

¹¹ Vezi D. Bejan, *art. cit.*, p. 323.

¹² Vezi, pentru interpretarea tuturor verbelor la mod personal ca *predicative*, D. D. Drașoveanu, *Sintagma „verb + adjectiv” — o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, *passim*; Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973, p. 124; Vasile Șerban, *Teoria și topica propoziției în româna contemporană*, București, 1974, p. 59; G. G. Neamțu, *Termenii regenți pentru determinanții (complementele) predicatului nominal*, în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 53—54. Dealtfel însăși existența unor verbe „asemantice” (inclusiv *a fi*) este discutabilă (vezi, inclusiv pentru bibliografia problemelor, G. G. Neamțu, *Despre conținutul lexical-semantic al verbului a fi*, în StUBB, XXV, 1980, Philologia, nr. 1, p. 11—17).

¹³ Toate gramaticile includ aceste unități în clasa adverbului, clasă a cărei membri îndeplinesc diferite funcții sintactice.

¹⁴ Vezi, pentru funcția de determinare, Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul...*, p. 39; LRC, vol. I, p. 273. Pentru caracterul special al acestei subordonări — fără reducerea sferei determinatului —, vezi D. D. Drașoveanu, *Categoriile gramaticale de relație și de opoziție ale limbii române*, în CL, XX, 1975, nr. 1, p. 69.

¹⁵ Vezi LRC, vol. I, p. 273, 284, 288; D. D. Drașoveanu, *Categoriile...*, p. 69.

subordonat luat împreună cu relația¹⁶. De aceea, cu greu se poate accepta ideea că, în afara articolului (în special a celui hotărît enclitic), a prepozițiilor, conjuncțiilor și locuțiunilor acestora, mai există și alte cuvinte — cuvinte aflate în relație cu altele — care nu au funcție sintactică. De aici rezerva noastră față de opinia *Gramaticii Academiei*, potrivit căreia „adverbele de afirmație, negație, nesiguranță, precizare, restricție, aproximație și adverbele explicative se referă la întregul conținut al comunicării făcute sau numai la un membru al ei, care poate fi orice parte de vorbire sau grup de cuvinte din propoziție. Aceste adverbe formează grup cu determinatul și nu sint analizabile ca parte separată de propoziție”¹⁷.

Reținem din cele de mai sus că, deși ele „determină”, nu sînt analizabile, adică determinarea nu implică existența vreunei relații și, în consecință, nici materializarea unei anumite funcții sintactice, afirmație susceptibilă de discuții, deoarece determinarea înseamnă o relație, relația implică funcția, iar aceasta din urmă se materializează într-o parte de propoziție.

1.3. Plecînd de la exemple de tipul: *Cînd ai venit, eu tocmai mă pregăteam să plec*; *Cînd ai venit, tocmai eu mă pregăteam să plec*, constatăm că atașarea diferită a adverbului *tocmai* (la verb și, respectiv, la pronume) modifică sensul comunicării și, în mod reflex, și structura acesteia, determinînd o schimbare de conținut sintactic, ceea ce implică — credem — realizarea unor funcții sintactice diferite.

1.4. În alternativa că ar constitui împreună cu termenul regent o parte dezvoltată de propoziție, rămîne fără rezolvare situația în care ele apar în marginea din stînga unui grup nominal format din mai mulți termeni (*Tocmai aceste două creioane colorate îmi mai lipseau*), unde nu se poate accepta că ar forma „grup nedisociabil” (și, în consecință, s-ar lua împreună) cu toate elementele ce-i urmează, grupul nominal fiind el însuși analizabil în părți de propoziție.

1.5. Pentru o interpretare a lor ca funcții pledează și echivalența unora dintre ele cu anumite adjective: *numai* este echivalent (și sinonim) cu *singur*¹⁸, iar *chiar (tocmai)* cu adjectivele de întărire (*însuși, însăși* etc.)¹⁹.

1.6. În baza celor de mai sus se impune să acceptăm că adverbele modale au funcție sintactică.

2. Toate lucrările care se ocupă — special sau tangențial — de adverbele modale evidențiază largă lor distribuție — în principiu cu aproape toate părțile de vorbire. Vom urmări în continuare posibilitățile distribuționale ale adverbilor de întărire și consecințele acestora pe planul funcțiilor lor sintactice.

2.1. Exprîmînd incluziunea, adverbul și se atașează substantivelor (și echivalentelor acestora), întotdeauna la stînga lor, spre deosebire de

¹⁶ Vezi D. D. Drașoveanu, *Relația — di mensiunea esențială a sintagmei*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 156.

¹⁷ Vezi GLR, vol. I, p. 317.

¹⁸ Vezi B. B. Berceanu, *op. cit.*, p. 119.

¹⁹ Vezi *infra* 2.2.1., *Observația a*).

alte adverbe (de mod), care ocupă poziție la dreapta : Și băiatul (el, acesta, altul, al meu etc.)²⁰ este harnic; Știu și ce gîndește; Și al doilea a obținut un premiu; Și doi ar putea face treaba aceasta; Ar fi de ajuns și amîndoi; Și-ar face și cîte trei²¹.

2.1.1. Cînd se atașează verbelor, exprimă fie adăugarea, certitudinea, echivalînd cu *în adevăr, sigur* etc., fie ideea de timp, fiind substituit prin *imediat, pe loc, deja, îndată* etc., fie și una, și alta, sensul adverbului depinzînd de contextul mai larg : Uneori și pictează; A și plecat acasă; Și vine la dînsa; Cumătrul lup se și arată...; Masa s-a și servit.

Precizări :

a) În cazul formelor verbale compuse și al verbelor însoțite de pronume reflexive, adverbul și se intercalează (*Va și discuta; Ar și discuta; Să și discute; Se și discută*) pentru a se evita posibila poziție de echivoc cu și coordonator (*Și va discuta; Și ar discuta; Și să discute; Și se discută*).

b) Formele pasive ale verbelor admit o dublă posibilitate de atașare a adverbului și, fie la auxiliar (*Elevele a și fost lăudat*), fie la participiu (*Elevele a fost și lăudat*), după cum intenția este aceea de a se exprima ideea de timp sau cea de incluziune²².

2.1.2. Cînd adverbul și se distribuie cu adjective cu prepoziție — cazul complementelor de relație exprimate atipic²³ — (*Acum mă cunoști și de bun, și de rău*) sau fără prepoziție (*Colegul meu este și harnic*), se situează exclusiv la stînga acestora, exprimînd tot incluziunea, adăugarea.

2.1.3. Și adverb se atașează la stînga tuturor adverbelor : de timp (*Și astăzi ți-am spus; Și cînd vei fi mare, să fii ascultător*); de loc (*Și acolo muncesc tineri; Știu și unde a fost*); de mod (*Uneori vorbește și serios; Aș citi romane și mai bine*²⁴; Știu și cum să-i vorbesc), exprimînd incluziunea și intensificarea.

Precizare. În cazul termenilor (părți de propoziție) precedați de prepoziție sau locuțiune prepozițională, poziția adverbului și este obligatoriu la stînga prepoziției²⁵, unitatea dintre prepoziție și termenul regizat nepermițînd nici un fel de intercalare (a se compara : **A discutat cu și mine* cu *A discutat și cu mine*; **A lucrat în și locul colegului* cu *A lucrat și în locul colegului*). Adverbul și determină întregul grup (prepoziție + termen regizat), exprimînd adăugarea, incluziunea²⁶.

²⁰ Datorită opoziției semantice dintre ele, adverbul și nu se poate atașa la pronume negative.

²¹ Numeralesle adverbiale le includem la adverbe (vezi M. Zdrengea, *lucr. cit.*, p. 160).

²² Încît callitatea de categorii gramaticale a diatezelor pasive devine contestabilă și pe această cale. Vezi, în același sens, Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 137, 197, 211; B. B. Berceanu, *op. cit.*, p. 204—205; G. G. Neamțu, « *Predicatul nominal* » și determinanții săi. *Probleme de teorie și analiză*, Rezumatul tezei de doctorat, Cluj-Napoca, 1977, p. 13.

²³ Vezi Șt. Hăzy, *Construcții prepoziționale atipice*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 178.

²⁴ Grupul și mai și, fiind o locuțiune adjectivală ce exprimă ideea de superlativ, n-a intrat în preocupările noastre.

²⁵ Faptul că prepozițiile cu dativul admit atașarea adverbului și atît la stînga, cît și la dreapta lor (*A reușit și datorită ajutorului tău; A reușit datorită și ajutorului tău*) dovedește că valoarea lor adverbială persistă încă.

²⁶ Pentru o altă interpretare, vezi D. Bejan, *Rolul adverbilor (locuțiunilor adverbiale) din grupul „adverb + prepoziție (locuțiune prepozițională)”*, în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 95.

2.1.4. Distribuindu-se cu conectivale interpropoziționale ²⁷ (de natură conjuncțională) *dacă, de, fără să*, adverbul *și* devine component al unor locuțiuni conjuncționale specializate (concesive), iar atașându-se conectivelor *pentru că, fiindcă, să, ca să, pentru ca ... să, din pricină că, în caz că* etc., fără a-și pierde independența morfologică, îi revine rolul de a exprima adăugarea (*N-a venit, și p e n t r u c ă a fost bolnav*; *A plecat în oraș și c a s ă se plimbe*), idee care impune poziția la stînga; evident, în această din urmă situație, nu are funcție sintactică.

2.2. Adverbele *chiar* și *toemai* ²⁸, fiind sinonime și avînd, în general, aceleași posibilități combinatorii, le vom discuta împreună, menționînd și distribuțiile prin care ele se deosebesc.

2.2.1. Se atașează la stînga substantivelor și substitutelor acestora, întărindu-le: **Toemai (chiar)** *colegul a plecat*; **Toemai (chiar)** *el (altul, acesta etc.) a plecat*; *A venit toemai (chiar) c i n e trebuia*; **Toemai (chiar)** *al doilea a sosit cu întîrziere*; **Toemai (chiar)** *doi ne mai lipsese*; **Toemai (chiar)** *c i t e t r e i v-ați așezat în bancă*.

Observații :

a) Însoțind substantive cu prepoziție, adverbul *toemai* se plasează exclusiv la stînga prepoziției (**Toemai** *cu colegul meu vorbeam*), pe cînd adverbul *chiar* poate fi și intercalat, între prepoziție și regizat, cu condiția ca substantivul să fie determinat ²⁹ (*Am citit chiar în carte și Am citit în chiar cartea ta*). *Toemai* și, în primul caz, *chiar* întăresc prepoziția + regizat ³⁰, echivalînd cu *exact*, iar, în ultimul exemplu, *chiar* întărește exclusiv substantivul, avînd valoarea unui adjectiv de întărire (*Am citit în însăși cartea ta*).

b) O altă particularitate de poziție a lui *chiar*, în comparație cu a adverbului *toemai*, se manifestă în posibila sa postpunere la substantivul determinat (*A profitat de lipsa de vigilență a oamenilor și a lucrătorilor de miliție chiar*). Această deplasare a adverbului de la stînga la dreapta determinantului — fenomen puțin frecvent — este posibilă deoarece, în principiu, nu dă naștere unui echivoc. Dacă totuși deplasarea adverbului la dreapta determinantului este echivocă, intonația este cea care ajută la precizarea elementului determinat. În exemplul *Chiar el a greșit*, putem avea, prin postpunerea lui *chiar*, fie *El chiar || a greșit* (termen regent = *el*), fie *El || chiar a greșit* (termen regent = *a greșit*).

2.2.2. Se atașează la stînga adjectivelor ³¹, subliniind calitatea exprimată de acestea: *Haina mi-e toemai (chiar) b u n ă*; *Popescu este toemai (chiar) r ă u*.

2.2.3. Ocupînd aceeași poziție, la stînga, adverbele *toemai*, *chiar* se distribuie foarte frecvent cu alte adverbe: **Toemai (chiar)** *a c o l o s-a dus*; **Toemai (chiar)** *a c u m a plecat*; **Toemai (chiar)** *a ș a vom proceda*, echivalînd cu *exact* ³², *precis*.

²⁷ Avem în vedere numai conjuncțiile subordonatoare, celelalte conective (pronume și adverbe relative) au fost cuprinse la clasele din care fac parte.

²⁸ *Taman*, variantă a lui *toemai*, nu ridică, din punctul de vedere al discuțiilor noastre, nici un fel de probleme aparte. Dealtfel, frecvența lui în limbă este redusă (limitată la limba populară).

²⁹ N-am găsit nici un exemplu care să infirme constatarea noastră.

³⁰ Un alt punct de vedere este susținut de D. Bejan, *Rolul adverbilor...*, p. 92, 96.

³¹ Pentru situația „adverb de întărire + prepoziție + regizat”, vezi *supra* 2.1.3.

³² Vezi D. Bejan, *Rolul adverbilor...*, p. 92.

2.2.4. Exprimînd siguranța, certitudinea, cel mai frecvent, adverbele în discuție se atașează verbelor, de obicei la stînga lor (*Tochmai (chiar) se pregătea de plecare cînd am sosit*).

Observație. Cînd aceste adverbe însoțesc forme verbale compuse sau verbe precedate de pronume reflexive, posibilitatea lor de a se atașa diferă. Pe cînd adverbul *chiar* poate fi intercalat (*A chiar discutat*; *Va chiar discuta*; *Să chiar discute*; *Se chiar discuta*) — scopul fiind acela de a sublinia ideea de acțiune, și nu cea a modului și a momentului acțiunii sau a reflexivității ei ca atunci cînd apare la stînga compusului (*Chiar a discutat*; *Chiar va discuta*; *Chiar să discute*; *Chiar se discută*) —, intercalarea adverbului *tochmai* nu pare conformă cu spiritul limbii.

2.2.5. O altă problemă legată de interpretarea adverbelor de întărire o constituie situația grupării *chiar și*.

Apreciem că cele două adverbe de întărire nu formează un compus, cum se presupune³³, deoarece *chiar* nu-l întărește pe *și*. Enunțul *Chiar și el a greșit* poate fi descompus în *Și el a greșit* + *Chiar el a greșit*, fiecare din cele două adverbe subordonîndu-se, independent unul de celălalt, aceluiași regent (*el*). Primul, adverbul *și*, mai legat de determinatul său, exprimă incluziunea, iar cel de-al doilea, *chiar*, exprimă precizarea, siguranța, fiecare component al grupului *chiar și* fiind omisibil.

În același sens pledează caracterul disociabil al grupării (*El chiar a și greșit*; *Chiar el a și greșit*; *Și el chiar a greșit*), indiferent dacă cele două adverbe au sau nu același regent (rolul de a rezolva posibilul echivoc al relațiilor revenind uneori intonației).

2.2.6. Împreună cu conectivalele interpropoziționale *dacă*, *de*, *să*, *fără să*, adverbul *chiar*, nu și adverbul *tochmai*, formează locuțiuni conjuncționale specializate (concesive-ipotetice), ocupînd primul loc în structura acestora.

2.2.7. La stînga celorlalte conjuncții sau locuțiuni conjuncționale subordonatoare (mai frecvent: *pentru că*, *fiindcă*, *ca să* etc.), adverbele *tochmai* și *chiar* apar ca elemente de fortificare, ele păstrîndu-și autonomia morfologică.

3. Din cele de mai sus reținem, drept concluzii, următoarele:

3.1. Adverbele de întărire sînt legate de un anumit termen al propoziției, avînd posibilități distribuționale foarte largi.

3.2. Cu excepția situațiilor menționate, ele stau la stînga termenului regent, față de care, în funcție de natura morfologică a acestuia, îndeplinesc funcție de atribut sau de complement circumstanțial, putînd exprima, pe plan semantic, incluziunea, adăugarea, intensificarea, precizarea, siguranța. Ele echivalează cu numeroase alte adverbe de mod și chiar cu adjective de întărire.

3.3. Atașate la stînga conectivelor intra- și interpropoziționale, ele își păstrează autonomia morfologică, funcționînd ca elemente de fortificare. Împreună cu unele conjuncții subordonatoare formează locuțiuni conjuncționale specializate.

³³ Vezi D. Bejan, *Despre rolul adverbilor* ..., p. 315.

3.4. Pe cînd adverbul *și* este întotdeauna accentuat, adverbele *chiar* și *tocmai* de regulă sînt neaccentuate, dar pot fi și accentuate, în funcție de intenția vorbitorului.

MODAL ADVERBS. DISTRIBUTION AND FUNCTIONS

(Abstract)

In this article the authors try to argue that the modal adverbs of the type: *și* "too", *chiar* "even" etc., can be analyzed from a syntactical point of view, considering them attributes or objects depending of the word they determine. Their distribution is analyzed exhaustively with each adverb, elucidating their semantic values and their consequences on the structure of the sentence.

Octombrie 1980

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31*

NOTE LEXICALE (I)

DE

I. MĂRII

1. **pónlie** = **pónee**.

a. În DLR VIII/4, apare lucrat (la p. 1 023), pe baza unei unice atestări, și următorul articol lexicografic:

„**PÓNIE** s. f. (Regional) Potecă (Romuli — Năsăud). ALR I 804/360. — Pronunțat: -*nî-ie*. — Pl.: ? — Etimologia necunoscută”.

Observație. Între 12 și 14 aprilie 1973, a avut loc la Cluj, în cadrul Institutului de lingvistică și istorie literară, a doua consfătuire de lexicologie și lexicografie a colectivelor *Dicționarului limbii române* (vezi, referitor la această foarte utilă manifestare științifică, cronica semnată de Luiza Seche în LR, XXII, 1973, nr. 4, p. 339—340). Cu acel prilej am prezentat o comunicare despre care, în cronica precitată, se spune: „Reluând ideea expusă în cele două articole publicate în revista «Limba română», în anul 1971, referitoare la utilizarea *Atlasului lingvistic român* în DLR, I. Mării, în comunicarea *Dicționarul limbii române și Atlasul lingvistic român*, atrage atenția asupra unor erori mai mult sau mai puțin grave găsite în volumele apărute sau aflate în fază avansată de lucru din DLR (literele M, N, O, P, R). Deși problemele ridicate au mers pe aceeași linie pe care au mers și articolele citate, importanța comunicării rezidă tocmai în avertismentul și recomandarea pe care o face autorul de a se folosi cu mai multă grijă și atenție materialul din ALR, de a se verifica direct la sursă atât partea cartografiată cit și cea necartografiată, publicată sau aflată în manuscris, pentru a se evita, în viitor, repetarea unor greșeli asemănătoare” (p. 340, cu subl. n.-I.M.). În acea comunicare (pe care, considerînd-o un text de lucru, nu am publicat-o) exista un subcapitol intitulat: *Înregistrarea în DLR a unor cuvinte sau variante formale inexistente în realitate*, subcapitol în care, după ce am dat citeva exemple (vezi-le, o parte, în LR, XX, 1971, nr. 5, p. 515—526; *ibidem*, XXII, 1973, nr. 4, p. 325—328), constatam: „Mai toate aceste pseudo-cuvinte poartă în DLR mențiunea «etimologie necunoscută», toate au o sursă unică (=ALR, materialul nepublicat sau publicat) și toate sînt atestate într-o singură localitate =, adică elemente suficiente, credem, ca redactorul (inclusiv subsemnatul) să așeze (să fi așezat) în dreptul lor un mare semn de întrebare. Îndolala nu a existat, verificarea nu s-a făcut, încît dicționarul teaur se găsește acum în situația, s-o recunoaștem nu tocmai plăcută, de a consemna și un număr de cuvinte existente doar în paginile sale”. În seria acestor cuvinte (indiferent de ce înțelegem prin cuvîntul *cuvînt* = „semnificant” sau „semnificant + semnificat”), existente doar în și prin știință, se înscrie (vezi, însă, *infra*, și notele 2, 3, 4, 8) și proaspătul...

b. **pónlie**. Sub această înfățișare grafemică (sau, poate mai bine, grafematică), acest cuvînt nu are ce căuta în DLR, pentru că, în realitate, un asemenea semnificant (= lexem) nu există, ci:

c. **pónlie** = **pónșă**. La întrebarea¹ 804 = „potecă, cu pl.” din *Chestionarul ALR I*², anchetatorul și autorul ALR I, Sever Pop, a notat, im-

¹ De fapt, pentru rigoare, la problema lexicală de sub cifra 804, problemă ce urma să fie anchetată (= documentată) onomasiologic indirect =, adică, printr-o „întrebare indirectă”, urmărindu-se, astfel, în cuvîntul = semnificantul **potecă**, ci termenii sintetici și/sau analitico-perifrastici prin care, în graiurile (individuale) anchetate, este exprimată noțiunea = semnificatul „potecă”.

² Care, formă, ca și *Chestionarul ALR II*, nu este o listă de întrebări, ci, în cea mai mare parte, o listă de cuvinte și, pentru partea lor morfologică, de propoziții și fraze.

presionist, în punctul cartografic 360, următoarea formă fonetică: *pónșë* (cu *n* velar ³).

Observație.

1. „L'ALR n'a noté que des allophones, ou plutôt l'impression que les allophones ont faite sur l'oreille de l'enquêteur”⁴ sau: „Și la Jdrela notația fonetică a fost făcută ca în toate anchetele pentru ALR, adică impresionist. Aceasta înseamnă că am notat cuvintele după impresia auditivă pe care mi-o dădeau”⁵. Optind pentru o notație (= în mod curent, dar oarecum impropriu, *transcriere* sau, mai rar, *transcripție*) fonetică (= *alofonică*) impresionistă, anchetatorii și autorii ALR au notat, impresionist, pentru toate cuvintele (generale = literare și/sau dialectale = regionale/populare) înregistrate drept răspuns la „ce”-ul programat și interogant, *formele fonetice* (= obiective), adică, altfel (și împreună cu Nikolaj S. Trubeckoj⁶) zis, semnificații vorbirii sau (în terminologie și disociere hjelmsleviană) substanța expresiei. Formele receptate și înregistrate fonetic⁷ se găsesc în toate hărțile și MN-urile neinterpretative ale atlaselor lingvistice, precum și în toate lucrările (: monografii dialectale, glossare dialectale, indici de cuvinte dialectale, culegeri de texte dialectale și/sau folclorice) în care cuvintele sînt notate („strîmt = riguros = strîns” sau „larg = aproximativ”⁸) și sau numai fonetic, prin utilizarea unui dat (și explicit) alfabet special = fonetic, numit, obișnuit, *sistem de transcriere fonetică*⁹. Toate aceste *forme fonetice*, care (evident) își au rostul lor în cercetările de fonetică și fonologie, nu au (și este foarte bine că nu au) statut de *forme lexicografice*, ci, cînd sînt evaluate și utilizate lexicologic și lexicografic, ele sînt *transcrise* (= transpuse) în „haină” limbii scrise, care, fonetic evaluată, este, desigur, o „haină” fonematică, pentru că, știut este, *scrierea alfabetică* = *literală* este, *ab initio*, o *scriere fonematică*¹⁰. Așadar, prin această *transcriere* se realizează, de fapt, o *fonematizare*, iar această fonematizare se înfăptuiește, prin opțiune, prin două procedee: fie prin procedeul *literalizării*, fie prin procedeul (*literalizării* +) *literarizării*.

2. *Literalizarea*. Primul procedeu, numit de noi în mod convențional *literalizare*, se aseamănă, într-un fel, cu procedeul utilizat și numit de filologi *translitera-*

³ Redat, în mod firesc, în publicarea materialului, prin *n* = „nazală slăbită, urmată de consoană”.

⁴ Petrovici 1959, p. 188.

⁵ Petrovici 1942, p. 57.

⁶ Vezi Trubeckoj 1971, p. 6—8.

⁷ Grafic, în notele noastre, aceste forme vor fi redată prin caractere tipografice cursive.

⁸ Vezi, pentru cele două tipuri de notație fonetică, Coteanu 1961, p. 28; Rosetti 1967, p. 135; Caragiu 1975, p. 40; *Dialectologie* 1977, p. 62.

⁹ Pentru sistemele de transcriere fonetică întrebuințate la noi (în lingvistică și folcloristică), vezi Coteanu 1961, p. 28 și urm.; Caragiu 1975, p. 41 și urm.; *Dialectologie* 1977, p. 57 și urm.

¹⁰ „L'écriture ne note pas des sons, mais des sons-types (et, par là, des phonèmes)”. — Rosetti 1977, p. 83; „scrișul nu notează sunete, ci foneme” — Rosetti 1979, p. 141; „în scris se notează, în general, în *variantele*, nu *variantele*, adică numai ceea ce este distinctiv, lăsîndu-se la o parte trăsăturile pur fonetice, fără valoare distinctivă” — Avram A. 1964, p. 4; „în scris nu redăm *sunete*, ci *foneme* sau *sunete-tip*” — Gheție-Mareș 1974 a, p. 171; în scris „se notează fonemele, variantele lor fundamentale, nu diversele lor variante” — Avram M. 1975, p. 283; „l'alfabeto latino e quello armeno sono mirabili esempi di una notazione che potremmo chiamare fonematica. Un analista moderno non avrebbe quasi nulla da cambiare...” — Benveniste 1971, p. 34 etc. Indiferent dacă alfabetul utilizat este sau nu este monografematic și monofonematic (în sensul: „flecarea literă = grafem redă un fonem și flecarea fonem = sunet-tip este redat printr-un singur grafem”), *ortograficele* (oficiale, obișnuite, curente, uzuale) bazate pe scrierea alfabetică sînt, așadar, *fonematice*: *sincronice* (= reale), unele (= la început, în faza inițială a transpunerii limbii vorbite în limbă scrisă, toate, iar, apoi, într-o altă fază istorică, numai cele prin/in care există o concordanță deplină între limba scrisă și limba vorbită); *non-sincronice* (= anacronice, tradiționale, etimologice), altele (= cele prin care există o discordanță deplină între limba scrisă și limba vorbită); *sincronice* cu unele „toleranțe”, „concesii” *non-sincronice*, cele malmulte (grupă în care se încadrează și *ortografa noastră*).

ție¹¹, cu următoarea (esențială) deosebire: prin *transliterație* se efectuează o transcriere (= trecere) dintr-un alfabet obișnuit = fonematie în alt alfabet obișnuit = fonematie, iar prin *litteralizare* se efectuează o transcriere dintr-un alfabet special = fonetic¹² în alfabetul obișnuit = fonematie, ceea ce înseamnă că, prin *litteralizare*, formele fonetice (= notate fonetic) sunt transpuse (= convertite) în forme fonematice (= transcrise fonematie). Exemplificând, vom arăta că formele fonetice (luind ca exemplu, în acest prim caz, un cuvânt literar = general) *șerc*, *șerc*, *șerc*, *șerc* etc. > (devin), prin *litteralizare*, *șerc*, *șerc* sau formele fonetice (luind ca exemplu, în acest al doilea caz, un cuvânt regional¹³ existent și în graiurile care, prin sublimare, stau la baza fonematică¹⁴ a limbii literare) *petiță*, *petiță* > *petiță*, *petiță* sau formele fonetice (luind ca exemplu, în acest al treilea și ultim caz, un cuvânt regional care nu este atestat și în graiurile cu fonetism literar) *săjác*, *săjác* (= „pirostrie”) > *săjác*, *săjác*. Indiferent de statutul (= literar sau non-literar) pe care îl are cuvântul ale cărui forme înregistrate fonetic sînt supuse unei asemenea fonematizări, formele rezultate în urma efectuării în mod riguros a *litteralizării* sînt, din punctul de vedere al fonetismului lor fonematie (evaluate, adică, din perspectiva așa-zisei *fonetici istorice* = *evolutive* a limbii române), forme fonematice literare¹⁵ (*șerc*; *petiță*) și/sau dialectale¹⁶ (*șerc*; *petiță*; *săjác*, *săjác*). Cînd *litteralizarea* este bine înfăptuită, formele fonematice dialectale rezultate prin transcriere sînt identice cu formele fonematice dialectale înregistrate *litteralizat* (vezi *infra*).

Fonematizarea formelor înregistrate fonetic se realizează prin adoptarea soluției (numite) *fonetice*: „Sînt considerate ca identice două sunete care seamănă între ele din punctul de vedere al fiziologiei lor sau al calităților lor acustice”¹⁷. Prin utilizarea acestei soluții, alofonele (= sunetele concrete, vorbite) sînt reduse la „sunetul-tip/clasă”, indiferent de statutul fonologic pe care respectivele „varietăți ale aceluiași sunet” îl au în cadrul sistemelor fonologice particulare (= regionale): *ș*, *ș*, *ș*, *ș* > (prin reducere fonetică¹⁸) *ș*, ortografiat: *ș*, în poziția [+ *e*, *i*, *e*, *i*], *ș* sau *ei*, în toate celelalte poziții; - *ș*, *ș*, *ș* > (prin reducere fonetică) *ș*, ortografiat: *ș*, în poziția [+ *e*, *i*, *e*, *i*], *ș* sau *ș*, în toate celelalte poziții etc. etc. Cel care optează pentru acest procedeu trebuie: să cunoască bine valoarea (= semnificația) fonetică a semnelor utilizate în diversele *sisteme de transcriere fonetică*; să țină seama de normele ortografice în vigoare și, pentru ca acest tip de analiză lexicală (exclusiv) formală să fie unitar și riguros practic, să-și fixeze normele de *litteralizare*, care, desigur, ar fi bine să fie aceleași pentru toți.

3. *Litteralizarea* este un alt tip, superior, de fonematizare. Se recurge și la acest procedeu de interpretare lexicală formală deoarece nu numai *formele fonetice* nu au statut de forme lexicografice, ci un astfel de statut nu au (atît în cazul cuvîntelor literare = generale, cit și în cazul celor non-literare = regionale/populare) nici *formele fonematice dialectale* care, în structura (= componența) lor prezintă, prin raportare la forma fonematie a etimonului, *fonetisme* (= reflexe fonematice) *dialectale* *regulate* sau, și altfel zis, nici *formele fonematice dialectale* care reprezintă (material) rezultatul (prin *evolue*, în cazul elementelor de continuitate lexicală, sau prin *adaptare*, *adaptare* și *evolue*, în cazul elementelor de discontinuitate lexicală) unor „*schimbări fo-*

¹¹ Pentru acest procedeu filologic, vezi Rosetti 1967, p. 137; Gheșle-Mareș 1974 a, p. 166.

¹² Sau, în funcție de sursele analizate, din două sau chiar mai multe alfabete speciale = fonetice.

¹³ Vezi, *infra*, nota lexicală de sub 7.

¹⁴ Și nu la baza ei fonetică, pe care nu o vom putea „descoperi” decît numai atunci cînd vom studia, în toate regiunile țării (și nu numai prin testarea a 3, 4, 5 subiecți intelectuali bucureșteni), *limba literară* vorbită sau, mai exact, *fonetica limbii literare*.

¹⁵ Grafic, în textul nostru, vor fi redată prin aldine.

¹⁶ Grafic, în textul nostru, vor fi redată prin cursive, ca și formele fonetice. Distanța dintre formele înregistrate fonetic și formele transcrise sau notate (vezi *infra*) fonematie este materializată, grafic, prin cele două tipuri de alfabete.

¹⁷ Vasiliu 1967, p. 82.

¹⁸ De foarte multe ori, în *hărțile fonetice* interpretative (de tipul: „Sunetul/diftongul *x* în cuvîntul *y*”, „Palatalizarea lui *x* în cuvîntul *y*”, „Vocala finală în cuvîntul *y*”) existente în ALRM I/I, II, ALRM II/I, precum și în cele publicate în Pușcariu 1959, varietățile aceluiași sunet-tip sînt grupate (= evidențiate) prin simboluri distinctive de aceeași culoare.

nelice" dialectale „legice”¹⁹. Numai aceste forme fonematice dialectale (înregistrate fonetic, prin utilizarea alfabetelor speciale, și/sau fonematic, prin utilizarea alfabetului obișnuit) constituie obiectul literarizării, procedeul care are ca obiectiv „dezbrăcarea” acestor forme de fonetismul sau fonetismele dialectale și „înveșmîntarea” lor cu fonetismul sau fonetismele literare corespunzătoare, operație prin care, în cazul cuvintelor literare și al celor regionale existente (= atestate) și în graiurile cu fonetisme literare, formele fonematice dialectale (: *șerc*; *chept*, *cept*; *pecîșă* etc.) sînt „cîțite” și citate prin formele fonematice literare (: *cere*, *plept*, *petîșă*), iar, în cazul cuvintelor regionale inexistente (= neatestate) și în graiurile cu fonetisme literare, formele fonematice dialectale (: *săjedac*, *săjac* etc.) sînt transformate (convertite) în forme fonematice literare (: *săgeac*) inexistente (pe baza materialului atestat și analizat) în graiurile dacoromâne și care, aceste forme literare reconstituite, au în exclusivitate o existență lexicografică²⁰.

Spre deosebire de literalizare, care este o interpretare (= tipizare) fonetică sau (și altfel spus) o transcriere fonematică neinterpretativă, literarizarea este o interpretare (= tipizare) fonematică sau (și altfel spus) o transcriere fonematică interpretativă. „Tehnologic”²¹, literarizarea se aseamănă cu ortografia etimologizantă = latinizantă elaborată de S. Micu, cu următoarea deosebire: prin latinizare, S. Micu înlocuia reflexul (= fonetismul) rom. „literar” (: *l* = *l*, *eh* = *k*, *gh* = *g*, spre exemplu) prin corespondentul (= echivalentul, „sinonimul”) său (diacronic, ascendent, etimologic =) lat. clasic. (: *l*, *el*, *gl*), iar prin literarizare, reflexul (= fonetismul) dialectal este înlocuit prin reflexul (= fonetismul) literar corespunzător, adică prin „sinonimul” său sincron ic supradialectal. În ambele tipuri de transcriere fonematică interpretativă, substituția fonematică sintagmatică (= distribuțională) se realizează, în exclusivitate, de pe poziția „fonetică istorice (evolutive)”²², prin cunoașterea, formularea și interpretarea regulilor de corespondență fonematică = așa-numitele „legi fonetice”²³, care, într-adevăr, pot fi considerate „propoziții asupra distribuției sunetelor, mai exact :

¹⁹ Numite, în lucrările noastre de dialectologie, *particularități, caracteristici, trăsături, fenomene, fapte, reflexe, tratamente, legi* (cele cu o regularitate absolută), *tendințe* (cele considerate cu o regularitate lexicală relativă), *varianțe, rostiri, pronunțări fonetice dialectale*.

²⁰ Încît putem spune (citîndu-l pe Trubeckoj 1971, p. 302) că (într-adevăr) : „Ci sono parole che, nella loro forma letteraria, stanno solo nei dizionari, e, di fatto, vivono solo nella loro forma dialettale”.

²¹ Și nu numai ca „tehnologic”, ci, de foarte multe ori, și ca rezultat. Ținînd seama de faptul că, pentru cele mai multe fenomene fonetice care prezintă (astăzi) un tratament fonematic non-unitar (= diversificat dialectal), reflexul (= fonetismul) literar este, cronologic evaluat, anterior reflexului dialectal (unic sau multiplu), literarizînd, de fapt, etimologizăm : forma literarizată este, de cele mai multe ori, mult mai apropiată (material) de forma etimologică.

²² Între ghilimele, pentru că — dacă, așa cum se afirmă în mod obișnuit, fonetica este domeniul sunetelor vorbite, iar fonologia, domeniul sunetelor funcționale; dacă „fonetica istorică (evolutivă) își propune să stabilească o serie de corespondențe regulate între sunetele constitutive ale cuvintelor care au origine identică în limbi înrudite genetic sau limbi care au venit într-un fel oarecare în contact” sau („un caz particular al primei situații este”) „stabilirea de corespondențe fonetice între cuvintele dintr-o limbă dată (de ex. română) și cuvintele corespunzătoare din limba de origine” (Vasilîu 1968, p. 7); dacă aceste „corespondențe fonetice” (mai mult sau mai puțin regulate) au fost (și încă mai sînt) stabilite și formulate prin compararea formelor scrise ale aceluiași cuvînt (< dintr-un etimon comun) sau prin compararea formei scrise a etimonului cu forma scrisă a descendentului său, ceea ce nimeni nu poate nega (: „Ceea ce se urmărește în mod curent în studiile de istorie a limbii române este *limba scrisă*. . .” — Gheție-Mareș 1974, p. 27) că s-a procedat și altfel decît așa în formularea (mai mult sau mai puțin riguroasă) a „legilor fonetice” și dacă scrisul (= scrierea alfabetică) este (empiric, intuitiv) fonematică (vezi *supra*) —, este cazul să (re)întrebăm dacă, în ceea ce privește constatarea și formularea (sub formă de corespondență a) devenirii (= istoriei) elementului sonor original, a existat cu adevărat o „fonetică istorică (evolutivă)” ? În lingvistica noastră, întrebarea a fost pusă de Haneș 1900, p. 131 : „Obiectul foneticii este sunetul, [. . .], sunt transformările sunetelor și cu toate acestea care fonetică s-a ocupat vreodată de sunete ? Cînd zicem că din *stricturam* avem românescul *strîmtoare*, ne ocupăm de sunete ? Nicidecum. Ne ocupăm de reprezentantele grafice ale sunetelor, de litere și acestea e cu totul altceva”.

²³ Care exprimă „purement et simplement une correspondance entre deux états linguistiques donnés” (Meillet 1921, p. 45).

asupra modificărilor intervenite în distribuția sunetelor" ²⁴. În cazul latinizării, o astfel de „propoziție” sau „ecuație” (strict constatativă) este interpretată prin substituția termenului „descendent”, cel „rezultat” (= un dat „sunet-tip” ²⁵) prin/cu termenul „ascendent”, cel „evoluat” (= un dat „sunet-tip”), iar în cazul literarizării, același tip de „propoziție” este interpretat prin substituția termenului „descendent” dialectal (= un dat „sunet-tip”, notat, însă, și *fonetic* ²⁶) prin/cu termenul „descendent” literar (= un dat „sunet-tip”). S. Micu a lucrat cu regula: lat. l + e, l > rom. l (= f) substituind, în operația de latinizare a cuvintelor românești de origine latină, pe l cu l (: *lepure* > *lepure*). Cei care literarizează operează cu regula: rom. com. ă și â din elementele de origine străină > ²⁷ lit. și dial. ă²⁸ (ortografiat: e, în contextul [+ e, l], ei/ee, în toate celelalte contexte, și realizat fonetic: e, ê e/ê, ê etc.), dial. ș²⁹ (ortografiat: ș, în contextul [+ e, i, e, i], șe/și, în toate celelalte contexte, și realizat fonetic: s, ș etc.) ³⁰, substituind, în operația de literarizare a formelor dialectale ale cuvintelor literare și/sau dialectale, fricativa ș (notată fonetic și/sau fonematic) prin africata ă (notată fonematic și fonetic). Iată de ce a literarizat presupune, în primul rând, cunoașterea și formularea exactă a regulilor de corespondență fonematică pentru toate fenomenele fonetice care prezintă un tratament fonematic (distribuțional) non-unitar (= multiplu), iar, în al doilea rând, formularea unor răspunsuri clare la următoarele principale întrebări: — literarizăm sau nu și reflexele (astăzi) dialectale care, cronologic evaluate, sînt primare în raport cu cele (astăzi) literare (spre exemplu: ă față de j în seria: joe, june etc.; i față de î în seria: eilne, milne etc.)?; — literarizăm sau nu și formele cu reflex dialectal care apar în textele literare?; — literarizăm numai formele cu fonetisme dialectale ale cuvintelor generale (= literare) sau și pe cele ale cuvintelor regionale?; — dacă literarizăm și formele cu reflexe dialectale ale cuvintelor regionale cum vom proceda în cazul cînd, pe de o parte, aceste cuvinte regionale circulă numai în grăurile în care un element sonor (l' sau e, spre exemplu) corespunde, din punctul de vedere al „foneticii istorice” evaluat, unor două sau trei elemente sonore din limba literară (= lui t + e, l, p/pt și k'), iar, pe de altă parte, nu cunoaștem etimonul?; — literarizăm sau nu și formele cu fonetism dialectal care apar, „accidental”, în grăurile cu fonetism literar, adică: cum vom proceda în cazul unei forme ca *jalău* înregistrată de E. Petrovici în punctul 682 din ALR II (= Somova, jud. Tulcea), într-un grai, deci, în care ecuația lit. ă: dial. j nu „funcționează”, ci „funcționează” ecuația lit. ă: dial. ă ³¹?

Ca și literarizarea, literarizarea nu poate fi unitară și corect realizată decît pe baza unor norme clare, explicit formulate. Evident, cînd formele dialectale ce urmează să fie literarizate sînt înregistrate numai fonetic sau fonetic și fonematic, în operația de literarizare este inclusă, întotdeauna, și operația de literarizare. În toate situațiile de acest gen, literarizarea = literalizare + (succesiv sau simultan) literarizare.

4. Distincția literalizare — literarizare nu este (cum s-ar putea crede) gratuită. Disocierea operată de noi este impusă (și argumentată) de următoarele adevăruri:

— În lexicologia și lexicografia românească se practică, ca procedeu de transcriere a formelor înregistrate fonetic, nu numai literarizarea, ci, uneori, numai literalizarea ³².

— Formele dialectale au fost și sînt înregistrate nu numai fonetic (: *çept*; *peclîă*), ci și literarizat (: *cept*; *peclîă*), căci, trebuie precizat, literalizarea nu este numai

²⁴ Vasiliu 1968, p. 11.

²⁵ Pentru care, vezi și Șuteu 1976, p. 28.

²⁶ Odată cu descoperirea foneticii, inventarea scrierii (propriu-zis) fonetice și cercetarea aspectului vorbit al unei date limbi istorice.

²⁷ Prin „evoluție”, în cazul elementelor de continuitate lexicală, prin adaptare fonetică și morfologică, în cazul împrumuturilor.

²⁸ Element de continuitate.

²⁹ Element de discontinuitate.

³⁰ Regulă ce poate fi formulată și: literarului ă (< rom. com. ă și din ă în elementele de origine străină): (ii corespunde în grăurile dacoromâne) ă (realizat fonetic: ..., și ortografiat: ...), ș (realizat fonetic: ..., și ortografiat: ...).

³¹ Vezi, spre edificare, ALRM II/I, hărțile: 48, 64, 330; ALR II, întrebarea 4 264.

³² Vezi, spre exemplu, Gămulescu 1974, care, însă, din păcate, uneori, greșește, denaturînd realitatea lingvistică. Este adevărat că fricativele alveolo-palatale mulate ș, z = (prin tipizare fonetică) ș, j, dar a le ortografia, în toate pozițiile, cum procedează D. Gămulescu, numai prin grafemele ș, j (vezi, în acest sens, și Eugen Beltechi, în CL, XX, 1975, nr. 1, p. 94) este ca și cum, spre exemplu, pe g (= „oclusivă velară sonoră palatalizată”) l-am ortografia, în toate pozițiile, prin g (= „oclusivă velară sonoră”).

transcriere, ci și scriere. Formele dialectale sînt înregistrate literalizat de către etnografi, unii folcloriști, autori (de diferite profesii) de glosare sau liste de cuvinte „particularitate dialectală” (formală și/sau semasiologică), precum și (dar din alte rațiuni, de ordin stilistic) de către scriitorii (= prozatori și dramaturgi, în special). Mai mult, în cadrul aceluiași glosar³³ unele forme sînt literalizate, iar altele, literarizate. Din păcate, toți acești autori de glosare nu disting, grafic, formele literalizate de cele literarizate, încît, uneori, nu știm dacă, de exemplu, o formă ca *peeșă* (vezi *infra*), atestată din Banat, este o formă fonematică dialectală (= notată literalizat = literal), caz în care grafemul e redă una din realizările concrete ale africtei-tip *ɛ* care corespunde (regulat, în majoritatea graiurilor bănățene numai) unui *t* + *e*, l. lit., sau este o formă fonematică literarizată, caz în care același grafem redă, prin literarizare, fricativa *ʃ* care corespunde (regulat, în toate graiurile bănățene numai) lui *ș* literar.

— Literarizarea are ca obiect nu numai formele dialectale înregistrate în „transcriere fonetică”, ci și cele înregistrate în „transcriere normală”; nu numai formele cu fonetisme dialectale notate fonetic (prin intermediul alfabetelor speciale), ci și cele notate fonematic (prin intermediul alfabetului curent) nu au statut de forme lexicografice (= forme-titlu sau variante lexicale). Abaterea de la acest adevăr conduce, într-o lucrare lexicografică de sinteză, la apariția de articole lexicografice duble. Practicarea inconsecventă a literarizării conduce, într-o operă lexicografică de sinteză elaborată colectiv, la sporirea, în unele cazuri, la diminuarea, în alte cazuri, a numărului de variante lexicale.

5. Lexicologia și lexicografia românească³⁴ rămîn, în continuare, datorate cu un răspuns clar formulat la întrebările: cum literalizăm, ce și cum literarizăm. Un asemenea răspuns este absolut (și grabnic) necesar nu numai pentru a stăvili impresionismul practicării celor două procedee, ci, în primul rînd, pentru a stopa definitiv unele denaturări ale realității lingvistice.

d. *pónșe* = *pónșe*, prin literalizare, sau, pentru că DLR-ul (ca și ALRM-ul³⁵) a optat pentru cel de-al doilea procedeu, *pónce*, prin (literalizare +) literarizare.

e. Ce este acest *pónce*? Formal, cum indică chiar DLR-ul, este o variantă lexicală a lui *pone*, *poănceă*, atestată, „din ținutul Năsăudului”, de N. Drăganu în DR, III, 1923, p. 722 și comunicată nouă, cu sensul de „pantă”, de colegul Ion Istrate, originar din Năsăud.

f. Lecturind generos răspunsurile la întrebarea 804, articolul lexicografic *potecă* din DLR poate fi astfel îmbunătățit: *potecă* apare și în ALR I 804/1, 5, 12, 24, 26, 30, 677, 835 și 865; — *potecă* (cu pl. *poteci*) apare și în ALR I 804/190, 200; — *potie* apare și în ALR I 804/217 (cu pl. *potiuri*), 351. ALR I 804 este citat în DLR pentru varianta lexicală *putecă*.

³³ Vezi, spre exemplu, L. COSTIN, GR. BĂN.; VICIU, GL.

³⁴ DLR-ul, în primul rînd, ca lucrare lexicografică sintetică a lexicologiei și etimologiei românești.

³⁵ Lucrare în care, însă, trebuie precizat, se practică și o tipizare a formelor dialectale ce au statut de forme lexicografice (= de variante lexicale, în cazul cuvintelor literare, de variante lexicale sau forme-titlu, în cazul cuvintelor regionale). Uneori, procedîndu-se corect, această tipizare este anunțată prin utilizarea formulelor: simbol = MOMÎIE (MĂMUIE, MĂMIIE etc.), simbol = MUȘUNOI (MUȘINOI, MOȘINOI), iar, alteori, procedîndu-se greșit, nu este anunțată: formele (la pl.) *sărsămuri*, *sarsămuri*, *sirsăme* (din ALR II, s. n., vol. I, h. 17) > (în ALRM II, s. n., vol. I, h. 11) *sarsamuri*; formele *lștrumentē*, *lștrumentē*, *strumēturile* (*plugăril*) > (în aceeași hartă) *lștrumentē*; formele *răzór*, *rozór* (din *ibidem*, h. 30) > (în *ibidem*, h. 24) *răzór*; formele (de pl.) *búlgări*, *búlguri*, *búlgheri*, *blúngări* (din *ibidem*, h. 33) > (în *ibidem*, h. 26) *bulgări* etc. etc. Am ținut să facem această precizare pentru a reaminti că ALRM-ul nu poate fi citat, în DLR, prin interpretarea corespondenței: (răspunsurile la întrebarea) 5 050 = (sînt publicate în) ALR II, s. n., vol. I, h. 17, ALRM II, s. n., vol. I, h. 11, ci, pentru a putea fi citat, ALRM-ul trebuie în mod obligatoriu consultat.

2. **poimînă** = variantă lexicală a lui **poimîne**?

a. Nu. Categoric, forma **poimînă** nu este o variantă lexicală regională a lui **poimîne**, cum se indică (cu trimitere) în DLR VIII/4. În sursa (nu chiar exact) citată de DLR nu există nici o formă fonetică care, prin literarizare, să devină **poimînă**. La întrebarea 192 din ALR I, Sever Pop a notat, în punctul cartografic 825, forma: *póimîñă*, iar, în punctul cartografic 842 (și nu în inexistentul 845), forma: *póimîñă*, forme care, evident, prin literarizare, trebuie transcrise: **poimîne** sau, dacă hotărîm că fonetismul dialectal î nu-l interpretăm prin fonetismul literar îi, **poimîne**, formă fonematică dialectală, căreia, înregistrînd-o, DLR-ul i-a acordat (în acest caz, pentru că, rămînînd în cadrul aceleiași familii, forma **răspóimîne** nu a primit) statut de variantă lexicală.

b. **Poimînă** nu este, însă, un (să-i zicem) „accident” de transcriere fonematică interpretativă, pentru că, tot în DLR, formele fonetice: — *pimîñăz* (ALR I 873/87) > **pimnáz** (variantă lexicală a lui **peeméz**); *ped'ăst* (ALR I 154/93 = ALRM I/I, h. 97/93) > (s. v. **pedestru**) „**pedăst**, -ă (ALRM I/I h 97/93)”; *pedăstru* (pct. 26, 69, 75) și *peděstru* (pct. 28) și *pădăstru* (pct. 65) și *pidăstru* (pct. 12) = (toate, în ALRM I/I h. 97) *peděstru* > (s. v. **pedestru**) **pedăstru**, -ă, **pădăstru**, -ă, **pidăstru**, -ă (citîndu-se, mecanic, ALRM I/I h. 97); *ped'ăstru* (pct. 80 etc.) = *ped'ěstru* (în ALRM I/I h. 97) > **pedăstru** (tot pe baza ALRM I/I h 97); — *prapl'ău* (ALR I 1879/215) > **praplău** (variantă a lui **paraplău**); — *năgustór(i)* ³⁶ (ALR I 450/556), *năguțutór(i)* (ALR I 1574/85), *năgoțitór(iu)* (*ibidem*/100), și (!?) *něgoțitór(i)* (*ibidem*/138) > **năgustóri**, **năguțutóri**, **năgoțitóri** (variante ale lui **negustor**); — *năpót*, *năpoată* (ALR I/II, h. 171 „nepot” și 172 = „nepoată”) > „(regional) **năpót**, -oată (ALR I/II h 172)”; — *năsăți-(u)ós* (ALR I 782/51) și *něsăți(u)ós* (*ibidem*/56) > **năsătiós**, -oasă (variantă a lui **nesătiós**); — *năcăîreă* (ALR I 1 378/394) și *năcăîre* (*ibidem*/394) > **năcăîrea**, **năcăîre** (variante ale lui **nicăîeri**); — *nîșîndă* (ALR I 320/69) > (*nîșîndă*, în citat și) **niciîndă** (variantă a lui **niciunde**) și (cu siguranță cel mai simpatice exemplu din întîmplătoarea noastră colecție de astfel de variante lexicale) *socîă* (pl.: *socîf*) (ALR I 1191/840 ³⁷) > (nici mai mult, nici mai puțin decît:) **socîă** (variantă a lui **șoacă** ²), care, literarizat, = **șocîte** (variantă lexicală prezentă în DLR ³⁸).

c. Toate aceste variante lexicale aparțin în exclusivitate DLR-ului și toate sînt produsul unei greșite transcrieri fonematice interpretative a formelor fonetice înregistrate în ALR I: „l'ALR I note souvent par un [ă] la voyelle non arrondie d'ouverture moyenne, précédée d'un son palatalisé, là où l'ALR II présente un [ê] (voyelle intermédiaire entre [e] et [ă]) ou un [e]. Pop a noté [biăm, biăț] là où j'ai entendu [biēm, biēț] pour *bem befi* [...] de la langue commune” ³⁹. Într-adevăr, după consoane m o i, E. Petrovici a auzit și a notat, de obicei, ê, iar S. Pop

³⁶ Între () redăm semnele care, în transcrierea fonetică a ALR-ului, sînt plasate „la umărul lîterei precedente” și care „arată sunete slab perceptibile”.

³⁷ Grai în care lit. ș îi corespunde (mai mult sau mai puțin regulat) s (= fonetism dialectal).

³⁸ Varianta **șocît** nu în „ALR I 1 191/835” (unde s-a înregistrat **șoărlce**), ci în „ALR I 1 191/837”.

³⁹ Petrovici 1959, p. 185; vezi și Petrovici 1950, p. 207—208.

a auzit și notat, de obicei, *ă*. După această precizare, este clar că segmentele (= grupurile) fonetice : *ňă, l'ă, d'ă, đă, ăă* etc. nu pot fi literarizate *nă, lă, dă, tă*, ci, evident, *ne, le, de, te* pentru că *ň, l', d', đ, ó*, corespund nu lit. *n, l, d, t*, ci lit. *n + e, l + e, d + e, t + e* (< *n + e* etc. rom. com. și în elementele de origine străină). Literalizate, aceleași sunete trebuie transcrise *niă, liă, diă* etc., așa cum, de fapt, le redau non-lingviștii : „De aceea vedem, la unii culegători de material folcloric, care vor să păstreze notele mai caracteristice ale graiului local (fără să întrebuințeze însă grafia fonetică), că scriu în culegeri de poezii populare din Banat *iău* (= *eu*) sau *foaiă* (= *foaiă*)...”⁴⁰. Formele fonetice notate de S. Pop cu *iă* sau cele cu *iă* notate de către non-lingviști trebuie și ele literarizate prin *e* sau *ie*. Variantele lexicale : *parapliău*; *nicăiăr*, *nichiiări*, *nicliări* trebuie literarizate : *parapléu* (= forma-titlu în DLR), *nicăiér*, *nichiiéri*, *nicliéri*.

3. *pónvă* = *pónivă*

a. În DLR VIII/4, s. v. *póivă*², sensul 2. : „(Regional ; în forma *ponvă*) Împletitură de nuiele care se pune pe fundul carului ca să nu curgă cerealele (Voivozi — Carei). Cf. ALR II 5 232/325”, iar, la rubrica variante lexicale, și „*pónvă* (com. din DOȘTAT — SEBEȘ, ALR II 5 232/325)”.
b. Nu negăm că în Doștat — Sebeș există forma *pónvă*, dar este clar că E. Petrovici a auzit și notat (fonetic) *pónvă*, iar această formă (foarte apropiată de etimonul propus de DLR : magh. *ponyva* „pinză groasă”) a fost obținută nu ca răspuns la întrebarea 5 232 (= „cum sint corlatele?”), ci ca răspuns (înregistrat, ca și în alte ocazii, pe aceeași fișă de anchetă) la o întrebare suplimentară (= neprogramată în textul chestionarului), răspuns care, în întregime transcris, arată astfel : „*pónvă* pă fundu carului să nu cūră simburu”, încît este firesc să întrebăm de unde glosa : „împletitură de nuiele...”?

c. Forma *pónvă* trebuie transcrisă *pónivă* (rostit : *poni-*) ; *ň* în poziție preconsonantică nu poate fi (decît denaturînd realitatea lingvistică) ortografiat *n*, ci *ni*.

4. *porungîță, porîngîță* = variante lexicale ale lui *porumbîță*?

a. Nu, pentru că :

1. în sursa exact indicată (ALR I 1 023/148 etc. etc.), S. Pop a notat, în punctele indicate⁴¹ de DLR VIII/4, (cu *n* velar) *porungîță, porungîți, porîngîță, porîngîți*, forme fonetice în care semnul *g* (= „oclusivă velară sonoră”) nu poate fi literalizat prin *g* (= africată *g*), ci, evident, prin *gh*. Deci : *porungîță* etc. = *porunghîță* etc.⁴², dar...

2. aceste forme, cuprinzînd un foarte binecunoscut fonetism dialectal, nu au (în teorie) statut de variante lexicale, ci ele, pentru a intra în DLR, sînt supuse literarizării, procedeu prin care cele patru forme devin : *porunbîță, porînbîță*.

⁴⁰ Pușcariu 1959, p.247–248.

⁴¹ În altele a notat *portnd'îță/170, porumbd'îță/231, 278, 283, 285* etc. care, literarizate, se înfățișează : *porînbîță, porumbîță*.

⁴² După cum *peperúge* (ALR II 4 366/29) nu poate fi transcris *peperúge* (dat ca variantă lexicală a lui *paparugă*⁴³), ci, prin literalizare, *peperúghe*, iar, prin literarizare, *păpărúgă*. La fel, pl. *ścęngiri* (ALR II, s. n., vol. III, h. 868/29) = (prin literarizare) *ștęnglire* și nu (ca în DLR XI/1, s. v. *șteángără*) *ștęngiri*.

b. Pe lingă pluralul **porumbițe**, de adăugat, pe baza ALR I 1 023, și forma : **porumbiți**, formă atestată și pentru cele două variante de mai sus : **porunbiți**, **porinbiți**.

5. **potege** = pluralul lui **poteg**.

a. În DLR VIII/4, este lucrat, exclusiv pe baza „ALRM SN I h 229”, cuvîntul **potégă**, cu pl. : **potege** și variantele **potég** (cu pl. **poteguri**), **potéglă**.

b. Harta 229, intitulată „lambe”, din ALRM II, s. n., vol. I, cartografiază, interpretativ, răspunsurile înregistrate la întrebarea 5 623, răspunsuri care, neinterpretativ, au fost cartografiate în ALR II, s. n., vol. II, h. 346 : „lambe”. Pe harta mică (= colorată) sînt prezentate numai formele de plural : **potege** (**poteguri**), sub un simbol, **potegle**, sub alt simbol, încît este (iarăși) firesc să întrebăm de unde sînt cunoscute și citate formele de singular : **potégă**, **potég**, **potéglă** ? Formele de singular se găsesc, însă, cartografiate în harta mare, hartă din care rezultă clar că pluralul femininului **potégă** (atestat în pct. 47) nu este (cum indică DLR-ul) **potege**, ci **potégi** (plural tipizat în ALRM) ; **potége** fiind, de fapt, unul din cele două plurale, atestate în punctul 76, ale neutrului **potég**.

6. **prabalău** = **prăbălău**.

Într-adevăr, cuvîntul **prabalău** (DLR VIII/4, p. 1185), lucrat pe baza „ALR I 1 591/355” și explicat din „**prabali** + suf. -ău”, este, formal (și, am zice noi, nu numai formal), același cuvînt cu cel de la pag. 1 208 : **prăbălău**, explicat, de data aceasta, „din magh. **próbaló**”.

7. **peciță** = **petiță**.

a. În DLR VIII/2, p. 376 : „**peciță** s. f. (Ban.) (Jumătate de) clăie de grîu. V. **cruce**, **picior**. [...] — Din scr. **petica**”. Notat, în sursele indicate de DLR, **pećtă**, **piećtă**, **p(i)ecťă** (în ALR II, s. n., vol. I, h. 58 și 59) și **peciță** (în VICIU, S. GL. și CV, 1950, nr. 4, p. 45), **pećtă** este o formă fonematică dialectală, care, literarizată, =

b. „**petiță** ² s. f. (Regional) Jumătate din clăia de cereale păioase formată din snopi dispuși cruciș și al căror număr variază după regiuni ; (popular) **picior** (II), (regional) **petină**. [...] — Etimologia necunoscută” (*ibidem*, p. 503). Între izvoarele indicate la **petiță** figurează și ALR II, s. n., vol. I, h. 59/76, interpretîndu-se, de astă dată, prin literarizare, forma fonetică cu -é-.

c. La **petiță**, DLR-ul dă (după CĂTANĂ, P. B. III) și o var. **perciță**. Atestată, acum, la întrebarea 2 047 = „picior de grîu” din *Chestionarul NALR*, și de NALR — Banat : **perćtă** (pl. **perćtje**, **perćtji**), în nord-est, punctele 82, 88, 90, 91, 93, 95, 100, forma din textul lui CĂTANĂ = (prin literarizare) **pertiță**, rămînînd, însă, să se demonstreze dacă, într-adevăr, avem de-a face cu o variantă lexicală (ceea ce, implicit, înseamnă o opțiune etimologică) sau ne găsim în fața unui alt cuvînt, sinonim teritorial (= geosinonim) cu **petiță**.

8. **șergan**, **șergat**, **șergău** = **șărgan**, **șărgat**, **șărgău**.

a. În DLR XI/1 sînt astfel lucrate următoarele articole lexicografice :
1. „**șergán** ², -ă adj. (Regional...) [...] ALR I 1 492/118. — Pl. : **șer-**

gani, -e. — **Șarg** + suf. -an''. În ALR I este notat : *cal șărgân, cai șărgân (i)*.
 2. „**șergăt**, -ă adj. (Prin Ban., Olt. și sudul Transilv.) Vărgat. *Catrințele sînt ... de lîă în diferite colori și șargate*. LTUBA — IANA, M. 17, cf. ALR I 1 489/26, 825, 831. — Pl. : *șergați, -te*. — Și : **șargăt**, -ă adj. — De la **șargă**'''. În ALR I : *șărgătă/26, s'ărgăt/825*⁴³, *șărgăt/831*.

3. „**șergău** s. m. (Prin Maram. și nord-estul Transilv.;...) [...] Cf. ALR I 1 492/150, 269, 347. — Pl. : *șergăi*. — Și : **șargău** s. m. BL II, 48, CL 1960, 80. — **Șarg** + suf. -ău''. În ALR I : *șărgău/150, 347* (și pl. : *șărgăi*), *șărgău/269*.

b. Avînd în vedere formele atestate și forma etimonului, 1, 2 și 3 = cazuri tipice de hiperliterarizare înfăptuită, însă, de către lingviști, denaturîndu-se, astfel, realitatea lingvistică. Grupul fonetic *șă* a fost interpretat prin lit. *șe*, neglijîndu-se faptul că fonetismul dialectal *șă* : fonetismului lit. *șe* numai cînd < *ș* + *e* și nu din *ș* + *a*.

ABREVIERI

- Avram A. 1964 = Andrei Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, extras din SCL, XV, 1964, fasc. 1—5.
- Avram M. 1975 = Mioara Avram, *Probleme ale alcătuirii unui nou îndreptar ortografic al limbii române*, în LR, XXIV, 1975, nr. 4.
- Benveniste 1971 = Émile Benveniste, *Problemi di linguistica generale*, Milano, 1971.
- Caragiu 1975 = Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1975.
- Coteanu 1961 = I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Editura științifică, București, 1961.
- Dialectologie 1977 = Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Glosu, Liliana Ionescu-Ruxăndolu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977.
- Gămulescu 1974 = Dorin Gămulescu, *Elemente (le) de origine srbocroată ale vocabularului dacoromân*, București — Pančevo, 1974.
- Ghețle-Mareș 1974 = Ion Ghețle, Al. Mareș, *Grauriile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei, București, 1974.
- Ghețle-Mareș 1974 a = Ion Ghețle, Al. Mareș, *Introducere în filologia românească*, Editura enciclopedică română, București, 1974.
- Haneș 1900 = Petru V. Haneș, *Fonetica noastră*, în „Noua revistă română”, vol. 2, 1900, nr. 16, 15 august.
- Meillet 1921 = A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, vol. I, Paris, 1921.
- Petrovici 1942 = Emil Petrovici, *Note de folklor de la români din Valea Mlavei (Srbia)*, în „Anuarul Arhivei de folklor”, VI, 1942.
- Petrovici 1950 = Emil Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, în SCL, I, 1950, fasc. 2.

⁴³ Grai în care „sunetul *ș* se rostește cu un caracter mai palatal decît cel obișnuit. De aceea l-am transcris : *ș*, *ș/ș*, *ș/ș* sau chiar *s'*. Sublinierile, foarte dese, înseamnă că am auzit bine, întocmai cum am notat. [...] Apoi, la *ș* rostit *ș/ș* etc., am remarcat cuvinte, specifice vieții rustice, numai cu *s'*, subliniat de trei ori, dovadă că așa l-am auzit. În alte cuvinte este *ș''* (S. Pop, în *Caietul de anchetă*, p. I).

- Petrovici 1959 = Émile Petrovici, *Les nouveaux Atlas linguistiques de la Roumanie orientale*, în *Actes du Colloque international de civilisations, littératures et langues romanes*, Bucarest, 14–27 septembre 1959.
- Pușcariu 1959 = Sextil Pușcariu, *Limba română. II. Rostirea*, Editura Academiei, București, 1959.
- Rosetti 1967 = Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, Editura științifică, București, 1967.
- Rosetti 1977 = A. Rosetti, *Mélanges linguistiques*, Editura Univers, București, 1977.
- Rosetti 1979 = Al. Rosetti, *O problemă de metodă*, în SCL, XXX, 1979, nr. 2.
- Șuteu 1976 = Flora Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, Editura Academiei, București, 1976.
- Trubeckoj 1971 = Nikolaj S. Trubeckoj, *Fondamenti di fonologia*, Torino, 1971.
- Vasiliu 1967 = Em. Vasiliu, *Problema fonemului în lingvistica actuală*, în vol. *Elemente de lingvistică structurală*, Editura științifică, București, 1967.
- Vasiliu 1968 = Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Editura Academiei, București, 1968.

Noiembrie 1980

*Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

ROMÂNESCUL CRĂCIUN *

DE
GERHARD ROHLFS

În timp ce cunoscutele denumiri romanice pentru sărbătoarea Crăciunului (*Natale, Noël, Navidad*) sint, în ce privește originea lor, de tot clare ¹, românescul *crăciun, seara crăciunului* 'la soirée de Noël' este încă foarte discutat din punct de vedere etimologic. Cuvîntul este identic cu vechiul rusesc *koročun (karačun)* 'solstițiul de iarnă', rusescul modern referindu-se de obicei la 12 decembrie, bulg. *kračon* 'o zi în preajma Crăciunului', slov. *kračun* 'Crăciun', ucr. *kračun, kerečun, krečun* 'piine care se coace la 24 decembrie', ucr. *kerečunij večer* 'ajunul Crăciunului' (cf. Miklosich, *Lex. paleoslav.*, p. 310). Cu toate acestea, din limbile slave cuvîntul nu se poate explica convingător ². Multe indicii vorbesc în favoarea presupunerii că cuvîntul s-a extins venind din Balcani sau din sfera culturală bizantină ³, odată cu răspîndirea sărbătorilor creștine. S-a căutat să se găsească diferite explicații ale cuvîntului din latină: *Christi ieiunium* (Schuchardt), *CALATIONEM* 'chemările poporului prin preoți, să-i dea cunoscuta sărbătoare' (Papahagi, Pușcariu, Berneker), *CREATIONEM*, aceasta din urmă susținută îndeosebi de Rosetti ⁴. Dar, cum spune Tagliavini: „Nessuna convince pienamente”.

O explicație mai recentă (inspirată de Matteo Bartoli) este susținută de albanologul Çabej. După acesta, rom. *crăciun* (în aromână *cărtșun*) ar fi de identificat cu alb. *kërcuni* (= cărțuni) 'butuc de lemn', ital. 'ceppo' ⁵.

Valoarea explicativă și semnificația captivantă a noii etimologii rezidă în faptul, motivat detaliat de Çabej, că acest butuc care arde în căminul deschis (ital. *ceppo di Natale*, franc. *bûche de Noël*) se poate considera ca un primitiv predecesor al pomului de Crăciun, care, încă pînă în cele mai noi timpuri, a jucat, la multe popoare, un rol hotărîtor în desfășurările rituale ale sărbătorilor Crăciunului.

* Din „Zeitschrift für romanische Philologie”, 1970, p. 382—385. În românește de Grigore Rusu.

¹ Pentru denumirea veche provensală *calendas* (în actualele graluri franceze de sud-est (Elveția, Savola, Dauphiné), *chalendas, chalande, tsalenda*) și raportarea sa la *CALENDAE*, vezi Wartburg, FEW, II, 81 și J. Jud, în „Revue de linguistique romane”, X, 1934, p. 13.

² O explicație încearcă Vasmer (*Russisches etymologisches Wörterbuch*, I, p. 633), legînd cuvîntul de sirbocr. *krácali* 'a păși' și interpretînd numele sărbătorii ca ziua întoarcerii ('solstițiu'): o teorie neverosimilă.

³ Denumirile slave au fost răspîndite prin vechea slavonă bisericească, fără filieră prin mediul românesc. Numele rusesc este atestat deja din 1143 (Vasmer, *op. cit.*, p. 633). Ung. *karácsony* 'Crăciun' este împrumutat din slav. *koročun*.

⁴ În BL, XI, p. 56 și urm., și *Mélanges de linguistique et de philologie*, Bucarest — Copenhague, 1947, p. 324 și urm. A se vedea pentru aceasta indicațiile bibliografice amănunțite la Tagliavini, *Storia di parole* (1963), p. 186 și 512. Derivarea din *CREATIONE* în accepția de 'el nîno Jesús' este susținută și în noul *Dizionario etimológico rumano* al lui Cioranescu (Madrid, 1966).

⁵ În SCL, XII, 1961, p. 313—317; vezi și „Zeitschrift für Balkanologie”, Band 2, p. 12, și „Revue roumaine de linguistique”, X, 1965, p. 109.

La acestea noi adăugăm următoarele indicații, care se vor putea la dorință înmulți.

Serbarea concentrată în jurul butucului de Crăciun este legată de anumite forme ceremoniale precise⁶. În Albania, de pildă, se ridică în picioare toți cei prezenți de îndată ce butucul este adus în casă, în timp ce ei strigă „dragă butucule, pofteste la foc”. „În timpul așezării în cămin și al ațitării se bucură de tratamentul cel mai afectuos”⁷. Și din tot ce în această seară se mănincă și se bea, se pune sau se toarnă ceva și pe el. De asemenea, la slavii de sud, butucul este salutat sărbătorește, stropit cu vin și ulei, acoperit cu cereale și mîncăruri și întîmpinat cu cintece și împușcături de pistoale. În Bulgaria butucul trebuie să ardă toată noaptea. Fete cîntă cintece în care butucul povestește că el este predestinat să crească ca pomul pînă în cer, pentru a sluji copilului Cristos drept scară spre pămînt. Din numărul de scinteie care sar se prezice, în Bulgaria și în Iugoslavia, rodnicia viitoarelor recolte⁸. În România butucul Crăciunului este atestat pentru Transilvania și Banat; se află în foarte vîii tradiții la aromâni⁹, unde *crăciun* înseamnă atît sărbătoreala, cît și butucul Crăciunului (Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, s.v.).

Și în Italia, pînă la începutul secolului nostru, ritualul lui ‘ceppo di Natale’ (butucul Crăciunului) a jucat un însemnat rol. În Abruzzi și în Calabria este de dorit ca butucul ‘ceppo’ să ardă toată noaptea. În unele localități toată familia veghează lingă cămin¹⁰. Pentru friulană putem cita: „Il ceppo (*zoc o nadalin*) si porta, in certe case, in forma solenne, e lo accompagnano i fanciulli con lumi accesi. In qualche sito il padrone lo benedice coll'acqua santa... Alcune famiglie versai o il vino sul ceppo”¹¹.

În Franța de sud butucul Crăciunului apare drept *calendoun* (dim. de la *calanda* ‘Crăciun’). Și aici el se acoperă cu mîncăruri și se stropește cu vin, « lorsqu'on va le poser solennellement dans l'âtre au chant de ces paroles : *Calendoun vèn ! Dieu nous mande proun de bèn* » (Mistral, *Trésor*, I, p. 426)¹². În țările germanice (Germania, Scandinavia) îi corespunde *Christblock* sau *Julblock* (butucul Crăciunului); de felul arderii sale se leagă unele prognoze superstițioase pentru noroc, nenoroc și recoltă bună¹³.

⁶ Cel mai vechi indiciu pentru existența butucului de Crăciun se găsește în predicile lui Martin de Braga (+580), care condamnă obiceiul țărănesc-păginesc pentru sărbătorile Crăciunului ‘super truncum in foco frugem et vinum effundere’, considerîndu-l drept obicei drăcesc; vezi F. Schneider, în „Archiv für Religionswissenschaft”, XX, 1921, p. 119.

⁷ Vezi J. G. von Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, p. 161.

⁸ Cf. Vakarebski, *Bulgarische Volkskunde*, Berlin, 1969, p. 314; E. Schneeweis, *Die Weihnachtsbräuche der Serbocroaten*, 1925, p. 16 și urm.

⁹ Vezi pentru aceasta (cu mulțumiri amabilității lui I. Mării din Cluj) Tache Papahagi, *Din folclorul românesc și cel latin*, București, 1923, p. 29 și urm.; Alexiu Viciu, *Colinde din Ardeal. Datini de crăciun și credințe populare*, București, 1914, p. 15 și urm.; Th. Capidan, *Megleno-românii*, vol. I. *Istoria și graiul lor*, București, 1925, p. 37 și urm.

¹⁰ Vezi numeroasele date în legenda hărții 781 a AIS; vezi și harta 782 ‘Il ceppo di Natale’.

¹¹ V. Ostermann, *La vita in Friuli*, vol. I, 1940, p. 81; vezi și nota 6.

¹² În Ceveni ‘on falsait brûler la bûche de Noël pendant huit jours’ (*Atlas linguistique du Massif Central*, h. 1672), ‘on gardait les tisons toute l'année’ (*ibidem*). În Gasconia ‘on fait durer le feu jusqu'au premier de l'an ou jusqu'à l'Épiphanie’ (*Atlas linguistique de la Gascogne*, h. 207).

¹³ J. Grimm, *Deutsche Mythologie*, 1875, p. 522; E. H. Meyer, *Mythologie der Germanen*, 1903, p. 328.

Prin importanța pe care butucul Crăciunului (*ceppo di Natale*) a avut-o în ritualul sărbătorilor Crăciunului, explicația dată de Çabej capătă o mare probabilitate reală. Rămîne însă întrebarea, dacă noțiunea „butuc”, „butuc de lemn” (ital. *ceppo*) ne poate conduce într-adevăr la denumirea întregii sărbători. Această certitudine ne este dată printr-o paralelă italiană, cum se poate observa din harta 781 ‘Il Natale’ a *Atlasului lingvistic italian* (AIS) ¹⁴. În Toscana, în multe zone ale provinciilor Arezzo, Florența, Grosseto, Pisa și Siena (la fel ca și pe insula Elba), *il ceppo* a devenit chiar numele popular pentru sărbătoarea Crăciunului: *oggi è Ceppo* ‘oggi è Natale’, *ci vediamo per Ceppo* ‘ci vediamo per Natale’. Dicționarul lui Tommaseo — Bellini citează expresiile *fare il ceppo* ‘festiggiare il Natale’, *augurare un buon ceppo* ‘augurare un buon Natale’; la acestea adăugăm proverbul *chi fa il ceppo al sole, fa la Pasqua al fuoco*. Din dicționarul lui Petrocchi amintim încă următoarele exemple: *per Ceppo* (‘Natale’) *si starà insieme, le vacanze di Ceppo* ¹⁵.

Legătura între rom. *crăciun* și alb. *kërcuni* ‘ceppo’, susținută de Çabej, nu înseamnă neapărat că ultima sursă pentru numirea sărbătorilor creștinești trebuie căutată în însăși limba albaneză. Se poate foarte bine să fie un cuvânt care, cu semnificația sa primară, a aparținut unei limbi balcanice moarte (traca, daca, ilira), de unde el s-a putut continua în diferite limbi moderne, în parte cu sensul său vechi, în parte întrebuițat pentru sărbătoarea creștinească ¹⁶.

Este foarte curios că rus. *koročun* înseamnă și ‘moarte’, ‘pieire, nenorocire’, bielorus. ‘moarte la o vîrstă fragedă’ sau ‘spirit rău, care scurtează viața’. Această semnificație contradictorie n-a găsit pînă acum o explicație convingătoare ¹⁷. Dealtfel, n-ar fi exclus ca în acest caz să fi intervenit și o veche concepție creștiră, după care *dies natalis*, vorbind despre moartea martirilor, n-ar fi decît o re-naștere pentru viața adevărată și eternă; cf. Tagliavini, *Storia di parole*, p. 179 ¹⁸.

74 — Tübingen — 5
Hirschhalde 5

¹⁴ Fapt ciudat, importanța acestei hărți i-a scăpat atenției lui Çabej, care a consultat nu mai harta 782 ‘il ceppo di Natale’.

¹⁵ În sprijinul denumirii sărbătorii Crăciunului după butucul de lemn se pot aduce argumente și din alte limbi. În Albania o denumire populară pentru seara Crăciunului este *nata e buzmit* ‘la notte del ceppo’ (Çabej, p. 314), în timp ce în limba ilterară sărbătoarea este numită *kërshendella* < CHRISTI NATALE. În letonă este atestat *bluckvakar* ‘seara butucului’ pentru seara Crăciunului.

¹⁶ Corapondența formală între rom. *crăciun* (în armeană *cărtšun*) și alb. *kërfunt* rezultă din faptul că alb. *ts* este dezvoltat dintr-un mai vechi *č*; cf. alb. *çergë* ‘cort țigănesc’ = sirbo-cr. *čerga*, alb. *cung* = ital. *cionco*.

¹⁷ După Miklosich (*Ety. Wörterb.*), rus. *koročun* ar putea să fi fost inițial o ceremonie funerară, ceea ce nu convinge. Berneker (*Etymologisches Wörterbuch*, I, p. 604) vede o legătură semantică prin intermediul conceptului sfîrșitului anului.

¹⁸ O explicație foarte realistă este cea a lui Cioranescu (*Diccionario etimológico rumano*: ‘parece explicarea por la costumbre de matar el cerdo en vísperas de Navidad’, cu trimitere la o expresie românească, *și-a venit Crăciunul* ‘ha llegado tu ultima hora’). Această expresie trebuie să fi fost preluată dintr-o limbă slavă (fapt menționat de autor), cf. construcția analogă, bunăoară în rus. *prišel emu koročun* ‘i-a sosit ultima sa oră’. Aceleași serli semantice îi aparține, după cum a văzut deja Çabej (p. 316), și alb. *kërcunë* ‘nenorocit, nefericit’, ‘greu încercat’, cu referire la o mamă căreia i-a murit un fiu, sau la o soră căreia i-a murit un frate, și alb. *kërcunat* ‘văduve tinere’ (așa la Lambert, *Lehrgang des Albanischen*, I, p. 89). Acest raport semantic ciudat își mai așteaptă lămurirea.

NOTE LEXICALE ȘI ETIMOLOGICE

DE

VALENTINA ȘERBAN

țimburuc, țimburuș, țimburel

În dicționarele limbii române (TDRG, CADE, DM, DEX), *țimburuc*, *țumburuc* și *țimburuș*, *țumburuc* și *țimburuș* sînt inserate cu etimologie necunoscută. Sensul general cunoscut al acestora este cel de „obiect mic sau parte mică a unui obiect, de obicei de formă rotundă” (*Nu a știut ... pe unde se deschide capacul și că trebuie împins, ca să sară, un țumburuc*. ARGHEZI, S. VII, 40; *Era un fel de țimburuc pe care, dacă apăsai, venea îndată sora*. CAMILAR, N. II, 93; *Pe vremea mea și a poștalionului numai un diavol ar fi putut să scoată o muzică așa de frumoasă din cîteva țuruburi și un țumburuc de cărbune*. T decembrie 1964, 12) și un sens regional „lovitură dată cu degetul; bobirnac”, acesta din urmă atestat numai în formele *țumburuc* (ALR II/I MN 7, 6 852/192) și *țimburel* (*ibidem*).

Chiar dacă cuvintelor de mai sus nu li se cunoaște etimologia, aceasta nu justifică tratamentul lor diferit în dicționare. Dacă în cele mai vechi, așa cum vom vedea, se indică formele în discuție fie în titlu fie ca variante, în dicționarele mai noi nu se mai înregistrează unele dintre ele. Astfel, la CADE apare cuvînt titlu *țimburuc* cu variantele *țumburuc* și *țimburuș*. A. Scriban, în dicționarul său, indică pentru diferite regiuni forme ca *țumburuc* (Moldova), *țumburuc*, *țimburuc* (Muntenia) și varianta *țimpurug* (Dobrogea). La TDRG este atestat *țimburuc* (*țimburuc*) și varianta *țumburuc*.

În dicționarele mai noi (DL, DM, DEX) figurează *țimburuc* (în DL se indică la acesta și variantele *țimburuc*, *țimpurug*) și *țumburuc* (după DL și varianta *țimburuș*). Pe *țumburuc* și *țimburuș* nu le mai întîlnim în dicționarele moderne. Pare curios apoi că în cazul formei cu *-uc* tema cuvîntului s-a considerat *țimb-*, iar pentru cea în *-uș*, *țumb-*. Presupunem că avem de-a face în ambele situații cu o tulpină comună la care s-au adăugat diferite sufixe. Nu este exclusă, desigur, nici posibilitatea inserării în dicționar a formei titlu și cu *țumb-* (*țumburuc*, *țumburuc*, *țimburel*), dar stabilirea uneia sau alteia dintre aceste forme titlu depinde desigur de cunoașterea etimologiei lor. A. de Cihac și A. Scriban au presupus că aceste cuvinte pot fi puse în legătură cu *zemberec*, *zimberec* (din tc. *zemberek* „resort, coardă”) sau magh. *czomb* și rom. *limburuș*, după L. Săineanu.

În *Tratatul de istorie a limbii române*, în capitolul *Cuvinte comune cu albaneza*, se spune printre altele că există „un paralelism între rom. *sîmbure* și *țimburuc* (*țumburuc*) « mică proeminență rotundă la un obiect » (sens mai apropiat de albaneză)”¹, acest fapt fiind pus pe seama cores-

¹ *Tratatul de istorie a limbii române*, vol. II, București, 1969, p. 348.

pondenței indo-europene *s > în alb. (th-) și rom. (ț-). I. I. Russu² se îndoiește de posibilitatea derivării lui *țimburuș* (-uc) din *sîmbure*, fapt care îl considerăm și noi puțin probabil. Credem mai degrabă că avem de-a face cu formații diminutive derivate, așa cum spuneam, de la o tulpină *țimb-* sau *țumb-* și care au la baza sensului lor ideea de obiect mic, de obiect, rotund. Nașterea lor este legată de existența în limba română și a altor cuvinte asemănătoare ca sens și formă: *bumburuș*, *bumburez*, *bumburel*, *bumbușor*, *bumbișor*, *bumbuleț*, înregistrate în DA și derivate de la *bumb*. Înclinăm deci să admitem că analogia s-a făcut mai curînd cu acestea decît cu *sîmbure*. Însăși existența formelor regionale în *țumb-* (cf. *bumb-*) demonstrează aceasta. Ideea se susține și din informarea pe care am găsit-o în CHEST. II 169/224, unde se arată că „la ușile cu rame în formă de romb în mijlocul celui din urmă romb se pune un nasture mare de lemn sau de metal. Acestui nasture i se zice *țimburuc*”. Ne întrebăm de ce s-ar fi creat de la *sîmbure* derivatele de mai sus și nu *sîmburuc*, respectiv *sîmburuș*. În plus, așa cum atestă și materialul existent, comparațiile care se fac cu *sîmbure* vizează alte aspecte (de ex. un *sîmbure de adevăr*), mai puțin accesibile limbajului popular.

Avînd în vedere aceste fapte am indica ca forme titlu: *țimburuc*, *țimburuș*, *țimburel* cu variantele: *țimburuc*, *țimburuș*, *țimburel*. În ce privește răspîndirea lor, din materialul DLR (ms.) reiese că atît formele cu *țumb-*, cît și cele cu *țimb-* sînt cunoscute și circulă aproximativ în egală măsură.

țîrfulică

Întrucît cuvîntul a fost discutat³ sub aspectul genului gramatical și al etimologiei, ne propunem să aducem doar unele precizări.

Se arată, în articolul citat, că după DA substantivul de mai sus cu sensul de „copil obraznic, neastîmpărat” ar fi masculin, dar din lipsă de atestări nu se poate susține sigur acest lucru. Semnalăm că *țîrfulică* în afara atestării din IOVEȘCU, N. 31 (*Unde te duci, mă țîrfulică, așa primenit?*) este înregistrată și într-un glosar din ARH. OLT. XXI, 271. Notăm, de asemenea, și un alt sens regional, prin nord-estul Olteniei, necunoscut pînă acum, cel de „diaree”, atestat în LEXIC REG. 87.

Prin ambele sensuri *țîrfulică* este de gen feminin. Primul sens trebuie încadrat în categoria substantivelor care după aspect sînt feminine, iar după înțeles masculine, cf. *țopîrcă*, *țopîrlă* (în DLR, ms., acestea au sensul de „bădăran, mojić”; ex. *Iaca mă! nu cumva s-a boierit țopîrcă?* ALECSANDRI, T. 913).

În ce privește etimologia⁴, sensul al doilea explică proveniența cuvîntului de la *țîrfă* („nisip, țărîină”; „lut amestecat cu paie folosit la lipi-

² Elemente autohtone în limba română. Substratul comun român-albanez, București, 1970, p. 195.

³ Zorela Crețu, Sufizul -uleă, în SMFC, VI, 1972, p. 99, 101, 103, 106.

⁴ Ibidem, p. 101. Se arată că *țîrfulică* vine probabil de la *țîrfă* „nisip”.

tul pereților”; „nisip amestecat cu apă întrebuințat în zidărie”, căruia i s-a adăugat sufixul *-uică*.

țimăr¹

Cu sensul de „copil în serviciul stînii, (regional) ciorîng”, *țimăr*¹ este atestat în CHEST. V 31/1, 51 (localitățile Arieșeni — Cîmpeni și Nimăești — Beiuș).

Cuvîntul provine din germ. *Zimmer*[geselle] „ucenic de dulgher”. Lemnăritul fiind una dintre ocupațiile locuitorilor din Munții Apuseni, mulți termeni aparținînd acestui domeniu au fost luați din germană. Forma și sensul care s-au dezvoltat în română se pot explica de la forma și înțelesul existent în germană.

Noiembrie 1980

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

ANTROPONIME ROMÂNEȘTI ÎN *-iu*

DE

I. PĂTRUȚ

1. Un mare număr de antroponime românești au un final omograf *-iu*, nu însă și omofon. Ele și după origine și după rostire se împart în mai multe categorii.

2. Cele mai vechi sînt de proveniență slavă, cu mențiunea că, așa cum am afirmat altă dată, este dificil a preciza limba sau limbile slave din care au pătruns în română și, de asemenea, calea lor de pătrundere, adică dacă ele sînt împrumutate în urma relațiilor, contactelor dintre români și slavi (deci au un „caracter popular”) sau ca urmare a utilizării limbii slave (slavone) în biserica românească (în acest caz ele sînt considerate elemente „culte” sau „cărturărești”) ¹. Departajarea antroponimelor după originea lor este dificilă sau chiar imposibilă și din cauză că, în limbile slave (inclusiv în graiuri și în slavonele bisericești), corespondentele lor sînt identice sau foarte apropiate și criteriile după care ne orientăm (aria de răspîndire, vechimea împrumutării) în cazul cuvintelor comune sînt mai puțin sau deloc operante cînd este vorba de nume de persoane ². De aceea unele antroponime românești trebuie raportate la cele corespunzătoare din două sau mai multe limbi slave ³.

În această categorie încadrez antroponimele românești care au corespondente slave, mai ales slave de sud (în primul rînd bulgărești și apoi sîrbocroate), foste teme în *-jo-*, care au avut forma nominativului singular în *-o* după consoană palatală (inclusiv *j*), cu precizarea că această formă este secundară, deoarece, după consoană palatală, *o* s-a transformat în *e* încă în perioada slavă comună; forma respectivă este analogică: de exemplu, bg. *Bájo*, *Báčo*, după modelul *Báko*, *Báto*.

În română ele au avut și unele poate mai au funcțiune de hipocoristice, devenite supranume sau nume de familie.

Formele românești au la finală un *-u* care redă sl. *-o* ⁴:

¹ Vezi I. Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980, p. 25–26.

² *Ibidem*, p. 25.

³ *Ibidem*, p. 26.

⁴ Dacă *-o* al substantivelor comune slave reprezintă desinența, care nu a putut fi transmisă împrumuturilor românești, cărora le-au fost impuse desinențe românești, de origine latină (cf. bg. *grebl-o*, *sit-o* > rom. *grebl-ă*, *sit-ă*), în cazul numelor proprii situația este diferită, în sensul că se împrumută uneori — cum am arătat cu altă ocazie — numele întregi, fapt dovedit prin forme, existente în trecut (atestare documentar), dar și astăzi (*Baico*, *Dico* etc.) (vezi I. Pătruț, *Raporturi slavo-române în onomastică*, în *Acele Simpozionului de raporturi culturale, literare și lingvistice româno-iugoslave — Radovi Simpozijuma posvećenog rumunsko-jugoslovenskim kulturnim književnim lingvističkim vezama*. București, 21–25 octombrie 1976, București, 1979, p. 456).

Rom. *Baiu* nfm (DOR, p. 187)⁵, *Badiu* pren (Pașca, p. 167), ar. *Baliu* (DOR, p. 187), *Baniu*, fost nume de sat în Oltenia (DOR, p. 190), *Baniul* top (*ibidem*), *Batiu*, fost sat (DOR, p. 193), ar. *Belu* (DOR, p. 198), *Bodiu* nfm actual, atestat și în DOR (p. 206) etc.: bg. *Bajo* nb (Ilčev), scr. *Bájo* nb (RJA), bg. *Bádjo* nb (Ilčev), bg. *Báljo* nb (Ilčev), bg. *Bánjo* nb (Ilčev), bg. *Bátjo* nb (Ilčev)⁶, bg. *Béljo* nb (Ilčev)⁷, bg. *Bódjo* nb (Ilčev).

Menționez că antroponimele românești respective au perechi terminate în *-a*, *-ea*, *-e*, *-u(l)* sau zero, cu care constituie microsisteme, ca și corespondentele lor slave (mai ales bulgărești): rom. *Baia*, *Baie*, *Bai*; *Badea*, *Bade*, *Badul*, (top) *Bad*; *Bala*, *Balea*, *Bale*, *Balu(l)*, *Bal*; *Bani*, *Banea*, *Banu(l)*, *Ban*; *Bata*, *Batul*⁸; *Bela* pren și top (DOR, p. 198), *Belea* nfm (*ibidem*); *Bodea* pren, *Bode*, *Bodul*, *Bod* (*ibidem*): cf. scr. *Bája* nb, rus. *Baj*; bg. *Báda*, *Báde*, *Bádo*; bg. *Bála*, *Bálja*, *Bálo*, scr. *Bala*, *Balja*, *Bale*; bg. *Bana*, *Bane*, *Bano*, scr. *Bana*, *Bane*, pol. *Ban*; bg. *Báto*, scr. *Bata* (și top), *Báto*⁹; bg. *Bele* nb, *Bélo* nb (Ilčev), scr. *Bela* nb, *Bélo* nb (RJA); Ilčev îl înregistrează pe *Bóda* nf, dar îmi par normale și *Boda* nb, *Bode* nb, *Bodo* nb.

3. În altă categorie grupez antroponimele cu funcțiune de nume de familie sau, eventual, supranume, care trebuie raportate la corespondentele ucrainene, derivate cu sufixele *-ov* (după consoană dură) sau *-ev* (după consoană palatală). În ucraineană cu sufixele respective sînt formate *prizvyšča* (rus. „prozvišča”, lat. „cognomina”), cu mențiunea că asemenea antroponime, din punct de vedere istoric, nu reprezintă totdeauna patronime, ci „posesivitatea” (căci, de fapt, derivatele în cauză sînt adjective posesive), care poate fi raportată nu numai la tată (V. *Petrov* syn „V. fiul lui Petru”), ci și la frate (V. *Ivanov* brat „V. fratele lui Ivan”) etc.¹⁰. În unele graiuri ucrainene, printre care și sudice (deci apropiate românilor), precum și în limba literară, *-o* și *-e* din sufixele respective în silabe nou închise (adică devenite închise după căderea ierilor finali) au evoluat la *i*. Și cum *-v* se rostește, în majoritatea graiurilor ucrainene, bilabial, sufixele respective au ajuns în stadiul *-iw*. Deci vechile forme *Petróv*, *Kólev* (derivat față de *Kolja*, hipocoristic al lui *Nykolaj*) au devenit *Petriv*, *Koliv*, rostite *Petríw*, *Kóliw*.

Asemenea forme au pătruns și la români, ca nume de familie sau supranume. Ele însă nu sînt ușor de identificat din cauză că sînt asemănătoare sau chiar identice cu cele din categoria precedentă. Aspectul fonetic nu este concludent; adică: din moment ce acestea din urmă au un *-i* provenit din *-o* sau *-e*, iar celelalte, de sub 2., au fost teme în *-jo*, ne-am

⁵ Etimologiile propuse sau acceptate în DOR (subst. *baie*, vb. *a băia*, bg. *baj* „nene”, tc. *bay* „bogat”) nu pot fi reținute pentru forma *Baiu* și nici pentru *Bai*, care este atestat și ca prenume (*ibidem*).

⁶ Asupra etimologiilor propuse de St. Ilčev, pe care nu le accept, vezi I. Pătruț, *Relații onomastice slavo-române*, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 137 și urm.

⁷ Explicat de St. Ilčev din adj. *bel*, *bjal* „frumos, sănătos”. Potrivit sistemului pe care-l susțin, antroponimul conține radicalul *Be-* sau *Bel-* (I. Pătruț, *Onomastică românească*, p. 23–24).

⁸ Vezi I. Pătruț, *art. cit.*, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 141 și urm.

⁹ Vezi *ibidem*.

¹⁰ M. L. Chudaș, *Z istoriji ukrajinskoji antroponimiji*, Kiev, p. 123.

fi așteptat ca cele două grupe de antroponime să fi putut fi departajate, în majoritatea cazurilor, ținând seama de acțiunea lui *j*, respectiv *i* asupra consoanei precedente; însă, așa cum s-a subliniat mai sus, multe dintre numele de sub 2. au forme noi, fapt dovedit de prezența unor consoane, ca (să menționez exemplele cele mai ilustrative) *t*, *d* înaintea lui *j* (cînd, după cum se știe, acestea au suferit palatalizări mutative în toate limbile și graiurile slave): cf. bg. *Bátjo*, *Bádjo*, *Bódjo*, vezi *supra*). De proveniență ucraineană pot fi nume de familie ca *Haiu*, rostit *Haițu* (Ieud, jud. Maramureș)¹¹ (dintr-un ucr. *Hajiv*, din radicalul *Ha-* detașat din nume ca *Havrylo* + suf. *-j-* + *-ev-*), *Calinicu* (Rozavlea, jud. Maramureș)¹² (< ucr. *Kalynyn-* + *yč* + *iv*).

4. O altă grupă de antroponime, nume de familie, în -iu, au origine neogreacă. Sînt cunoscute și răspindite în vechiul regat, numeroase fiind îndeosebi în București.

Ele reprezintă forme de genitiv singular ale numelui patern¹³: *Ἰωάννης Ἀναστασίου* (Iōannēs Anastasiu = I. fiul lui Anastasios); *Βασίλης Δημητρίου* (Vasilēs Dēmētriu [rostit: Dimitriu] = V. fiul lui Dēmētrios); *Κοσμάς Γεωργίου* (Kosmas Georgiu = K. fiul lui Geōrgios).

Asemenea antroponime sînt numeroase la români: *Anastasiu*, *Dimitriu*, *Eftimiu*, *Gheorghiu*, *Grigoriu*, *Vasiliu* etc. Ele se rostesc în două feluri, unul, mai ales bucureștenii, le pronunță: *Anastasiu*, *Dimitriu* (deci -*sî-u*, -*tri-u*); alții, cei mai mulți (după știrea mea): *Anastasiu*, *Dimitriu*. Formele din urmă sînt modelate după cele discutate sub 2.

5. Unele nume de familie reprezintă substantive românești de origine mai ales turcească: *Boiangiu*, *Hângiu* etc., dar și *Vizitiu* (substantivul omofon e de proveniență maghiară)¹⁴.

6. Altă categorie e formată din numele de familie sau supranume (multe provenite din prenume ori din hipocoristice) avînd tema terminată în -*i*- (numeroase sînt derivate cu sufixe ca -*oi-*, -*ei-* etc.), cărora li s-a adăugat, grafic, un -*u*, probabil după modelul celor din categoria următoare. Aceste antroponime sau unele dintre ele apar, și în scris și în rostire, și fără -*u*: *Bărboi* (și sat, jud. Dolj) / *Bărboiu* (cf. *Barb*, *Barbu*), *Băloi* / *Băloiu* (și numele anterior al unui sat, jud. Vîlcea) (derivat față de *Bal*, *Balu*, *Bala*, *Balea*); *Botoi* (și sat, jud. Vaslui) / *Botoiu* (derivat față de *Bot*, *Bote*, *Botea*, *Botu*); *Budoi* (și sat, jud. Bihor) / *Budoiu* (derivat față de *Bud*, *Bude*, *Budea*, *Budu*), *Chiroi* / *Chiroiu* (și numele a trei sate, jud. Ilfov) (derivat față de *Chire*, *Chirea*, *Chiru*, înregistrate în DOR, p. 30); *Coroi* / *Coroiu* (și sate, jud. Neamț, Vaslui) (derivat față de *Cor*, *Cora*, *Coru*, consemnate în DOR, p. 248, 117); *Giuroi* / *Giuroiu* (și sat, jud. Vîlcea) (derivat față de *Giura*, *Giurea*, *Giuru*, existente în DOR, p. 66); *Brătei* / *Brateiu* (și sat, jud. Sibiu) (derivat față de *Brata*, *Brate*, *Bratea*, *Bratul*, existente în DOR, p. 215), *Berindei* (și sat, jud. Olt) / *Berindeiu* (derivate față de *Berinde* nfam actual) etc.

¹¹ Informator: E. Janitsek.

¹² Numele este purtat de o persoană al cărei strămoș a fost ucrainean. (Informator: E. Janitsek.)

¹³ Vezi Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 84.

¹⁴ Nu îmi sînt cunoscute nume de familie provenite din adjective românești în -*iu*, ca *cenușiu*, *gălbenu*, *uscățiu*; ar putea însă exista supranume de acest fel.

Situația acestor nume este, evident, aceeași cu a celor la care s-a adăugat un *-u* după alte consoane : *Drăgan/Drăganu*, *Ploieștean/Ploieșteanu* etc.

Clasez aparte antroponimele care reprezintă substantive ce denumesc ocupații, derivate cu sufixele *-ar*, *-er*, regional *-arⁱ*, *-erⁱ*. După aspectul sufixului, respectiv „literarizarea” sau nu a lui, antroponimele apar și după adăugarea unui *-u* sub două forme : *Boariu/Boaru*, *Cădariu/Cădaru*, *Ciurdariu/Ciurdaru*, *Văcariu/Văcaru*, *Oieriu/Oieru* etc. (cf. și formele *Boar/reg*, *Boarⁱ*, *Oier/Oierⁱ* etc.).

7. Numeroase sînt antroponimele, cu funcțiune de nume de familie, terminate în consoană, cărora li s-a adăugat un *-iu*, probabil după modelul prenumelor de origine latină¹⁵ ca *Iuliu*, *Liviu*, *Silviu* : *Barîț/Barîțiu*¹⁶, *Bărnuț/Bărnuțiu*¹⁷, *Cipariu*¹⁸ etc.

¹⁵ Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 97.

¹⁶ Antroponimul este derivat, cu sufixul *-i-*, de la tema *Bar-*, existentă în nume ca *Bar*, *Bara*, *Bară* (I. Pătruț, *Onomastică românească*, p. 43).

Cărturarul semna cu chirilice Блрѣц („Foale literară”, nr. 8/1938, p. 64 ; „Foale pentru minte, inimă și literatură”, nr. 26/1839, p. 205, 208 ; pe pagina următoare însă, într-o redare cu litere latine : *Baritz*) ; cu caractere latine : *Baritiu* („Foale pentru minte...”, nr. 13/1866, p. 99, 117, „Gazeta Transilvaniei”, nr. 10/1871 [p. 2]). Contemporanii îi scriau numele diferit : în scrisorile trimise de Florian Aaron apare sub forma *Barîț* (vezi *George Barîț și contemporanii săi*. Vol. I. *Correspondența primită de la Aron Florian, August Treboniu Laurian și Ioan Maiorescu*. Ediție de Ștefan Pascu, Iosif Pervain, Ioan Chindriș și Titus Moraru. Coordonatori : Ștefan Pascu și Iosif Pervain, București, 1973 ; vezi fotocopiile între p. 48 și 49) ; în adresele formulate în română de către același : *Barîț* (p. 46, 47), în latină : *Baritz* (p. 37), în germană : *Baricz* (p. 45, 48) ; August Treboniu Laurian îi scria numele în adrese : (în română) *Barîț* (*ibidem*, p. 112), (în germană) *Baritz* (p. 114, 123, 125), în scrisori : *Baritiu* (fotocopia dintre p. 144 și 145) ; Ioan Maiorescu : în adrese, *Barîț* (*ibidem*, p. 212, 222), pe scrisori, și *Barîți* (p. 220, 223), corectat în *Barîț* (p. 228, 229).

În scris s-au impus ambele forme : *Barîț* (vezi *George Barîț și contemporanii săi*, *op. cit.*) și *Barîțiu* (în *Istoria literaturii române*. II. *De la Școala Ardeleană la Junimea*, București, Editura Academiei, 1968, capitolul consacrat lui este intitulat : *George Barîțiu*, p. 404. În *Bibliografia* de la p. 411–412 sînt cuprinse o serie de studii și articole în care numele scriitorului apare sub o formă sau alta).

Ce se poate spune despre accentuarea numelui *Barîț(iu)* ?

Întrebarea nu-mi pare de prisos, din moment ce sînt obișnuit cu forma *Bârîț*, dar este cunoscută (cel puțin la Cluj-Napoca, unde un liceu și o stradă îi poartă numele) și varianta *Barîțiu*.

Îndoiala în cazul de față este determinată de faptul că antroponimele de această structură (cf. *Manîțiu*, *Onițiu*, derivate față de *Man*, *Manea*, *Manu* ; *Ona*, *Onea*, *Onu*) sînt puține. Numeroase însă sînt hipocoristicele în *-iț-a* (*a*). Derivarea de acest tip este vie, productivă : *Gheorghîță*, *Ionîță*, *Nicolîță* etc. Pe considerentul că acestea sînt paroxitone, rezultă, cred, că și în *Barîț(iu)* și derivatele înrudite sufixul era accentuat. Menționez că la Șt. Pașca există un *Bârîțiu* nfm al unuia originar din Turda (p. 172).

¹⁷ Derivat, desigur, cu sufixul *-u-*, față de *Barna*, *Barne*, *Barnea*, consemnate, ca nume de familie, în DOR, p. 167, unde *Barna* este considerat, la întimplare, ca „scurtare” din lat. -cat. *Barnaba*. Mai acceptabilă, pentru Transilvania, este explicarea numelui din ung. *barna* „brun, oacheș” (Pașca, p. 172 ; E. Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 170), cf. rom. *Fechele*, *Verș* : ung. *fekete* „negru”, *veres* „roșu”. Existînd însă formele *Barne*, *Barnea*, menționate mai sus, mă gîndesc că ele, chiar și *Barna* în unele cazuri, ar putea fi derivate, cu sufixul *-n-* (vezi I. Pătruț, *Onomastică românească*, p. 64–66), de la o temă *Bar-*, extrasă din nume ca *Bar*, *Bara*, *Bară* (vezi *ibidem*, p. 43).

Este posibil ca *Barna*, sat, jud. Bacău și alte nume de loc identice, consemnate de acad. Iorgu Iordan (*Toponimia românească*, București, 1963, p. 499), să fie legate de antroponimul omofon.

¹⁸ Se știe că numele real al filologului era *Țipariu*. Așa îl și scriau, în multe cazuri, contemporanii. Astfel : Florian Aaron, vezi *George Barîț și contemporanii săi*, p. 34 (însă la p. 70 : *Cipariu* [bis]) ; August Treboniu Laurian : *Țipariu*, *ibidem*, p. 109, 127, 162, 164 (și *Cipariu*, p. 138, 193, 200) ; Ioan Maiorescu : *Țipar*, *ibidem*, p. 219, 221, 222, 228 etc., *Țipariu*, p. 256, 257, 258 etc. (*Cipariu*, în text latin, *ibidem*, p. 286, 287, 288).

Forma *Cipariu*, care s-a impus, se datorește deci grafiei.

Asemenea nume se rostesc, cum reiese și din notele anterioare, diferit : *Negrûț*, *Negrûțiu* sau chiar *Crețiu*. Moda s-a extins și asupra antroponimelor de diferite origini : *Chiș* (< ung. *Kiss*)/ *Chișiu*, *Naghi* (< ung. *Nagy*)/ *Naghiu* etc.¹⁹.

Nu am considerat că este necesar, pentru problema pusă aici în discuție, să urmăresc statutul fonologic al lui *i* din *-iu*.

ABREVIERI

Ilčev	Stefan Ilčev, <i>Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite</i> , Sofia, 1969.
nb	nume de bărbat
nf	nume de femeie
nfam	nume de familie
Pașca	Ștefan Pașca, <i>Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului</i> , București, 1936.
pren	prenume
RJA	<i>Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika</i> . Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880 și urm.
top	toponim

ANTHROPONYMES ROUMAINS EN -iu

(Résumé)

On examine et on classe les noms roumains (noms de famille, surnoms et hypocoristiques) terminés en *-iu*, groupe homographe, mais non pas homophone. Ils sont d'origines différentes : slave, néo-grecque et roumaine ; parmi les derniers il y a des anthroponymes qui ont un *-iu* ajouté, prononcé ou non : *Negrufiu* = *Negrûț*/ *Negrûțiu*, *Crețiu*.

Nolembrie 1980

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

¹⁹ Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 97, 150.

A POSSIBLE METHOD FOR STYLE ANALYSIS

BY

IOANA SASU

0. *Search for a Method.* In order to get an adequate method that could be applied to various poems we based our investigation on the following considerations :

0.1. *The study of style* includes the study of the message and of those means which add to it an emotional, subjective touch. The critic has to distinguish first between the *sub-text* (Deep Structure) and the *text*¹ (Surface Structure), that is to say, between the message and the way in which it is both communicated and perceived ;

0.2. *Stylistics* studies the act of communication as bearing the imprint of the speaker's personality and as compelling the decoder's (reader's) attention. What the critic is supposed to do when he starts analysing a poem is to focus his interest on the text, underlining only those aspects which arrest his attention by bearing an unexpected "touch of surprise", namely what is known as "deviations from the norm"² ;

0.3. *The linguistic study of literary texts* implies the study of language by the methods of linguistics. The method employed in our paper is based on some principles of transformational grammar because it provided the necessary apparatus for reducing the text to *kernel sentences* (small sentences) and for specifying the grammatical operations which had been performed upon it in order to reach its final form ;

0.4. *Various translations of the same poem* are taken as *versions* of the original one and are described as such, since a particular message is encoded according to the rules of a certain language, and "the translated version is encoded according to the rules of a different code and can only

¹ "Text means textual surface-structure, the most "perceptible", "visible" dimension of a work. For the linguist (...) it is a series of sentences linked up to form a continuous and cohesive sequence (big sentence). The stream of sentences implies a definite pace and rhythm of reading, a particular ordering in the presentation of information, a guiding of the reader's attention and a control of his memory." (Roger Fowler, *Linguistics and the Novel*, New Accents, General Editor Terence Hawkes, Methuen and Co. Ltd., London, 1977, p. 45).

² " 'Deviations' from the accepted norm or norms of the spoken language are (...) not only tolerated but even expected within various poetic traditions, periods, and genres. Such 'deviations' must not be viewed as poetic licence and individual creations ; they are, rather, the result of manipulations of available linguistic material and the skilful utilization of the possibilities inherent in the spoken language (...). The utilization of heterogeneous elements, pertaining to different systems or layers of language, often becomes in poetry a purposeful, artistically exploited device". (Edward Stankiewicz, *Linguistics and the Study of Poetic Language*, in *Style in Language*, edited by Thomas A. Sebeok, The M.I.T. Press, Massachusetts, Institute of Technology, Cambridge, Mass., U.S.A., 1966, p. 75-76).

be described in terms of it. The stylistic description of the translation will be independent of the description of the original"³.

1.0. Taking into account the above-mentioned considerations our method includes the following possible stages:

1.1. The Restoration of the Full Form. Small Sentences.

1.2. Transformations (Deletion, Passive Transformation, Pronominalization, Modality, Expansion: Nominal Sentences, Verbal Sentences, etc.).

1.3. Semantic Considerations.

1.4. Metrical Structure.

1.5. Statistic Considerations.

In order to prove its validity we applied the method to *Sonnet LXVI*⁴ by William Shakespeare, as well as to three of its Romanian translations.

LXVI.

Tired with all these, for restful death I cry
As, to behold desert a beggar born,
And needy nothing trimm'd in jollity,
And purest faith unhappily forsworn,
And gilded honour shamefully misplaced,
And maiden virtue rudely strumpeted,
And right perfection wrongfully disgraced,
And strength by limping sway disabled,
And art madetongue-tied by authority,
And folly, doctor-like, controlling skill,
And simple truth miscall'd simplicity,
And captive good attending captain ill:
Tired with all these, from these would I be gone,
Save that, to die, I leave my love alone⁵.

Henry Marcus' version :

Sătul de viață — chem moartea să vină,
Căci biet nevolăș, am văzut doar destul:
Văzut-am netrebnici gătiți ca păuni
Și dalbe fecloare batjocorite;
Credința furată cu gândul ascuns
Și-umflu-adevăr ocolit — ca năiv;
Simțire și suflet disprețuite
Și cinstea de aur în lume hulită,
Arta de brațul de fier izgonită,
Vlaga în sarbede lupte sleită;
Cei buni în cătușe, cei răi în belșug;
Prostia, stăpîină pe cei iscusii...
Sătul sint de toate, și aș vrea să mă duc,
Dar plîng că las singur, amorul cu ei⁶.

³ Sol Saporta, *The Application of Linguistics to the Study of Poetic Language*, in *Style in Language*, p. 91.

⁴ The English or Shakespearean sonnet is a poem of 14 lines grouped by sense and rhyme into three quatrains and a concluding couplet. It rhymes *abab, cdcd, efef, gg*.

⁵ *The Complete Works of William Shakespeare*, Rex Library, Murrays Sales & Service Co., Cresta House, Great Britain, Printed in Romania, 1973, p. 1079.

⁶ William Shakespeare, *Sonete*. Din englezește de Henry Marcus, București, f.a.; see also "Adevărul literar și artistic", II, 1921, mai, nr. 27.

Petre Grimm's version :

Sătul de toate acestea, doresc liniștea morții,
 Decit pe cel ce-i vrednic să-l văd un cerșetor,
 Nimicnicia toată 'n broboadă îmbrăcată,
 Și tot ce-i mai curată credință laș călcată,
 Onoruri aurite la cel ce nu sînt vrednici,
 Și cinstea de fecioară așa crud pingărită,
 Desăvîrșirea pură atît de rău sluțită,
 Și vлага și puterea slăbite de nevolnici,
 Și-a artei gură-nchisă deaspra stăpînire,
 Curatul adevăr numit în ris prostie,
 Nebunul judecîndu-l pe cel ce e cuminte,
 Și Binele-n robie la rău a-tot-puternic,
 Sătul de toate-acestea să mor mai bine vreu,
 De n-ar fi să las singur pe cine iubesc eu⁷.

Teodor Boșca's version :

Sătul de toate, chem odihna morții :
 Azi Meritu-i mîlog de cum se naște,
 Și-n pompă-l scaldă pe Netrebnic sorții,
 Și dalbul crez trădarea crudă-l paște,
 Și Cinstea-i pusă-n locuri de ocară,
 Și-n laț desfriul Vergura o stringe,
 Și-amar surghiun Virtutea o-mpresoară,
 Și-Avîntul nou Puterea șchioapă-l frînge,
 Și glasul Artei Legile-l sugrumă,
 Și-i dascăl Minții doctorul Prostie,
 Și numele-Adevărului e Glumă,
 Și Rău-i sus, iar Binele-n robie ;
 Sătul de toate, mi-aș dori pieirea,
 Doar că, de mor, pustie-mi las iubirea⁸.

1.1. The Restoration of the Full Form. Small Sentences. The translation of a sonnet is, doubtlessly, more difficult than many other poetic structures. The translator has to be careful with the transposition of its form as well as of its correct meaning.

We chose *Sonnet LXVI* because it offers a good example of a poem that may arise difficulties both in understanding and translating. The restoration of its full form reveals the following text : 1) /I am/ tired with (something). 2) I cry for death. 3) /I have/ to behold *desert*. 4) /Desert is beheld/ as a beggar. 5) /I have to behold/ the *nothingness*. 6) /The nothingness is/ (joyful). 7) /I have to behold/ *faith*. 8) /Faith is/ (put in the wrong place). 9) /I have to behold/ *maiden virtue*. 10) /Maiden virtue/ (has been changed into prostitution). 11) /I have to behold/ *perfection*. 12) /Perfection is/ disgraced 13) /I have to behold/ *strength*. 14) /Strength is/ (maimed) by limping. 15) /I have to behold/ *art*. 16) /Art is/ (brought down to silence) by *authority*. 17) /I have to behold/ *folly*. 18) /Folly is/ (guiding) skill. 19) /I have to behold/ *truth*. 20) /Truth/ (is taken for) simplicity. 21) /I have to behold/ *good*. 22) /Good is/ (listening to) ill. 23) /I am/ tired with (some-

⁷ Petre Grimm, *Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză*, în DR, III, 1922—1924, p. 366.

⁸ Shakespeare, *Sonete*. În românește, cu o prefață, de Teodor Boșca, Editura Dacia, Cluj, 1974, p. 163.

thing). 24) I would be gone from (something). 25)/I am afraid of/(something). 26) I leave my love.

The study of the restored form reveals that the first 11 lines were written according to the same pattern. They depend on "as to behold" and are all of the form "something good, badly treated" or "something bad, honoured". According to this, *desert* (2) belongs to the "something good" class, while a *beggar born* (2) to the "badly treated" class. Without this parallelism it might be possible to misunderstand the line and take it for "to behold a born beggar abandoned"⁹. Having decided that *desert* is a noun ambiguity is almost averted. A good dictionary will do the rest¹⁰.

The restoration of the full form enables the critic to better understand the correct meaning and place of each word in the sonnet.

1.2. Deletion. The group of words *I am* (sentence 1,23) is deleted as this part of the predicate is devoided of meaning. The sentence makes sense without it and the number of syllables is also reduced.

The group of words *As to behold* (sentence 3) on which almost all the other sentences depend, is deleted everywhere except in sentence 3. Thus, by means of deletion, the feeling of progressively increased anger is successfully achieved.

On the other hand, the *semantic subjects* (direct objects) of the sentences on the left side of the sonnet become both *grammatical* and *semantic subjects* of the sentences on the right side of the sonnet. The second series of subjects is eventually deleted so that every pair of sentences (e.g. 3—4, 5—6, etc.) is contracted to only one sentence and stress is laid upon the "badly treated" class.

Expansion. The sonnet includes a series of 12 *abstract nouns* introduced at the beginning of each line and expanded in the second half of each line, that is to say, the "badly treated" class includes a sort of antonymy (noun/good — pp. (verb) "badly treated"). This antonymous parallelism goes even further including the modifiers as well (e.g. *adj.* (good) /noun + + *adv.* (badly treated) / pp.). The meaning of the whole poem is based on those abstract nouns which are the *key words* and should, therefore, be taken into account in order to understand the poem or to translate it. The translator may replace, however, some of the words on the right side (for the sake of rhyme, etc.) provided that he keeps in mind the parallelism and finds a possibility to render it adequately.

How Small Sentences Grow into Big Ones. The main idea in the sonnet: social corruption and decay — is expressed by means of a unitary form. Sentences are joined together by means of co-ordination (juxtaposition, *and*). The sequence of co-ordinated sentences strengthens the idea of anger and revolt.

⁹ After: Fred W. Householder, Jr., *Opening Statement*, included in the volume "Style in Language", pp. 339—349; and I. A. Richards, *Variant Readings and Misreadings*, *ibidem*, p. 246.

¹⁰ DESERT — n. the quality which entitles one to a just reward: e.g. *according to his deserts*; *merit*, *desert*, *worth* refer to a quality in a person, action, or thing which entitles to recognition, esp. favorable recognition (*The American College Dictionary*, C. L. BARNHART, Editor in chief, Random House, New York, 1961, p. 762) and *desert*² (dɪ'zə:t) — s. *merit*, *faptă* (bună sau rea) *răsplată*, *pedeapsă* (*Dicționar englez-român*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974, p. 199).

1.3. Semantic Considerations. Generally speaking the three Romanian versions can be considered to be three different ways, all of them quite good, of rendering the English text into a foreign language. It is also true that each translator did it according to the general knowledge and vocabulary he possessed, as well as to the characteristics of the period when the translation was made.

Table 1

English poem	P. Grimm's version	H. Marcus' version	T. Boşca's version
desert (2)	cel ce-i vrednic(2)	biet nevoiaş(eu) (2)	Merit(2)
nothing(3)	nimicnicia(3)	netrebnici(3)	Netrebnic(3)
trimm'd in jollity(3)	'n broboadă- mbrăcată (3)	gătiţi ca păuni(3)	în pompă-l scaldă(3)
unhappily forsworn(4)	laş călcată (4)	furată cu gîndul ascuns (4)	trădarea crudă-l paşte (4)

In Petre Grimm's version words of popular origin prevail (e.g. *vrednic* (2), *nimicnicia* (3), *broboadă* (3), etc.). The tone is that of melancholy and sadness.

Henry Marcus' version sounds like a sequence of brief state ments. The tone of his poem is that of anger. The same tone characterizes Teodor Boşca's translation but it seems that he is the only one who succeeded in rendering into Romanian both the meaning and the tone of the English poem.

What seems really worth mentioning is also a fact closely connected with the development of the Romanian vocabulary. Both P. Grimm and H. Marcus preferred to replace some of the English abstract nouns with Romanian concrete nouns (e.g. *trimm'd in jollity* - 'n *broboadă îmbrăcată*, and *gătiţi ca păuni*). The reason for doing it may be either that at the beginning of the century the Romanian vocabulary lacked a series of abstract nouns or, simply because that was the translator's own choice. However, translations are always proofs that Language₂ is able to offer possibilities for rendering even the most subtle shades of meaning.

1.4. Metrical Structure. The English version was written according to the requirements of the sonnet as a poetical structure with a fixed form. Each line consists of ten syllables and all the words were chosen so as to form iambic pentametres. The 14 lines were skillfully arranged into three quatrains and a concluding couplet, rhyming *abab*, *cdcd*, *efef*, *gg* (e.g. *cry — born — jollity — forsworn*; and the couplet *gone — alone*). The metrical line looks like this :

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

(1) / Tir'd with all these, for rest-ful death I cry/

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
(6) / And mai-den vir-tue rude-ly strum-pe-ted/

(1) / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U ˘ /

(6) / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U ˘ /

P. Grimm succeeded in rendering the metrical structure into Romanian only partially. The lines in his version mostly consist of 14 syllables (except line 1 — 15 syllables — and line 2, 11—13 syllables). Each line of the concluding couplet consists of 13 syllables, but as the couplet forms a unity by itself, rhythm is not spoiled. On the other hand, P. Grimm's version is not actually rhyming. It is true that many of the end-words are past participles and are, therefore, rhyming (e.g. *îmbrăcată, călcată; pîn-gărită, sluțită*). But this sort of rhyme actually lacks literary value when abusively used. The rhyme of the concluding couplet counterbalances the lack of rhyme in the previous lines (e.g. *vreau — eu*) and the poem achieves musicality in the long run.

P. Grimm's version :

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15
(1) / Să-tul de toa-te a-ces-tea, do-resc li-niș-tea mor-ții/

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14
(6) / Și cin-stea de fe-cioa-ră a-șa crud pîn-gă-ri-tă /

The rhythm has a good start but is eventually spoiled towards the end of the line; the iambus is replaced by anapaests, trochees or amphibrachs :

(1) / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U ˘ / ˘ U / ˘ U / U ˘ U /

(6) / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U U ˘ / U ˘ U /

H. Marcus also tried to do his best to render the original metrical structure. His version consists of 14 lines and each line consists of 11 syllables (except line 8, 13). The fact proves that he was aware of the fixed form of the poem when he translated it. But his poem is not rhyming at all and thus much of the original musicality disappeared :

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11
(1) / Să-tul de via-ță — chem moar-tea să vi-nă/

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11
(4) / Și dal-be fe-cioa-re bat-jo-co-ri-te /

(1) / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U /

but :

(4) / U ˘ U / U ˘ U / ˘ U / U ˘ U / U /

T. Boşca's more recent translation lays stress upon the key words. The translator completed the meaning of the poem by taking into consideration the antonymous idea in the second half of the line. He also capitalized the key words, a very clever technical device which enabled him to emphasize their meaning without the help of the adjective¹¹. Thus, the translator succeeded in reducing the number of words within a line :

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11
(1) / Să-tul de toa-te, chem o-di-h-na mor-ții/

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11
(6) /Și-n laț des-frî-ul Ver-gu-ra o strin-ge/

The translator also succeeded in imposing a certain rhythm upon the whole poem :

(1) / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U /

(6) / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U ˘ / U /

T. Boşca's version consists of 14 lines and each line consists of 11 syllables. The translation is surprisingly faithful to the original (i.e. excepting the last, non-accented syllable the whole poem is built upon an iambic structure). The poem also rhymes according to the Shakespearian pattern (e.g. *morții* — *naște* — *soții* — *paște*; and the concluding couplet *pieirea-iubirea*).

1.5. *Statistic Considerations*. Is is interesting to see to what an extent the relationship *noun* (on the left side) — *past/pres. participle* (on the right side) was successfully rendered into Romanian :

Table 2

	Nouns	Adjective	Adv.	Pres./past Part.
English poem	11	7	7	11
H. Marcus	11	4	8	8
P. Grimm	12	5	8	8
T. Boşca	11	3	4	11 (other tenses)

One may easily notice that equilibrium was achieved by T. Boşca only, as the other two translators did not seem to pay much attention to this aspect of the sonnet.

2.0. Our method, as applied to *Sonnet LXVI* by William Shakespeare, helps both the critic and the translator. The first two stages (1.1 and 1.2) as well as the fourth (1.4) enable the translator to become better

¹¹ In some earlier editions the English sonnet has the key words written with capital letters.

acquainted with the original text. The reduction of sentences to small sentences is a device that may help him to determine, by means of an already accepted method, which are the key words and what words add to them only further information. Hence, the possibility of replacing the latter with synonyms (for the sake of rhyme, metrical structure, etc.). The third and fifth stage (1.3 and 1.5) are important especially for the critic, whose task is to prove something that has already been done (i.e. development of language, changes of vocabulary, etc.).

O METODĂ POSIBILĂ PENTRU ANALIZA STILISTICĂ

(*Rezumat*)

Articolul de față își propune stabilirea unei metode de natură preponderent lingvistică, care poate fi aplicată atât la studiul stilului în poezie, cât și în proză. Spre exemplificare, metoda a fost aplicată la *Sonetul 66* de William Shakespeare, precum și la trei dintre traduceri existente în limba română, deoarece prin dificultățile pe care le ridică — atât în înțelegerea corectă a sonetului în limba engleză, cât și în traducere — sonetul s-a dovedit a fi un bun mijloc de a putea demonstra valabilitatea metodei folosite.

Noiembrie 1980

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

SIMBOLUL PUNCTE DE VEDERE *

DE

ELENA DRAGOȘ

Oricind reflecția asupra limbajului artistic a incitat spiritele, a fost generatoare de poziții dintre cele mai diverse, adesea contradictorii. Incontestabil, gândirea filozofică a veacului și-a pus amprenta și nu de puține ori evoluția culturii sau chiar a societății se oglindește în felul de abordare a problemei amintite. Stă în natura artei de a răspunde la imperativele spirituale ale vremii, de a le reflecta, cu atât mai mult atunci când instrumentul de vehiculare este unul și același — limbajul.

Dacă ne rezumăm la limbajul artistic de tip verbal, diversitatea unghiurilor de vedere sub care e privit devine aproape dezarmantă, deoarece nu numai filozofia limbajului sau logica și lingvistica, hermeneutica, semantica și retorica sînt antrenate încă din antichitate în explicarea lui, dar și discipline mai noi, ca : antropologia, psihanaliza, semiotica, estetica sau poetica își revendică o parte din meritul de a dispune azi de o teorie evoluată asupra limbajului artistic. Este impresia pe care ne-o lasă cartea lui Tzvetan Todorov, *Théories du symbole*, Paris, Seuil, 1977, atunci cînd după parcurgerea celor zece capitole recunoști complexitatea problematicii, dar și posibilitatea depistării unui fir unificator de-a lungul timpului. Elementul unificator ni se pare cuvîntul din titlu — simbolul — care, prin capacitatea sa de a desemna realități în același timp diverse și totuși unitare, poate conduce la realizarea unei panorame a gândirii semiotice.

Fiind produsul cel mai evoluat al unei gândiri dominate de perspectiva semnului, încheind seria celor cîtorva feluri de semne (C.S. Peirce găsisese 66 de specii !), dintre care amintim semnele indiciale, semnalele, semnele iconice și simbolul, acesta din urmă, prin puterea generalizatoare înmagazinată ideal în cuvintele limbii, este analizat aici și pentru posibilitatea lui de a reface drumul invers în limbajul artistic, încorporînd și calități concrete sau sugerînd pînă la palpabil concretul. Prin urmare, simbolul e opus semnului, dar derivînd din el, în sensul în care semnul e termenul generic, iar simbolul este articularea verbală a semnului. Pe terenul limbajului natural, simbolul trăiește poate cea mai frumoasă aventură, avînd posibilitatea să susțină toate sistemele de semne, să le traducă și să le perfecționeze. Cu atât mai important devine acum faptul explicării sistemului de semne artistice care, fiind un sistem secund, operează exclusiv cu simbolurile limbii — cu cuvintele, care sînt cazuri particulare de simbol.

* Pe marginea cărții lui Tzvetan Todorov, *Théories du symbole*, Paris, Seuil, 1977.

Așa cum a debutat, reflecția asupra semnului, în general, și asupra simbolului, în special, se înscrie într-o anume semiotică cu adânci rădăcini în semantica, logica și retorica aristotelică, care însă nu degajă teorii semiotice, remarcă T. Todorov. Abia sinteza augustiniană, care e mai degrabă o teorie a interpretării și mai puțin a expresiei, se constituie într-un demers semiotic, de unde derivă și simbolismul universal care va domina întreaga tradiție medievală. Afirmind că imensa majoritate a semnelor sînt fonice, pentru că imensa majoritate a semnelor sînt cuvinte, se recunoaște implicit imensa majoritate a simbolurilor ce sînt semne convenționale. Dar aici hermeneutica absoarbe retorica, încît dezvoltarea spre simbolul artistic este stopată. Deși se concepe semnul ca o unire a unui semnificant cu un semnificat, ca și la Saussure mai târziu, sinteza augustiniană nu discută sensul semnului lingvistic, cu atît mai puțin capacitatea metasemiotică a limbajului. Sînt și alte probleme de care ne-am putea lăsa seduși în acest prim capitol intitulat *La naissance de la sémiotique occidentale*. Dar, cum în însăși intenția autorului cărții capitolul are o funcționalitate introductiv-istorică — de a arăta rădăcinile semioticii occidentale —, nu mai stăruim, mai cu seamă că următoarele capitole părăsesc maniera aceasta de discuție în favoarea uneia mai selective. Pornind de la faptul că antichitatea realizase ideea opoziției *propriu — transpus*, paginile următoare demonstrează că lumea modernă o menține, dar în numele unui discurs ornat pentru el însuși, nu pentru a acționa asupra receptorului, nu pentru a servi unui scop exterior. Retorica medievală devine astfel o cunoaștere a limbajului pentru limbaj, opusă aticismului antic, care vedea într-o astfel de atitudine un lucru facil. (Accente antiretorice se vor înregistra ulterior la J. Locke, după cum I. Kant nu concepea un discurs aservit, oratoria nefiind, prin urmare, demnă de respect.)

Punîndu-se accent pe calitatea discursului, meditația asupra semnului-simbol e mai nuanțată, încît un retoric de talia lui Beauzée se manifestă pentru disocierea *semnificației* față de *sens* și *accepțiune*, prima fiind un fel de sens fundamental al cuvîntului situat la nivel profund, sensul existînd ca ceva derivat de la aceasta, ceva ce se dobîndește în interiorul frazei, în sintagmatică, accepția rămînînd a fi totalitatea sensurilor virtuale ale unui cuvînt înscrise în dicționar. În ciuda deosebirilor față de definițiile actuale privind sensul, care e un raport social stabilit între emițător și receptor, iar semnificația e concepută ca glisînd între semnificant și semnificat, totuși retorica secolului al XVIII-lea găsește în tropi (și figuri) elemente de exemplificare a opozițiilor de mai sus, mai cu seamă pentru sensul propriu și sensul figurat sau indirect, axîndu-și problematica pe veritabile elemente de simbol.

Realizînd o teorie a semnelor în care tropii sînt specii, recunoscînd în aceștia un sens deturnat, derivat, bazat pe ideea accesorie, Du Marsais, Fontanier, Beauzée și, cu disocierile de rigoare, Condillac, într-un fel sfîrșitul retoricii, rămîn inimitabili în clasificări, repoziționări, descoperiri de noi opoziții [de exemplu, *sens în limbă* (lexical) și *sens în discurs*; *sens obiectiv*, *literal* și *spiritual*; *sens indirect* în *alegorie* și *sens indirect* în *tropi*; *sens unic* (metafora) și *sens dublu* (alegoria); *sens tropologic* (în cuvînt) și *sens spiritual* (în grup de cuvinte); *figuri de semnificație* și *figuri de expresie*; însăși opoziția *trop* (evocarea unui sens indirect) și *figură* (relația între două sau mai multe cuvinte); *idee principală* și *idee accesorie* sau *sens pro-*

priu și sens figurat], dar și în achiziții definitive, cum ar fi sincretismul sensului propriu cu cel primitiv și al celui derivat cu tropul, indicînd adesea mecanismul semantic ce stă la baza tropilor ; de pildă, similitudinea există în metaforă și alegorie, corespondența în metonimie și metalepsă, iar conexiunea în sinecdocă și antonomază. Față de retorica antică de natură instrumentală, noua retorică este ornamentală, deci, într-un fel, gratuită, pregătind oarecum drumul pentru realizarea unei teorii asupra simbolului artistic.

După cum se știe, retorica medievală se manifesta mai degrabă ca un demers prescriptiv decît ca unul de natură explicativă, simbolul neapărînd în mod expres nici printre tropi, nici ca element de referință ; în fapt, aceasta este o metaretorică, fiind scrisă aproximativ concomitent cu clasicismul ce postula imitația ca o condiție a armoniei operei. Imitația idealului de adevăr, frumos și bun, ca fundamente ale doctrinei clasice, face din Diderot, de exemplu, un platonician, dar nu explică natura artei, cantonîndu-se într-o asceză clasificatorie care va determina declanșarea crizei romantice. E drept că această a doua perioadă retorică ce se întinde de la Quintilian la Fontanier nu mai are ca ideal descoperirea adevărului, ca în elocvența ciceroniană, dar dobîndește ca material exemplificator — literatura, unde relația *gîndire* — *expresie* devine o funcție internă a limbajului. Acum retorica este înlocuită de estetică. Acest pas duce la motivarea semnului în poezie, la considerarea metaforei ca un semn necesar, natural și eficace. Ridicarea semnelor artificiale la rangul celor naturale, ca și imperativul ca semnele artei să fie motivate, i le datorăm lui Lessing. Printre mijloacele de motivare a semnelor, Lessing discută onomatopeele, succesiunea cuvintelor și metafora, înțelegînd prin aceasta tropii în general, semn motivat realizat pe baza celor nemotivate. Subscriu la aceste păreri J. E. Schlegel, Breitinger etc. În felul acesta, Lessing ne apare în cartea lui T. Todorov ca ultima manifestare a clasicismului, în măsura în care consolidează principiul imitației, dar și primul romantic care susține că motivarea semnului înseamnă un raport între semnificant și semnificat.

Față de impersonalitatea doctrinei clasice, romantismul postulează funcția expresivă prezentă la locutor, iar aceasta, împreună cu cea impresivă și referențială, se subordonează funcției de comunicare, care transformă limbajul într-o energie, conferind enunțării, de pildă, un loc mai apropiat de spiritual, iar enunțului unul alături de material (W. von Humboldt).

Dar cucerirea cea mai de seamă a romantismului este condensarea esteticii sale într-un cuvînt — simbolul —, în sensul că acesta este propriu manierei intuitive și senzitive de a înțelege lucrurile. Trăsăturile simbolului așa cum reies din estetica romantismului discutate în cel mai amplu capitol al cărții lui T. Todorov, prin opoziție cu alegoria, ne-au condus la ideea unei comparații cu studiul lui Tudor Vianu intitulat *Simbolul artistic*, apărut în *Postume*, București, 1966, p. 97—165. Construită pe semne motivate, pe coeziunea și conexiunea elementelor poetice, pe fuziunea contrariilor, estetica romantică s-ar putea concentra în următoarele categorii : producere, intranzitivitate, coerență, sintetism, expresia indicibilului, categorii care nu caracterizează alegoria decît prin opoziție.

Imaginea pe care ne-o lasă autorul lucrării asupra simbolului, chiar și după parcurgerea ultimelor capitole referitoare la retorica lui S. Freud, simbolicul la Saussure și poetica lui R. Jakobson, este mai puțin satisfăcătoare, îndeosebi în ce privește poziția autorului în problema simbolului artistic. E de netăgăduit că, secondind marile doctrine ale semnului motivat, autorul se întrevede, dar ne-am fi așteptat la o sinteză care să pună la contribuție cercetările recente din domeniul semioticii interesate de limbajul artistic. Ceea ce nu realizează T. Todorov o face cu strălucire Tudor Vianu în studiul amintit, cu rigoarea filozofului dublat de un fin observator al artei. De aceea caracteristicile simbolului artistic, pe care nemărturisit le are în vedere și T. Todorov, întrucit odată cu romanticii simbolul în artă devine obiect de studiu, sint desprinse de Tudor Vianu dintr-o cercetare a ideilor lui I. Kant, E. Cassirer, F. de Saussure, G. Curtius, O. Jerpersen, S. Freud, C. G. Jung, citați de altfel și de T. Todorov. Ceea ce ne-a atras atenția adesea la T. Vianu a fost perspectiva semiotică mereu prezentă ori de câte ori se discută simbolul verbal, dându-i posibilitatea ca în cadrul acestuia să deosebească între atitudini simbolice și simptomatice.

În ce privește simbolul artistic de tipul metaforei, T. Vianu desprinde caracterul ei ilimitat, care vine din partea psihanalizei, „adică sub semnul acesta trebuie căutată o semnificație, dar că această semnificație ea însăși nu se poate cristaliza într-un alt semn cu valoare fixă și limitată”, „că rămîne întotdeauna un rest nesubstituibil” (p. 144), de unde derivă receptarea diferită în diferite epoci. Concepind creațiile artei în genere ca simboluri lingvistice, în sensul că le atribuim o semnificație traductibilă numai prin elemente lingvistice, T. Vianu subliniază că simbolul artistic presupune „în chip obligatoriu o [...] reprezentare [individuală], a cărei semnificație n-o căutăm dincolo de el, ci în el, și prin el” (p. 151). Aceasta duce la solidaritatea semnificantului cu semnificatul care face din simbolul artistic unul natural.

Caracterul continuu al simbolului artistic, remarcat de T. Vianu înseamnă mult mai mult decât sintetism și coerență la T. Todorov. Aici se evidențiază caracterul de sistem al operei de artă în care există relații între părți sau relații între părți și întreg.

Faptul că simbolul artistic este de tip integrativ prin aceea că lasă un spațiu mai larg liberei asociații, atrage atenția și asupra incorporării persoanei autorului în imaginea propusă, reflexivitatea coplesind tranzitivitatea, lucru care nu poate apărea în celelalte categorii de simboluri. Prin aceasta, simbolul artistic țintește spre totalitate — ca trăsătura cea mai pregnantă.

Nu a fost în intenția noastră o parafrizare a studiului lui Tudor Vianu asupra simbolului artistic, dar satisfacția oferită de reluarea unei lecturi după cea a lui T. Todorov¹ ne-a condus la aceste rînduri cu gîndul

¹ Se pare că volumul care a urmat acestuia, *Simbolism și interpretare*, de T. Todorov, făgăduiește să satisfacă exigențele formulate pentru *Teorii ale simbolului*, deoarece se dedică studiului cîmpului sensului discursiv indirect (cf. Ion Vultur, *Simbolismul lingvistic și interpretarea sa*, în „Orizont”, 1979, nr. 44, p. 8).

de a sublinia contribuția școlii românești ² în problema simbolului, în contextul în care frecventarea unor texte nu este urmată de o sinteză creatoare. În fond Tudor Vianu a răspuns unei recomandări venite din partea lui R. Jakobson, după care nu există graniță între lingvistică și poetică, deoarece categoriile verbale se proiectează în organizarea discursului, studiul literaturii anunțând de pe atunci dezvoltarea poeziei în semiotică și a acesteia în simbolică.

Octombrie 1980

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de filologie

Cluj-Napoca, str. Horea, 31

² Ion Coteanu remarcă, în *Semn, simbol, mesaj poetic*, în SCL, 1972, nr. 6, p. 595–603, că transformarea semnului în simbol caracterizează limba poetică, iar Paul Miclău, în *Stratificarea semnului poetic*, în *Studii de stilistică, poetică și semiotică*, Cluj-Napoca, 1980, p. 110–119, vede în semnul poetic o succesiune de stratificări complexe, a cărei imagine tinde spre piramidă și nu spre planul triunghiului propus de Ogden și Richards încă în 1923, fiecare epocă neglind un nivel sau altul, în funcție de ideologia, epistema sau estetica ei. Sint numai câteva asemănări care merită atenție.

Noul Atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia, vol. IV, de dr. TEOFIL TEAHA, dr. ION IONICĂ, dr. VALERIU RUSU, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, XII + 304 p.

Prin publicarea celui de-al IV-lea volum al NALR — Olt., autorilor le mai rămâne să tipărească încă unul, ultimul, care să cuprindă material mai ales din domeniul flexiunii verbale, precum și un indice al întregii lucrări, pentru a-și vedea încununată de succes o muncă asiduă de peste două decenii, pentru a pune la dispoziția specialiștilor încă o lucrare fundamentală consacrată limbii române.

Cuprinzând mai ales fapte de limbă de ordin lexical, acest volum ne oferă răspunsurile obținute la ultimele 543 de întrebări din *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*, așa-zisele *Chestionare speciale*, grupând noțiuni din următoarele sfere semantice : agricultură, viticultură, apicultură, cinepă (și prelucrarea ei), oierit, morărit, terminologia meserilor (rotărie, dogărie, dulgherie, lemnărie, zidărie, fierărie, pielărie, olărie).

Materialul este publicat sub formă de hărți lingvistice (în număr de 246), de material lingvistic necartografiat (40 de planșe, cuprinzând listele răspunsurilor la 295 de chestiuni) și, reluând răspunsurile la unele întrebări din aceste două capitole, ca hărți lingvistice interpretative (26). Prezentarea materialului într-o formă sau alta s-a făcut de către autori în funcție, în primul rând, de interesul pe care-l prezentau faptele de limbă obținute din punctul de vedere al răspîndirii geografice, dar și urmărindu-se o economie de spațiu tipografic (fapt ce se realizează, în principal, prin publicarea a cit mai mult material necartografiat și prin reducerea astfel a numărului hărților).

Acest volum, față de celelalte trei apărute anterior, aduce date noi atât în privința influențelor reciproce dintre graiuri, a ariilor unor fapte de limbă specifice acestei zone, cit și informații prețioase pentru etnografi și sociologi asupra culturii materiale din această parte a țării.

Conținând materialul obținut la întrebările chestionarelor speciale, varietatea răspunsurilor, mulțimea termenilor din fiecare hartă și listă cu material necartografiat sînt în general mai mari comparativ cu situația din celelalte volume, deși numărul localităților din care au fost notate răspunsuri este, în fiecare caz în parte, mai mic, deoarece acolo unde nu se practică o anumită ocupație (viticultură, oierit, dogărie, olărie etc.) întrebările n-au fost puse. Parcurgînd materialul din acest volum se observă că pentru nici o noțiune n-a fost notat în graiurile oltenesti doar un singur termen. Varietatea terminologică mai mare se explică, printre altele, și prin faptul că multe întrebări urmăresc să obțină denumiri pentru unelte sau părți componente ale unor obiecte (coasă, plug, căruță, car, sanie, război de țesut, moară de apă etc.), uneori de importanță nu prea mare, mai puțin cunoscute și familiare tuturor informatorilor, de altă formă decît cea înfățișată de întrebare sau insuficient descrise de aceasta. La astfel de întrebări, care descriu insuficient obiectul, s-au notat frecvent termeni desemnînd obiecte diferite, de regulă cu aceeași funcționalitate (vezi h. 680, 681, 686 etc.). Altelei întrebare însăși permite obținerea unor termeni pentru obiecte diferite care au aceeași întrebuințare (vezi h. 717 *Pat la vîrtelniță*, cînd, după ce s-a întrebat : Cum numiți partea pe care stă vîrtelnița ?, li s-a arătat informatorilor figura din *Chestionarul NALR*, care are trei tipuri de asemenea obiecte). Material mai util, poate, etnografilor și sociologilor decît lingviștilor s-a notat și la întrebări precum : Cum îi spuneți la locul acoperit în care țineți fiinul, paiele ?, Unde țineți stupii larma, cînd e tare frig ?, Cum îi spuneți la aceea cu care prindeți roiul ?, În ce ții cheagul ?, Ce soiuri (rase) de oi cunoașteți ? etc. Pentru oricare din acești specialiști valoarea materialului obținut la astfel de întrebări crește cu cit informațiile consemnate în note sînt mai numeroase.

Deoarece în multe puncte s-a obținut pentru cite două noțiuni același termen, uneori răspunsurile notate ar fi putut fi cartografiate pe cite o singură hartă (de exemplu pentru 'copileț' și 'copil la vie', pentru 'mîini la război' și 'carafte la război', pentru 'mitcă' și 'cărigă' etc.). Pe lîngă cîștigul de spațiu s-ar fi înlesnit cercetătorilor unele observații asupra procesului de denominare, de analiză prin limbaj a realității.

Marea majoritate a hărților și listelor cu material necartografiat din acest volum (peste 96 %) cuprinde termeni din graiurile oltenesti pentru noțiunile programate, obținuți cu ajutorul unor întrebări indirecte, fiind deci onomasiologică. Celelalte urmăresc existența în aceste graiuri

a unor cuvinte precum și a sensurilor acestora, fiind semasiologice. Incidental, sensul unor termeni, altul decît pentru noțiunile programate prin chestionar, mai apare în paginile volumului, mai cu seamă în notele unor hărți.

Pozitiv este faptul că în notele multor hărți autorii dau explicații ale informatorilor, care arată adesea diferența dintre cei doi sau trei termeni obținuți la o întrebare în unele localități (vezi h. 618, 620, 742, 820 etc.).

Materialul bogat și deosebit de interesant sub aspect lingvistic al acestui volum a fost, în general, bine redactat de autori, iar cei doi cartografi principali, Emilian Georgescu și Constanța Mateescu, l-au scris foarte frumos. Hărțile lingvistice interpretative sînt și ele nu numai deosebit de utile, dar și îngrijit lucrate, aspectuoase.

Intocmirea volumului a cerut autorilor un mare volum de muncă, așa că unele scăpări, inexactități sau inconsecvențe în redactare, pe care le vom semna în continuare, inerente unei lucrări de acest fel, sînt întru totul explicabile și ele nu scad cu nimic din meritele ei.

Apar uneori în hărți termeni care ar fi trebuit dați doar la note, sub II sau III, cum s-a făcut obișnuit, pentru că adesea ei desemnează alte noțiuni decît cele programate (h. 626/982, h. 640/988, h. 779/942 etc.) sau aparțin altor graiuri (h. 629/906, h. 767/987 etc.). În schimb, trebuia dat în hartă, nu în legendă, *Țom de trînfă* la harta 616, punctul 947, un răspuns asemănător fiind notat și la 951.

În mai multe hărți al căror titlu este un substantiv sau un adjectiv apar ca răspunsuri verbe (h. 597, 613, 658, 740 etc.). Se întîlnește și situația inversă, adică se trec în hartă substantive cînd noțiunea programată era un verb (h. 674, 678). Considerăm că era mai bine ca astfel de răspunsuri să fi fost date doar la note.

Se manifestă uneori inconsecvență în marcarea grafică a faptului că răspunsurile informatorilor sînt la altă categorie gramaticală decît cea din titlul hărții, situație mai frecventă în cazul verbelor (h. 599, 614, 665, 668, 700 etc.). În puține cazuri indicațiile date sînt greșite (h. 676/960 h. 656, planșa 109, la 'picloare la sanle').

În unele hărți apar răspunsuri improprii, datorate probabil neînțelegerii întrebării de către subiecți (h. 600/941, 979, 991; h. 614/928, 968, 969; h. 779/939). Unele răspunsuri din h. 710 sînt nume topice, altele, ca *la băltă, în prtîz, la topt* etc., nu sînt nici ele, probabil, apelative, termeni care să desemneze noțiunea 'topilă', și, prin urmare, nici unele nici altele nu trebuia să fie date în hartă.

Titlul hărții 679 *Cenușa vinului* este scris greșit (*Cămașa...*), ca și cel de la planșa 130 (*Fusul crîngașului*, corect *... crîngului*).

La hărțile 802—805 și la planșa 125, la 'oale' ciulă, la punctul 916, dintr-o greșeală de redactare, termenii pentru noțiunile programate au fost cartografați la alte noțiuni decît cele pentru care au fost notați (apare astfel *bălană* pentru 'oale birsană', *ciulă* pentru 'oale bălă' etc.).

Cîteva observații trebuie făcute asupra hărților semasiologice. La multe dintre acestea (744, 746, 750, 814—816 etc.) sensurile puteau fi mai mult grupate, reducîndu-se numărul pozițiilor din note. Mai rar, deși întrebarea pusă este directă, urmărindu-se existența termenului din titlul hărții și apoi a sensurilor lui, apar în unele hărți alți termeni decît cel din titlu (h. 744/945, h. 816/938, 939, h. 817/936, 942 etc.).

În listele cu material necartografiat apar uneori localități cu răspunsuri identice sub poziții diferite (vezi planșele 103, la 'griu) secăreț'; 108, la 'virteț'; 109 la 'sul' etc.). Tot la listele cu material necartografiat în cazul mai multor întrebări nu se arată că informatorilor li s-a indicat desenul pentru obiectul respectiv din *Chestionarul NALR* (planșa 105, la 'cormană', 'grindel' etc., planșa 108, la 'brăcinar', 'cătușă' etc.).

Sînt frecvente cazurile, mai ales pentru unelte, cînd, deși informatorilor li s-au arătat desene din *Chestionar*, ei au dat numele altel unelte pe care o foloseau în același scop. Considerăm că era mai bine ca astfel de termeni, cu explicațiile informatorilor, să apară doar în notele hărților, și nu în cadrul lor, iar în listele cu material necartografiat să apară la poziția oo⁺ sau ?⁺ (h. 822, planșa 136, la 'scaun de obezi', planșa 138 la 'dogar' etc.).

Toate cele 26 de hărți lingvistice interpretative sînt lexicale, ele redînd arile pe care le formează termenii pentru tot atîtea noțiuni. Majoritatea lor redau aceste arii prin hașuri și, în cazul noțiunilor cu mulți termeni, prin simboluri sau prin hașuri + simboluri. Foarte utile, din păcate multe din ele nu redau fidel situația din hărțile mari sau din listele cu material necartografiat, pe baza cărora au fost întocmite. Astfel în h. V apar hașuri pentru doi termeni la punctele 916, 923, 955, deși trebuia doar pentru unul, în h. VIII, cu toate că în punctele 959, 962—964 nu s-a pus întrebarea, apare aria unui termen, iar la punctul 978 apare altă hașură decît cea corespunzătoare termenului din harta mare. Cu și mai multe inexactități sînt redactate hărțile XXVI și XXIII (mai ales cea din urmă).

Lipsește uneori semne grafice (accent, sedilă etc.) care au scăpat autorilor la efectuarea corecturilor (h. 819/954, 975; planșa 104, la 'griu secăret', punctul 992; planșa 137, la 'bașchie', punctul 967; h. 621/957; planșa 132, 133, la 'zîmți', punctele 912, 937, 965). Mai semnalăm faptul că în mai multe hărți apare ca răspuns în dreptul unor localități *n-are nume*, deși presupunem că obiectele respective le erau cunoscute informatorilor (vezi h. 638, 639, 740) și, prin urmare, le desemnează într-un fel, poate nu printr-un termen, ci printr-o sintagmă, perifrază. În plus, în aceleași hărți apar și răspunsuri ca ? sau #, de preferat lui *n-are nume*.

Observații critice pe care le-am făcut mai sus, ținem să repetăm, nu diminuează valoarea lucrării, unele dintre ele sînt cu totul de amănunt și sînt greu de evitat în întregime în asemenea lucrări.

Prin materialul foarte bogat și interesant pe care-l cuprinde, prin înalta ținută grafică în care apare, acest al IV-lea volum al NALR — Olt. este una dintre cele mai valoroase lucrări ale dialectologiei românești, un instrument deosebit de util nu numai în studiul graiurilor oltenesti, dar și al celor românești în ansamblul lor.

Noiembrie 1980

Viorel Bidian

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

G. IVĂNESCU, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1980, 766 p.

Istoria limbii române a profesorului G. Ivănescu marchează un moment deosebit în istoria lingvisticii românești. Ne aflăm în fața primei istorii complete a limbii române, rod al unei îndelungate și perseverente activități de cercetare închinată limbii române.

După cum mărturisește autorul în prefață, hotărîrea de a alcătui o istorie a limbii române a luat-o încă în primii ani ai activității științifice, adică pe la mijlocul deceniului al treilea al secolului nostru. Lucrarea discutată poartă amprenta școlii lingvistice din Iași, al cărei promotor a fost profesorul său, Al. Philippide. Ea este „o continuare, cu elemente proprii, a tradiției lingvistice ieșene, întemeiată de Al. Philippide, continuată de G. Pascu și de alții și îmbogățită cu preocupări și idei noi de Iorgu Iordan” (p. VIII).

Istoria limbii române de G. Ivănescu se remarcă atît prin concepția originală asupra evoluției limbii române, cît și prin metoda de abordare a numeroaselor probleme fundamentale ale lingvisticii românești. Aproape tot ce a scris înainte învățatul ieșean se adună în această carte, marcată de pecetea originalității, de spiritul critic polemic și înnoitor, de o impresionantă argumentație științifică și o soluționare curajoasă a celor mai spinoase probleme ale istoriei limbii noastre.

Urmărind evoluția limbii române epocă cu epocă, de la limba latină pînă în prezent, G. Ivănescu pune în discuție numeroase fapte noi, soluții surprinzătoare, o prezentare critică a tot ce s-a scris important în acest domeniu. După cum arată autorul, „unele concluzii sînt deosebite de celea pe care le-au obținut mulți dintre cercetătorii mai vechi sau contemporani, unele rezultate sînt noi, altele au reluat păreri mai vechi, care au fost pe nedrept ignorate” (p. VIII).

Structura și problematica lucrării sînt expuse în primul capitol intitulat semnificativ *Principiile dezvoltării lingvistice* (p. 3—23). Ca și profesorul său, Al. Philippide, G. Ivănescu este convins de importanța unor principii teoretice călăuzitoare ale unei istorii a limbii. Autorul pleacă de la ideea justă că istoria limbii române nu se poate face separat de istoria poporului român. „Tendința noastră principală a fost aceea de a pune istoria limbii în legătură cu istoria poporului, fără a neglija dezvoltările interne, analogice, provocate de structura sistemului morfotict și lexical” (p. 20).

Arătînd că reprezentanții diferitelor curente structuraliste au tîns să explice limba numai prin ea însăși, izolînd total dezvoltarea limbii de dezvoltarea societății, autorul subliniază că „dezvoltarea limbii stă mai ales sub influența factorilor externi; dintre care cei mai importanți sînt gîndirea și conformația organelor articulatorii”. Pe urmele lui Al. Philippide, care acorda bazei de articulație un rol primordial în istoria sunetelor, autorul pune în relație structura economică a societății cu manifestările bazelor articulatorii și ale celor psihologice în limbă: „Noi credem că nu un fapt politic a fost acela care a permis bazelor de articulație și celor psihologice să se manifeste în limbă, ci unul economic, care caracterizează o anumită structură socială” (p. 11). În lumina acestor concepții, examenul atent al evoluției sociale, al modului de producție,

al condițiilor generale de dezvoltare a poporului român, precedă fiecare capitol important al acestei cuprinzătoare istorii a limbii române.

Pornind de la constatarea lui A. Meillet că există epoci de revoluționare lingvistică și epoci de relativă stabilitate a limbii, G. Ivănescu încearcă să desprindă fazele de dezvoltare mai rapidă a limbii române, o astfel de perioadă fiind considerată epoca de formare a românei, cînd s-a născut caracterul ei specific față de limba latină și față de celelalte limbi romanice (sec. V—VIII).

Fidel scopului urmărit, acela „de a vedea cît mai exact fazele de dezvoltare a limbii române și de a situa schimbările lingvistice în epoca în care s-au produs ele”, G. Ivănescu ne oferă o nouă periodizare pe epoci a evoluției limbii române, în funcție de cele mai importante momente istorice din marile faze ale dezvoltării poporului român.

O prezentare a titlului celor zece părți ale acestei valoroase lucrări ne demonstrează concepția autorului despre evoluția limbii române și asupra periodizării ei: I. *Preliminarii*; II. *Latina de la baza limbii române*; III. *Formarea limbii române* (sec. al V-lea — al VII-lea sau al VIII-lea); IV. *Limba română primitivă* (sec. al VII-lea sau al VIII-lea — al X-lea); V. *Limba română preliterară* (sec. al X-lea — al XIV-lea); VI. *Formarea limbii române vechi* (sec. al XIV-lea — al XVI-lea); VII. *Limba românească veche* (de la mijlocul sec. al XVI-lea pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea); VIII. *Limba română în prima perioadă a modernizării ei* (sec. al XVIII-lea — 1829); IX. *A doua perioadă a modernizării limbii române* (1829—1878); X. *Dezvoltarea limbii române după 1878. Încheiere*.

Remarcăm originalitatea ideilor profesorului G. Ivănescu în ceea ce privește etapele de evoluție a limbii române. Data încetării latinei populare în Peninsula Balcanică este considerată sec. al V-lea, de cînd începe etapa de formare a limbii române (sec. al V-lea — al VII-lea), etapă deosebită de *limba română primitivă*, care cunoaște două perioade: 1. din sec. al VII-lea pînă în al X-lea și 2. din sec. al X-lea pînă în sec. al XIII-lea, al XIV-lea. Ultima etapă (din sec. al X-lea pînă în sec. al XIV-lea) este numită de G. Ivănescu *preliterară*. Formarea limbii române vechi (din sec. al XIV-lea pînă în sec. al XVI-lea) constituie obiectul unui capitol special (p. 533—595), unde se discută apariția limbii literare românești (sec. XV). Spre deosebire de majoritatea cercetătorilor, pentru care secolul al XVI-lea a însemnat o epocă nouă în dezvoltarea limbii române, G. Ivănescu arată că apariția scrisului în limba română se leagă de evenimente sociale care se situează cu un secol și ceva mai înainte, deci secolul al XVI-lea nu poate constitui o epocă nouă în evoluția limbii române.

A doua etapă a limbii române vechi, de la mijlocul secolului al XVI-lea pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea, se caracterizează prin lărgirea funcțiilor limbii literare românești, prin diferențierile dialectale ale limbii literare; sînt amănunțit analizate particularitățile celor cinci „dialecte literare” vechi.

Procesul de formare a limbii naționale (limbii literare moderne) este situat în sec. al XIX-lea, fiind legat de instaurarea regimului burghez în țara noastră (vezi p. 645—685). Diversele perioade ale dezvoltării limbii române literare de la 1878 pînă astăzi formează obiectul ultimului capitol, care urmărește evoluția limbii române în relație cu dezvoltarea socială, economică și culturală a poporului român.

Lucrarea profesorului G. Ivănescu aduce precizări valoroase în legătură cu procesul etnogenezei românilor, cu teritoriul și epoca de constituire a limbii române.

Considerînd stabilirea teritoriului de formare a limbii și a poporului român o problemă fundamentală, G. Ivănescu susține, pe bună dreptate, că acesta se confundă cu „teritoriul de limbă latină pe care s-au născut mai tirziu limba română și poporul român” (p. 47).

După o prezentare critică a diverselor teorii emise în trecut și astăzi în legătură cu această mult controversată problemă, autorul stabilește hotarele acestui teritoriu: la est Nistrul și Marea Neagră, la sud partea de nord a munților Balcani (linia Jireček), la nord Carpații nordici și la apus bazinul râurilor Drina și Sava. Pe acest teritoriu întins, limba latină, adoptată de-a lungul mai multor secole de populația băstinașă, a cunoscut o perioadă de transformări intense, care au dus la apariția unei limbi noi, deosebită de limba de origine, cît și de celelalte limbi romanice.

Deși elev și continuator, în multe privințe, al lui Al. Philippide, G. Ivănescu se separă fundamental de teoria acestuia cu privire la originea sud-dunăreană a românilor.

Problema continuității românilor în nordul Dunării își găsește în lucrarea învățatului ieșean o bogată argumentație, bazată pe rezultatele ultimelor cercetări arheologice, istorice, lingvistice etc. Vorbind de participarea dacilor liberi, din afara fostelor granițe ale provinciilor romanizate, G. Ivănescu arată că pînă în sec. al V-lea — al VII-lea, populația autohtonă s-a integrat în teritoriul de limba latină din Peninsula Balcanică și Dacia, adică în teritoriul de formare a poporului român. Dacii liberi s-au romanizat învînd limba latină „în faza ei de trans-

ferinare spre română" (p. 88). Completa dispariție a limbii dacice abia „prin veacul al VII-lea, poate chiar al VIII-lea" ni se pare greu de admis.

Problema patriei primitive a albanezilor este urmărită cu mult interes, pe baza unei bogate informații, care demonstrează încă o dată cunoștințele temeinice ale profesorului G. Ivănescu în domeniul lingvisticii comparate indo-europene. Considerind strămoșii ai albanezilor mai ales populația iliră din teritoriul muntos al Dalmatiei de sud-est, din „lacuna de romanizare" despre care vorbea încă Al. Philippide, G. Ivănescu precizează că : „La începutul evului mediu, albaneii locuiau imediat la vest de poporul român" (p. 57). Pe baza unor fapte de limbă, autorul ajunge la concluzia că : „albanezii nu sînt urmașii populației din zona de intensă romanizare, deci din Dardania, ci ai populației din lacuna de romanizare ; dar ei s-au stabilit pe teritoriul Niș, Scopje, Štip și Valona înainte de ocuparea Peninsulei Balcanice de către slavii sau în același timp cu ei" (p. 58—59).

Discutind problema graniței de vest a teritoriului românesc primitiv, remarcînd contribuția lui Al. Philippide și H. Mihaescu la rezolvarea problemei, G. Ivănescu, cu argumente convingătoare, arată că nu poate admite concluziile stabilite de E. Petrovici, pe baza fonetismului bulgăresc al celor mai vechi cuvinte de origine slavă din română. După cum se știe, E. Petrovici a susținut că, dintre provinciile romane sud-dunărene, numai Moesia Inferior a intrat în teritoriul de formare a poporului român și a întemeiat această teorie pe faptul că în interiorul peninsulei ar fi locuit în antichitate strămoșii albanezilor. Dar G. Ivănescu demonstrează convingător cu fapte de limbă „că și valea Drinei și Moesia Superior au intrat în teritoriul românesc primitiv" (p. 71).

Vorbînd de *epoca de formare* a limbii române, față de argumentele mai vechi, G. Ivănescu aduce altele noi care probează că din secolul al VIII-lea putem vorbi de o limbă română și un popor român, distinct de cele din jur, ca și de celelalte limbi romanice.

Contactul cu slavii, ulterior, duce la asimilarea acestora, prilej ca un mare număr de cuvinte slave să îmbogățească vocabularul limbii române. Evenimentele mari, ale trecerii de la latină la română, se produsese însă, căci schimbările fonetice prin care limba latină s-a transformat în română nu se întîlnesc în elementele române de origine slavă și sînt, deci, anterioare influenței slave vechi asupra românei. Epoca de masive împrumuturi slave a avut loc după anul 800 sau 900, pînă prin secolul al XI-lea, „așa că putem să punem sfîrșitul perioadei de formare a limbii române pînă pe la anul 800" (p. 180).

Epoca de formare a limbii române (sec. V—VII) este considerată o fază intermediară între latină și româna primitivă, autorul socotînd „nepotrivite" conceptele de „romanică primitivă", „proto-romanică", „romanică comună". După cum a arătat Al. Niculescu¹, G. Ivănescu contestă un concept util al lingvisticii romanice, pe care l-au folosit romaniști de valoare.

Un capitol important al cărții este consacrat descrierii dialectului latin popular de la baza limbii române, numit de G. Ivănescu dialect latin (lucano)-meso-dacic.

Este demnă de reținut observația pe care o face autorul că latina de la baza limbii române este o unitate net distinctă de latina de la baza altor limbi romanice : „Latina populară de la baza românei constituia un dialect latin popular aparte, caracterizat prin fenomene fonetice morfotice și lexicale proprii, care adesea se regăsesc și în Italia de sud" (p. 111). Pentru G. Ivănescu latina populară din Imperiul de Răsărit și-a căpătat particularitățile sale fonetice cu mult înainte de a se fi împărțit Imperiul roman în două imperii.

Arătînd că după secolul al III-lea latina populară nu a avut o evoluție unitară pe întreg cuprinsul Imperiului, G. Ivănescu menționează că însăși latina de la baza românei nu era unitară, că și ea prezenta unele diferențieri dialectale : „Nu este adevărat că latina populară a avut și după secolul al III-lea o evoluție comună pe aproape întreg cuprinsul Imperiului. În această perioadă tirzie la latinele populare se manifestă în limbă numai schimbări dialectale regionale, multe impuse de substratele din provincie" (p. 99). Fără a nega existența unor diferențieri dialectale pe un teritoriu imens de limbă latină, ne întrebăm dacă nu se impunea subliniată și relația unitate a latinei populare, admisă de majoritatea romaniștilor și demonstrată de numeroasele inscripții în limba latină.

În transformarea limbii latine în diverse limbi romanice, G. Ivănescu acordă un rol deosebit de important substratului, popoarelor cucerite de romani. Limba latină, adoptată de populația traco-dacă de la nord și sud de Dunăre, suferă o serie de modificări prin adaptarea la baza de articulație și la baza spirituală și psihologică traco-dacă.

Adaptarea latinei la substratul traco-dacic, „care prezenta unele asemănări antropologice și lingvistice cu slavii și cu ilirii, dădea limbii române un caracter destul de deosebit de acela

¹ Al. Niculescu, *O valoroasă istorie a limbii românilor*, în „România literară", XIII, 1980, nr. 34, p. 4—5.

care-l căpătau limbile romanice din Apus, rezultate dintr-o adaptare a latinei la substratele de acolo" (p. 198). Efectele profunde ale substratului sînt urmărite și scoase în evidență de G. Ivănescu de-a lungul întregii lucrări, autorul subliniind că modul de manifestare a substratului n-a fost studiat suficient pînă în prezent.

Spre deosebire de majoritatea cercetătorilor care nu admit o influență puternică a substratului în dezvoltarea fonetică, lingvistul leșean explică prin influența traco-dacilor romanizați cele mai multe particularități care individualizează limba română în cîmpul romanic, considerînd că nu există tendințe fonetice romanice, ipoteză care rămîne insuficient argumentată.

În ce privește lexicul, autorul arată că „romanitatea balcano-carpatică se dovedește a fi pînă astăzi mandatară principală a lumii traco-dacice în lumea medievală și modernă, căci româna păstrează pînă astăzi un bogat lexic traco-dacic, încă neidentificat în întregime" (p. 737).

Vorbînd de unele asemănări ale limbii române cu limbile balcanice (albaneză, bulgară, sîrbocroată, greacă), G. Ivănescu susține în mod just că ar fi mai potrivit să se vorbească de o uniune lingvistică balcano-carpatică sau sud-est europeană, întrucît limba română, care este considerată ca făcînd apartenență din această uniune lingvistică, s-a format și s-a dezvoltat atît în Peninsula Balcanică, cît și în teritoriul carpatic. Aceste asemănări nu se explică prin influența uneia sau a unora din aceste limbi asupra românei, ci „prin faptul că limba română este limba latină vorbită de vecii traci și daci, care aveau o conformație a organelor articulatorii și o structură psihică asemănătoare cu acelea ale celorlalte popoare antice din Peninsula Balcanică: grecii și ilirii" (p. 193).

După cum s-a arătat, procesul de formare a limbii române, particularitățile ei specifice nu se pot reduce la această adaptare a limbii latine de către populația care și-a părăsit deprinderile articulatorii și de gîndire, procesul a fost mult mai complex și acesta implică în egală măsură și factorii romanizării: armata, administrația, coloniștii romani, o masă însemnată de oameni pentru care limba latină era limba maternă, unica limbă pe care o vorbeau.

Urmărind istoria limbii române epocă după epocă, G. Ivănescu acordă un interes deosebit timpului și cauzelor diferențierii dialectale ale limbii române, oferindu-ne și în această problemă un examen critic al diverselor teorii emise și numeroase ipoteze originale. Deosebindu-se de majoritatea cercetătorilor (Philippide, Procopovici, Rosetti, Petrovici etc.), autorul consideră că diferențierile dialectale ale limbii române sînt foarte vechi, unele datînd încă din epoca latinei populare. Româna din faza ei cea mai veche nu era perfect unitară, susține G. Ivănescu, căci ea a pornit de la o stare de limbă deja diferențiată regional, iar în procesul ei de formare a căpătat noi diferențieri regionale.

Rezultatele analizei ample întreprinse de autor asupra repartiției teritoriale a dialectelor românești în epoca de formare a limbii române (sec. al V-lea — al VII-lea) și în epoca romanel primitive (sec. al VII-lea — al IX-lea) îl duc la concluzia că au existat patru arii mari dialectale în perioada romanel primitive: un dialect rotacizant, un dialect macedoromân-meglenoromân, un dialect bănațean-crișean-maramureșean-ardelean și unul moldovenesc-muntenesc (p. 322—323). Așadar, structura romanel în epoca de formare și în epoca imediat următoare a fost alta decît cea din perioada modernă.

În concepția profesorului G. Ivănescu, „desfacerea trunchiului românesc primitiv" s-a produs destul de tîrziu: „abia prin secolele al XIII-lea și al XIV-lea se rupe legătura între cele trei mari ramuri ale românimii: dacoromânii, macedoromânii (cu meglenoromânii) și istroromânii" (p. 367).

Cu argumente convingătoare, autorul demonstrează că macedoromânii, meglenoromânii și istroromânii s-au format în sudul Dunării. Combătînd teoria unor cercetători (Philippide, Procopovici, Șlădel, Rosetti) care au admis o ruptură străveche între aromânii și meglenoromânii pe de o parte și dacoromânii pe de altă parte, G. Ivănescu subliniază faptul că meglenoromânii prezintă o serie de asemănări lingvistice cu dacoromânii, particularități care lipsesc în macedoromână, ceea ce demonstrează că „meglenoromânii au avut legături cu dacoromânii mai multă vreme decît macedoromânii" (p. 319). Migrațiile care au avut loc prin secolul al IX-lea — al X-lea au dus la o îndepărtare a macedoromânilor de dacoromâni, nu și la o separare de meglenoromâni. După despărțirea din româna primitivă a macedoromânii și migrarea lor spre actualele teritorii (Grecia, Albania, Iugoslavia), meglenoromânii au mai rămas în contact cu dacoromânii și istroromânii.

În ce privește *patria primitivă* a macedoromânii, G. Ivănescu consideră că ei sînt originați din părțile de nord ale Moesiei Superioare, „așadar, la origine, macedoromânii au locuit în regiunea de la Niș, la Skopje și pe valea Moravei și a afluenților ei, pînă spre Dunăre" (p. 311). Istroromânii sînt originați din regiunea Drinei și Savei inferioare și a Dunării sîrbesti, iar meglenoromânii, din părțile vecine, de la sudul Dunării, ale Banatului și Olteniei.

Dialectul dacoromân s-a format și s-a dezvoltat în nordul Dunării, autorul susținând, în opoziție cu alți cercetători (E. Petrovici, Al. Rosetti), că „diferențierea dialectală a dacoromânei este mai veche decât secolul al XI-lea” (p. 319). Discutând termenul de *dialect-subdialect*, G. Ivănescu arată că în cadrul dacoromânei putem vorbi de cinci (sau șase) dialecte, așa cum au procedat lingviști străini ca G. Welgand, apoi Al. Philippide, Al. Graur, I. Coteanu și alții, și nu de subdialecte, pentru a denumi subdiviziunile dacoromânei. Utilizarea termenului de „dialect” atât pentru „dialectele subdunărene”, cit și pentru „dialectele dacoromânei” poate da naștere la unele confuzii.

Examinând situația geografică, pe baza particularităților de limbă, G. Ivănescu vorbește de arii dialectale dacoromâne puternic caracterizate și altele, intermediare, mai slab caracterizate sau de tranziție, precum și de graiuri mixte și mozaic și prezintă o „schită provizorie” (p. 54) de douăzeci de subdiviziuni ale dacoromânei. Lucrarea profesorului G. Ivănescu deschide, astfel, noi perspective în ceea ce privește studiul repartiției dialectului dacoromân.

Idel deosebit de însemnate aduce această *Istorie a limbii române* și în problema mult discutată a procesului de constituire a limbii române literare. Prezintă diversele teorii în legătură cu începutul scrisului în limba română, G. Ivănescu susține că primele texte românești, care prezintă un caracter maramureșean, au apărut în sec. al XV-lea, deci sînt anterioare luteranismului, și ele au exercitat o influență mult mai mare decât s-a crezut asupra dezvoltării limbii române literare: „ele au creat o tradiție de limbă scrisă românească, tradiție care este observată în secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea pe tot teritoriul dacoromănesc” (p. 507).

Fundamentind noțiunea de „dialect literar”, autorul analizează diferențierile dialectale ale limbii literare vechi, arătînd că, începînd cu „mijlocul secolului al XVIII-lea, se produce o mare uniformizare din punct de vedere fonetic, în favoarea dialectului muntean” (p. 569). Procesul de formare a limbii române literare moderne, a limbii române naționale, prilejuiește autorului o analiză amplă a faptelor de limbă în strînsă legătură cu procesul de modernizare a societății românești, cu dezvoltarea culturală, economică și socială a poporului român.

În ultimul capitol, intitulat *Specificul limbii române și al dezvoltării ei* (p. 731–738), profesorul G. Ivănescu desprinde cîteva particularități din sistemul fonetic, morfologic, sintactic și lexical al limbii române, constatînd că „limba română este o limbă puternic individualizată”.

Istoria limbii române a lui G. Ivănescu poate fi considerată una din cele mai valoroase realizări ale lingvisticii românești din ultimii ani. Lucrarea se caracterizează printr-o impresionantă documentare științifică, o analiză critică a întregului material folosit, o mare bogăție de idei, o interpretare originală dată unor numeroase fapte lingvistice, sociale, culturale, care oferă cititorului numeroase sugestii și soluții noi.

Felul de a aborda și rezolva problemele fundamentale ale istoriei limbii române din perspectiva lingvisticii generale, a romanisticii și chiar a lingvisticii comparate indo-europene face din această carte o operă de o însemnătate primordială pentru cultura noastră națională.

Noiembrie 1980

Viorica Pamfil
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

VASILE BREBAN, *Dicționar al limbii române contemporane de uz curent*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980, 680 p.

Prin publicarea unui nou dicționar al limbii române — *Dicționar al limbii române contemporane de uz curent* — de Vasile Breban, într-un interval de timp relativ scurt după apariția *Dicționarului explicativ al limbii române* și a altor numeroase dicționare de termeni speciali din diferite domenii, se pune la dispoziția publicului larg încă un mijloc de informare și de documentare, ușor de mînut și accesibil. Editura științifică și enciclopedică a venit în întîmplinarea interesului manifestat de cititori pentru problemele de vocabular, tipînd această lucrare într-un volum îngrijit editat și într-un tiraj satisfăcător.

Îndelungata experiență de lexicograf a autorului, care a colaborat la multe din dicționarele importante apărute în ultimii ani (*Dicționarul limbii române literare contemporane*, *Dicționarul enciclopedic român*, *Dicționarul limbii române*, *Micul dicționar enciclopedic* și altele), l-a ajutat să găsească o formă de prezentare a materialului lexical potrivită cu cerințele unui cerc

larg de cititori, avînd în vedere faptul că majoritatea dicționarului apărute anterior, cum e cazul *Dicționarului explicativ al limbii române* (DEX), sau cele în curs de elaborare, ca *Dicționarul limbii române* (DLR), sînt greu de consultat, ele adresîndu-se mai ales specialiștilor.

Succinta prefață aduce unele precizări asupra profilului lucrării. *Dicționarul limbii române contemporane de uz curent* cuprinde „partea cea mai însemnată, mai reprezentativă a lexicului limbii române contemporane”. Pe lângă termenii din fondul de bază al limbii, dicționarul conține cuvinte din toate sferile de activitate, un spațiu larg fiind rezervat cuvintelor din domeniul tehnicii și al științelor exacte, care au îmbogățit lexicul românesc contemporan, urmare firească a importanței pe care aceste domenii o au în societatea modernă.

Problema întocmirii inventarului lexical a fost una dintre cele mai dificile, căci s-ar putea găsi cu siguranță termeni care ar fi trebuit să fie incluși, în timp ce alții ar fi putut, eventual, să lipsească. Nu vom insista asupra acestei chestiuni, subliniind doar preocuparea constantă a autorului de a realiza un echilibru în dozarea termenilor aparținînd diferitelor domenii de specialitate și termenii din fondul comun, cit și reușita acțiunii de a insera un număr cit mai mare de cuvinte, fără ca totuși volumul să depășească anumite proporții.

Lista de cuvinte, care se ridică la cifra de aproximativ 27 000, a rezultat din analiza minuțioasă a fiecărui termen în parte, pe baza surselor care îl atestă — diferite dicționare explicative și de terminologii științifice, precum și numeroase lucrări și publicații actuale din domenii privind atât literatura și arta, cit și știința și tehnica.

Cuprinderea într-un volum de proporții reduse a acestui număr mare de cuvinte a impus autorului renunțarea la introducerea în dicționar a unor derivate, cit și a celei mai mari părți din bogăția de locuțiuni și expresii figurate. De asemenea, a fost obligat să renunțe la partea etimologică, în cluda interesului majorității cititorilor pentru cunoașterea originii cuvintelor.

Ca urmare, dicționarul prezintă unele caracteristici care îl fac să se deosebească de lucrările similare. Este în esență un dicționar explicativ, dar în același timp și normativ, căci a reținut numai formele corecte, neinregistrîndu-le pe cele nerecomandabile sau greșite, iar variantele regionale sau învechite, precum și aspectele familiare sau argotice ale vorbirii sînt consemnate relativ rar.

Menționăm că în general s-a urmărit și indicarea pronunțării corecte (vezi, de ex., *bleu, sufleur, dizeur, newton, show* etc.); au rămas însă unele cuvinte la care această precizare nu s-a făcut, deși era necesară (de ex. *gentleman*).

Întreaga atenție a autorului s-a îndreptat spre definirea termenilor pe care îi reține ca făcînd parte din vocabularul românei contemporane de uz curent. Operația a constat într-o interpretare personală a izvoarelor de informare, respingînd soluția transcrierii definițiilor existente în lucrările lexicografice anterioare sau a simplificării lor mecanice. Definițiile constituie piatra de încercare pentru orice lexicograf. Acestea se remarcă prin claritate, simplitate și rigoare științifică, rezultat al unei excelente documentări, unite cu o mare experiență și cu un deosebit simț al limbii, în toate nuanțele ei.

Pentru termenii din fondul comun s-au formulat, în măsura posibilității, definiții scurte, reduse la elementele esențiale. O mare atenție s-a acordat elaborării definițiilor pentru termenii din diferite domenii ale științei, tehnicii, filozofiei, artei etc. Fiecare cuvînt, fiecare sens a fost definit prin confruntarea celor mai noi surse de documentare și cit mai aproape de felul în care este întrebuințat termenul în cadrul domeniului în care circulă, fără a neglija însă aspectul accesibilității.

Un plus de precizie și de corectitudine științifică aduce autorul în definirea unor cuvinte sau sintagme ca: *acid, acid acetic, acclimatizare, aer condițional, aerosol, cazemată, mamifer, marcolaj, mimetism, motorizat, naftalină, unghi mort* și foarte multe altele, pe care spațiul nu ne îngăduie să le amintim.

De asemenea, s-a remarcat definițiile date unor categorii de cuvinte cum ar fi: numele de popoare și de populații, curentele literare, culturale și artistice (*poporanism, suprarrealism* etc.), adjectivele de tipul *hidraulic, hidrolehtic* etc., termenii din industria casnică (*melifiă* etc.).

Aceleași informații precise, exacte sînt prezente și atunci cînd se definesc termeni sau sensuri ale unor termeni atestați abia în ultimii ani și care, făcînd parte din terminologia unui anumit domeniu de activitate, apar pentru prima dată într-un dicționar de uz general: *acces, adresă, mesaj* etc. (din cibernetică), *accident* etc. (din tehnică), *canal de televiziune, car de reportaj* etc. (din telecomunicații), *quasar* (din astronomic), *navetă spațială* (din astronautică) sau alți termeni mai generali, cum ar fi: *alerta, caselofon, color, creativitate, demitizare, prioritar, platformă industrială, acord global, stare de necesitate, tonetă, tracta* etc. O altă serie de termeni, ca de ex. *cod poștal, prefix* (din telefonie) etc., sînt pentru prima dată consemnați și definiți într-un dicționar. Exemple date și altele, foarte numeroase, pe care nu le-am citat aici, ne îndreptătesc să considerăm că toate aceste contribuții vor fi valorificate pe deplin în elaborarea viitoarelor dicționare explicative ale limbii române.

Cercurilor largi de cititori, mai cu seamă elevilor și studenților, consultarea *Dicționarului limbii române contemporane de uz curent* le va facilita însușirea corectă a noțiunilor și a termenilor pe care îl conține, utilizarea lor în mod adecvat îi va călăuzi în sensul preciziei și corectitudinii exprimării. Alături de alte dicționare publicate în ultimii ani, lucrarea pe care o prezentăm constituie o contribuție remarcabilă în domeniul lexicografiei românești contemporane.

Noiembrie 1980

Ioana Anghel

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ILIE DAN, *Toponimie și continuitate în Moldova de nord*, Iași, Editura Junimea, 1980, 229 p. + 2 hărți.

Cartea lui Ilie Dan (la origine teză de doctorat, apărută inițial sub o formă litografiată, în 1979, cu titlul *Toponimia Văii Soloneșului*) se vrea înainte de toate o pledoarie pentru cercetarea monografică a toponimiei. Avantajele unui asemenea gen de abordare unitară și exhaustivă a nomenclaturii topice dintr-o zonă distinctă sînt ușor de dedus, existînd posibilitatea de a se pune în evidență sistemul toponimic, ca reflectare a configurației geografice și social-istorice a arealului respectiv. Toponimul nu mai apare astfel „rupt” de masă cu care coexistă într-o strînsă interdependență, putîndu-se detecta polarizările sau opozițiile ce se constituie în procesul denominării.

În prima parte a cărții, într-un consistent capitol intitulat *Toponimia — disciplină lingvistică* (p. 18—60), sînt trasate cîteva din coordonatele teoretice ale domeniului. Bine documentat, Ilie Dan ne oferă, de fapt, o utilă introducere în toponimie, fixîndu-i cadrul general și direcțiile de evoluție, pe măsura cristalizării ei ca disciplină autonomă. Este urmărită astfel o diversitate de aspecte pe care le ridică această ramură a lingvisticii, începînd cu situarea sa în contextul cercetărilor interdisciplinare, cu dialectica raporturilor dintre toponimie, pe de o parte, și istorie, geografie, etnologie, pe de altă parte, dintre toponime și dialectologie, în special, și toponimie și lingvistică, în general. Pentru autor, studiul complex al numelor de locuri din punctul de vedere al semnificației și al formei nu se poate efectua decît pornind de la sinteza datelor lingvistice, istorice și geografice. Numai printr-o atare coroborare se pot realiza monografiile și dicționarele toponimice, deși o operă lexicografică de această natură ar fi, potrivit unei păreri pe care o împărtășește și Ilie Dan, doar un instrument auxiliar, util în studiul aprofundat al toponimiei.

Deoarece unele laturi ale disciplinei au valoarea unor surse documentare inițiale, primare, toponimia poate fi socotită, pe drept cuvînt, o *arheologie lingvistică*. Interesante disociații, reluate și în capitolele următoare, sînt făcute în ceea ce privește procesul de toponimizare a apelativelor, istoricitatea relației, uneori mai greu sesizabilă, între toponim și apelativ, concordanțele și neconcordanțele din evoluția lor, condițiile în care numele topice își consolidează funcțiile de identificare și orientare, de individualizare și diferențiere. Se insistă, totodată, în aceste preliminarul teoretice, poate uneori cu prea puține exemplificări din perimetrul investigat al Bucovinei, și asupra constituirii unei terminologii adecvate și specifice în toponimie, asupra aspectelor metodologice ale culegerii pe teren a numelor topice și ale celor legate de transcrierea denumirilor geografice.

Oportunitate pentru corelarea permanentă a cercetării din perspectivă diacronică cu studiul sincronic al toponimelor, fertilă pentru reconstituirea întocmai a peisajului toponimic, autorul reliefează prioritatea analizei lingvistice a numelor de locuri sub aspectul etimologiei, semanticii și morfologiei, prin folosirea metodelor comparativ-istorică, descriptivă, tipologică, statistică și cartografică. Cunoașterea formei dialectale a unui nume topic își dovedește utilitatea și în cazul localităților din Bucovina, Ilie Dan reluînd distincția formulată de Ioan Pătruț între numirile oficiale și cele populare.

Întocmirea unor utile fișe monografice pentru fiecare din cele 16 sate cercetate se concretizează apoi într-o secțiune distinctă a cărții, intitulată *Valea Soloneșului — coordonate geografice și istorice* (p. 61—88). Situaarea geografică a punctelor de anchetă, prezentarea principalelor date geomorfologice, stabilirea vechimii și a evoluției istorice a localităților constituie un preambul necesar oricărui inventar de nume topice.

Deși în finalul capitoulului al doilea Ilie Dan trece în revistă mai multe tipuri de clasificări, accentuând necesitatea îmbinării criteriului formal cu cel semantic, ordonarea materialului propriu-zis este făcută în continuare urmîndu-se îndeaproape modelul orientativ stabilit de Iorgu Iordan. O parte din toponimia Văii Soloneșului este structurată, sub raport onomasiologic (p. 89—145), în cele patru grupe (*topografice, sociale, istorice și psihologice*), cu toate că însuși autorul recunoscuse în introducere că această departajare este greu de făcut în cazul multor toponime. Tot în introducere, universitarul leșean ne mai avertizează că a alcătuit și un *Dicționar toponimic al Văii Soloneșului* (în manuscris, 737 de pagini dactilografiate). Fără a discuta aici amănunțit schema articolului de dicționar, așa cum o deducem din exemplele prezentate în capitoul IV A, ținem să facem numai două observații. Prima în legătură cu o anume inconsecvență în specificarea categoriei toponimului, determinarea făcîndu-se, de la caz la caz, prin următoarele elemente: *subst., subst. (n. topic), subst. + subst., subst. + adj., prep. + adv. etc.*, pentru ca la unele exemple (*Cîrtelei, Fundoia, Glodișor, Muncel, Poiana, Neagra ș.a.*) să nu se indice altceva decît *n. topic*. Pe de altă parte, autorul este cit se poate de parcimonios în a reda semnificația sau semnificațiile denotative ale toponimului, așa cum au fost enunțate de către informatori, avînd în vedere că orice dată privitoare la caracteristicile, poziția sau funcționalitatea referențului poate „lumina” analiza lingvistică a numelui. Sistemul de definiții și explicații al dicționarului propus este insuficient conturat la nivel sincron.

O densă secțiune consacrată problemelor de lingvistică (p. 145—154), compartimentată pe fonetică, morfologie, formarea cuvîntelor și sintaxă, se axează pe un prețios material ilustrativ. Sînt semnalate aici fapte interesante de limbă, consemnîndu-se, totodată, diversele variante fonetice, lexicale și morfo-sintactice ale numelor.

Sintetizînd principalele particularități pe care le relevă studiul monografic al toponimiei din zona amintită, capitoul de *Concluzii* (p. 155—164) aduce în același timp în discuție noi date privind stratificarea toponimică, statistica numelor topice după principalele categorii gramaticale, tipurile de toponime după structura elementelor de compunere și după raporturile gramaticale pe care le includ.

În fine, prin intermediul *Indicelui alfabetic al toponimelor din Valea Soloneșului* (p. 179—216), de fapt o listă adnotată de termeni, ne putem face o imagine globală a nomenclaturii topice pe care s-a fundamentat cercetarea. Ar fi fost de preferat, pentru evitarea unor confuzii, ca siglele, în cazul unor toponime care desemnează mai mulți referenți din localități diferite, să fie trecute după fiecare în parte. La cele 1 391 de toponime înregistrate mai adăugăm cîteva: *Rosoșul*, pîriu, afluent al Soloneșului (vezi Grigorovitză, p. 183), *Muniac*, loc în hotarul satului Soloneșul Nou (*ibidem*, p. 148); alte nume topice omise sînt menționate în critica pe care Vl. Mironescu o face dicționarului lui Em. Grigorovitză: *Birnova* (vezi „Arhiva”, 1909, p. 181), *Florinta* (*loc. cit.*, p. 265), *Săscioara* (*loc. cit.*, p. 362), toate în hotarul satului Costina, *Dealul Dediului* și *Valea Dediului* (*loc. cit.*, p. 309), ambele în hotarul satului Părâușul. E posibil ca în cazul unor sinonimii reale aceste numiri să-și aibă un corespondent consemnat ca atare de cercetarea actuală, fapt ce trebuia însă elucidat.

Parcurend lista de toponime, sîntem de părere apoi că nu toate compusele prepoziționale (numai cu la sînt 227 de exemple) pot fi considerate sintagme toponimice propriu-zise, în multe situații nefiînd vorba decît de actualizări sintactice. Alte sintagme false credem că sînt și acelea ce au în compunere apelativul *tarlaua*, care este întîlnit, după cum arată autorul într-un loc, numai în toponimia localităților cooperativizate. Asemenea toponime „compuse” apar, într-adevăr, însă numai la nivelul hărților cadastrale sau în relatările unor informatori, în speță brigadieri, influențați de aceste denumiri oficializate. Ca atare, în conștiința vorbitorilor unei colectivități sînt sedimentate nume topice ca *Brădășel, Căcioaia, Runc* și nu *Tarlaua Brădășel, Tarlaua Căcioaia, Tarlaua Runc*. Poate doar un toponim de dată recentă, de tipul *Tarlaua Fermei*, să aibă în uz această formă.

Sistematică în expunere, concepută pe baza unui material edificator cules dintr-o străveche vatră românească, monografia lui Ilie Dan se inserază ca o contribuție meritorie a genului, merită să deschidă noi orizonturi cercetărilor de toponimie.

Noiembrie 1980

Eugen Pavel
Institutul de lingvistică
și istorie literară

Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

PAUL IORGOVICI, *Observații de limba românească*. Ediție critică, studiu introductiv, tabel cronologic, note, bibliografie de DOINA BOGDAN-DASCĂLU și CRIȘU DASCĂLU. Prefață de ȘTEFAN MUNTEANU, Timișoara, Editura Facul, 1979, 296 p.

Citate adesea, dar mai puțin citite¹, *Observațiile* lui Paul Iorgovici vor putea fi cunoscute mai îndeaproape prin remarcabila ediție critică realizată de Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu. „Un eveniment editorial” o consideră, pe bună dreptate, Ștefan Munteanu (*Prefață*, p. 5), căci lucrarea lui Paul Iorgovici constituie „un moment aparte din istoria lingvisticii românești”, adevăr dovedit de aprecierile, de interesul constant în timp, de urmările (fie, ele, și prin strălucit intermediar) pe care le-a avut în cultura românească, adevăr argumentat, cu rigoare și sistematic, de îngrijitorii ediției acesteia în studiul introductiv.

Integrat mișcării de idei și idealuri ale Școlii ardelen, Paul Iorgovici este, în multe privințe, un gânditor original și un precursor. „Fiu a nației”, el ostenește „pentru a aduce limba aceasta în stare mai bună” și, conștient că ea „are lipsă de îndreptare [=normă] și înmulțire [=imbogățire lexicală]”, neamintind finalitatea estetică („înfrumusețarea limbii”), află în derivare mijlocul adecvat pentru înfăptuirea acestora. În derivare și nu în împrumut, pentru că Iorgovici, fără a fi exclusivist („Să nu gîndească cineva că eu umblu să lapăd din limba noastră cuvintele cele streine, căci mie bine este cunoscut că nici o limbă nu e să nu fie mestecată cu cuvinte streine”), are încredere deplină în posibilitățile („puterea”, „flința”, „proprietatea”) limbii și pentru că derivarea prezintă o mulțime de avantaje, între care păstrarea caracterului latin al românei și sub aspectul ei de limbă de cultură („Deci, eu doresc a înmulți limba noastră cu cuvinte luate din vorbele de rădăcină a limbii noastre și așezate după regulile și proprietățile din însă limba noastră trase”) e din cele importante. E de mirare că originalitatea punctului său de vedere și realizarea lui parțială (= exemplificatoare doar), cu rezultate salutare, confirmate ulterior (din derivatele propuse în *Exemplurile* sale, constată editorii, aproape jumătate s-au impus în limba literară), n-a fost privită și apreciată pe cât se cuvine, firesc, în contextul procesului de *reromanizare* (S. Pușcariu) a limbii române.

În justificarea preferinței sale, Paul Iorgovici arată o înțelegere surprinzător de corectă, am zice actuală, a realităților limbii, ca și o largă deschidere spre filozofia Occidentului european, cunoscută direct, afirmînd (reluînd), între primii în lingvistica românească, concepte și principii pe care lingvistica și le-a însușit în întregime: arbitrarul semnului lingvistic, relația dintre limbă și gândire, dintre limbă și istorie și, de la aceasta din urmă, afirmarea autonomiei lingvisticii ca știință, progresul în limbă etc. Dintr-o asemenea perspectivă teoretică, modul său de a concepe „cultura limbii românești” apare întemeiat și firesc. European în gândire, lingvistul bănățean e patriot în fapt și în intenții. Demonstrația și construcția lui Paul Iorgovici, subordonate ideii de perfectibilitate a limbii, ca și a omului, impresionează prin unitate și coerență, prin originalitate, simț al măsurii și al adevărului.

Studiul introductiv constituie, fără îndoială, cea mai serioasă și cea mai completă exegeză asupra *Observațiilor* lui Paul Iorgovici. Autorii realizează o minuțioasă și avizată analiză, o evaluare obiectivă, competentă, evidențiind, nuanțînd subtil ideile, cu trimiteri și încercări de filiații în contextul larg al raționalismului și iluminismului european; insistă spre a argumenta și, apoi, sintetizează, în formulări lapidare, concluzii și judecăți de valoare ce vor trebui reținute ca atare. Cu aceeași atenție și cu un desăvîrșit spirit științific, au restituit, ca ediție critică, și textul *Observațiilor*. Acesta — privilegiu nesperat — e publicat paralel, în facsimile și în alfabet latin. Firesc, editorii au adoptat transcrierea interpretativă, dublată, în situații în care textul și demonstrația lui Iorgovici o cereau, de transliterare. Textul e, astfel, accesibil și cititorului nepecialist, iar posibilitatea confruntării cu textul original mltăruie orice eventuală ezitare sau neconcordanță, cu atât mai mult cu cît Iorgovici dovedește, uneori, înconșvențe în scriere și, lucru cunoscut, menține în scris particularități dialectale. Multe ideile și fapte din text sînt comentate sau puse în paralel cu citate din posibile surse ale lui Paul Iorgovici în utile note de subsol. O întinsă *Bibliografie* și mai multe *Opinii* asupra operei cărturarului bănățean, mrturind interesul stîrnit de aceasta de la apariție și pînă acum, încheie volumul. Dintre acestea din urmă lipsesc, însă, aprecierile lui Iosif Popovici („Paul Iorgovici în *Observații* dezvoltă o activitate,

¹ De pildă, s-a afirmat și se mai afirmă, uneori, că *Observațiile* ar fi o gramatică; dar, între altele, cît se poate de explicit, la însuși Iorgovici se: „Cel ce nu știu gramatică nu vor înțelege ce e cazul nominativ și ablativ, înș aicea nu e loc spre explicația aceea” (ediția de față, p. 155; subl. n.). Sau: „Se arată deci [de către H. Tiktin], pentru prima oară în lingvistica românească, caracterul arbitrar al semnului lingvistic” (*Istoria lingvisticii românești*, București, 1978, p. 98; subl. n.); dar, precum totuși se știe, la 1799, iarăși Iorgovici: „așadar cuvintele sînt semnele arbitrarie” (ediția de față, p. 127).

dacă nu mai însemnată decît *Elementa linguae daco-romanae*, cel puțin tot atît de valoroasă ca gramatică șematică a lui Micu-Șincai, făcută după moda de pe atunci" etc. — *Din pragul comunității române-slave*), care sesizase că, începînd cu Iorgovici, bănașenii participă la mișcarea lingvistică și culturală a timpului cu idei originale, deosebite, adesea, de cele ale ardelenilor.

Dealtfel, reevaluarea critică a celor mai importante lucrări lingvistice bănașene, inițiată și gîndită de prof. Ștefan Munteanu și generos sprijinită de editura Facla, implică și vizează această realitate (vezi *Prefața* la ediția de față)²: evidențierea unor direcții specifice ale filologiei bănașene, cu contribuții remarcabile, cu nume cunoscute: C. Diaconovici-Loga, D. Bojincă, Eftimie Murgu, Simeon Mangluca, Iosif Popovici etc. La început însă, Paul Iorgovici.

Noiembrie 1980

Eugen Bellechi

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

IOSIF POPOVICI, *Scrieri lingvistice*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de MARIA PURDELA-SITARU și LIVIA VASILUȚĂ. Prefață de G. IVĂNESCU, Timișoara, Editura Facla, 1979, LXVI+316 p.

În anul 1970, prin publicarea, în „Cercetări de lingvistică” (nr. 2, p. 213—230), a studiului *Iosif Popovici*, D. Macrea înfăptuia întâia evaluare critică obiectivă a activității lingvistice și extralingvistice desfășurate de Iosif Popovici (1876—1928). Evaluarea realizată de D. Macrea a fost binevenită și, ca orice discurs lingvistic obiectiv de acest gen, absolut necesară din perspectiva unei istorii a lingvisticii române (lucrare ce, în continuare, își așteaptă autorul sau autorii), dar, trebuie (credem că trebuie) spus, un atare comentariu, oricît de pătrunzător și drept ar fi el, este, totuși, insuficient pentru a aduce în actualitate un lingvist din trecut și, cu atît mai mult, un lingvist care, astăzi, nemeritat, este aproape uitat. Pentru aceasta, pentru concretizarea unui asemenea nobil și justificat obiectiv — cînd, desigur, activitatea unui lingvist din trecut merită să fie reactualizată și, mai ales, cînd opera celui lingvist există (= ne-a fost transmisă) în cea mai mare parte a ei sub formă de studii publicate în diverse reviste (dintre care unele greu accesibile sau chiar inaccesibile cercetătorului de astăzi) de specialitate (interne și/sau externe) sau de cultură —, singura eficientă cale de restituire în contemporaneitate o constituie reeditarea, *selectivă* sau *integrală*, a lucrărilor respectivului lingvist. Iosif Popovici a fost și rămîne, considerăm și noi, un lingvist a cărui operă — privită și cîntărită atît dintr-o perspectivă sincronică, cît și din una diacronică —, merita să fie, selectiv, republicată = înmănușată între copertile unei cărți. Iată de ce inițiativa cercetătoarelor Maria Purdela-Sitaru și Livia Vasiliuță de a edita, *selectiv*, *scrierile lingvistice* ale lui Iosif Popovici, inițiativă ce a găsit o deplină înțelegere din partea editurii „Facla”, trebuie salutată și, pentru modul (sub toate aspectele) exemplar în care au realizat ediția, cele două precitate cercetătoare trebuie lăudate. Lecturînd în întregime opera lingvistică a lui Iosif Popovici, Maria Purdela-Sitaru și Livia Vasiliuță au procedat, cu grijă și cu mult discernămint critic, la o selecție, reținînd, pentru acest volum, scrierile importante, reprezentative ale lingvistului bănașean, oferindu-ne, astfel, o foarte reușită *ediție-antologie*. Pe lîngă o serie de studii și articole, editoarele, în ideea de a ilustra cît mai complet și exact activitatea și personalitatea lingvistului editat, au reținut, și bine au făcut adoptînd și acest procedeu (prezent, dealtfel, și la editorii operei lui Ov. Densusianu), și unele fragmente semnificative din volumele apărute în colecțiile: „Rumänische Dialekte” și „Lucrări de fonetică”, colecții inițiate de Iosif Popovici. Studiile sau fragmentele (din volumele) publicate de Iosif Popovici în germană, franceză sau maghiară și reținute pentru acest volum au fost traduse, fiind, astfel, pentru prima dată, publicate în limba română. Lucrările selectate sînt, tematic, judicios grupate în cinci secțiuni: **I Fonetică experimentală** (: *Cercetări experimentale asupra unei pronunțări românești*; *Pronunție, fonetică și scriere*; *Ortoepia și fonetica*; *Fonetica experimentală și aplicarea ei la studiul limbilor*; *Abatele Rousselot, creatorul foneticii experimentale*; *Vocalele românești*), **II Dialectologie** (: *O scrisoare a lui Obedenar către Miklosich în chestia dialectului român din Macedonia*; *Dialectele române*; *Dialectele muntene și pădurene din ținutul Hunedoarei*; *Ioan Maiorescu*;

² Cf. și Petru Oalde, *Despre preocupările lingvistice ale bănașenilor în epoca Școlii ardelenene*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 3, p. 299—304.

Dialectele române din Istria), III *Slavistică* (: *Din pragul comunității româno-slave ; Situația actuală a slavisticii în România*), IV *Lexicologie* (: *Studiile d-lui Șăineanu despre influențele orientale asupra limbii române ; Câteva observații asupra împrumuturilor lexicale maghiare în limba română ; Câteva observații asupra împrumuturilor sirbo-române*) și V *Filologie* (: *Palita de la Orăștie ; Leviticul*). Volumul mai cuprinde : o *Prefață*, semnată de G. Ivănescu, o *Introducere* (= o amplă, competentă și obiectivă analiză, care, întregind și nuanțând cercetarea lui D. Macrea, fixează, realist, locul pe care Iosif Popovici îl ocupă în istoria lingvisticii române), *Bibliografia lucrărilor lui Iosif Popovici, Bibliografia lucrărilor despre Iosif Popovici*, precum și două serii de indici (de cuvinte și de autori). Astfel structurată, ediția de față constituie un bine meritat omagiu adus întîilului nostru fonetician experimental, creator al primului nostru *Laborator de fonetică experimentală*, și unuia dintre cei mai valoroși dialectologi români. Despre Iosif Popovici, G. Ivănescu spune, în *Prefață*, că „a fost un eminent cercetător al limbii române în formele ei regionale, prezente și trecute, și un inovator al lingvisticii române în mai multe din compartimentele sale” (p. V). Textele incluse în ediția de față argumentează, clar, o asemenea afirmație.

Noiembrie 1980

I. Mării

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

ALEXANDRU NICULESCU, *Între filologie și poetică*, București, Editura Eminescu, 1980, 225 p.

Într-un moment destul de dificil din evoluția tinerei ‘poetici lingvistice’, cartea profesorului Alexandru Niculescu vine să illustreze credința mai veche și constantă a autorului — afirmată, deja, cu ocazia Congresului al VIII-lea de studii romanice (1956) — că această „nouă disciplină” nu poate fi decît „literară și lingvistică deopotrivă”, chiar dacă, prin „sistemizarea categorială și terminologică”, ea trebuie „să se încadreze în conceptele și criteriile fundamentale cu care operează lingvistica” (*Cuvînt introductiv*, p. 6). Volumul ni se pare construit, așadar, pe ideea fundamentală — pe care o considerăm întru totul justificată și binevenită — că ‘poetica lingvistică’ trebuie să-și extindă bazele prea restrictive pe care fusese fundamentată ea inițial de Roman Jakobson (1960). Soluția preconizată de profesorul bucureștean, în articolele adunate în această carte, ar putea fi definită sintetic ca un efort interdisciplinar prin care cercetarea poetică să se apropie de o perspectivă „filologică”, în sens larg (soluție destul de cunoscută, mai ales în contextul romanic — și în speță, italian, la care se referă cu precădere autorul —, dar și în cel anglo-saxon ; cf., de ex., lucrările lui Karl D. Uitti). Contribuțiile concrete ale lui Al. Niculescu, în această privință, se orientează în trei direcții mari, ilustrate de cele trei secțiuni ale volumului : (1) o argumentare teoretică a extinderii unghiului de abordare de la studiul strict al simetriilor structurale înspre explorarea „atitudinii” autorului și a „producerii de sens” în „textul poetic” ; (2) o probare a necesității de a se include și o perspectivă lingvistic-culturală, prin referire la poetica traducerii ; (3) o probare a unor modalități concrete de includere în analiza poetică și a trăsăturilor structurii lingvistice care depășesc „aspectul cognitiv al limbajului”.

În prima direcție (secțiune), cea dintîi contribuție a lui Al. Niculescu (nu și în ordinea înscririi în volum, însă) este cea propusă încă de la Simpozionul de la Bellagio, 1969, și publicată, inițial, în S. Chatman (ed.), *Literary Style : A Symposium*, London — New York — Oxford, University Press, 1971, p. 369—382. Intervenind în polemica Jakobson — Riffaterre cu privire la „pertinența poetică” a simetriilor structurale (gramaticale), „descoperite” de lingvist, Al. Niculescu își însușește — cu deplină justificare, credem — poziția lui M. Riffaterre, după care „nu orice echivalență lingvistică are funcție poetică, nu orice segmentare gramaticală degajează unități de poezie” (p. 37). Autorul subliniază, pe bună dreptate, că „gramatica” — și, am spune noi, lingvistica structurală, în general — nu are „forță” de „a explicita funcționalitatea structurii textului” (*ibidem*). Această poziție este ilustrată, convingător, printr-o analiză a „funcțiilor poetice” („complexe și contradictorii”) ale pronumelor personale în poezia lirică. Al. Niculescu este, după cunoștința noastră, cel dintîi lingvist care probează că funcționarea poetică a acestei categorii gramaticale nu poate fi înțeleasă decît în perspectiva procesului de ‘producere’ a sensului (definit de Jakobson ca „subliminal verbal patterning”) și în raport cu dimensiunea intersubiectivității pe care această categorie o proiectează din enunțare în enunț

(pe baza concepției lui E. Benveniste). Mai mult, ni se pare că profesorul bucureștean demonstrează practic, pentru prima oară, că, în această perspectivă, „actualizarea poetică a pronunțelor personale” nu poate fi înțeleasă decât în raport cu tipul (pe care noi îl numim „funcțional”) de poezie luat în considerare: se relevă astfel că „funcționalizarea” unor trăsături semantice ca [± Personal] [± Subiectiv] se realizează diferit la Eminescu, care este „un poet filozof” și la Heine, care este „un poet al dragostei, care scrie trubadurești poezii – *envoii*” (p. 39–46). Aceste fapte nu îl conduc, însă, pe Al. Niculescu, până la concluzia (care ni se pare firească și inevitabilă) că o analiză a aspectelor lingvistice „pertinente” poetice trebuie să pornească nu de la analiza structurilor lingvistice în sine, ci de la stabilirea tipurilor de efecte poetice scontate (cf. S. R. Levin, 1971) sau, cum am prefera noi, de la conceptualizarea tipurilor de funcții textuale (ceea ce autorul numește prin „filozofic”, „*envoii*” etc.), care impun o valorizare diferită a trăsăturilor structurale. Rațiunea pentru care autorul nu face acest pas ni se pare că derivă din reticența sa, ca și a multor lingviști din domeniul romanic, față de concepția generativă a limbajului. Să remarcăm că teza jakobsoniană privind „structurile” [traduse greșit în franceză și, de aci, în română ca: „structurile”] lingvistice subliminale” este receptată de Al. Niculescu numai din „punctul de vedere al poetului” (p. 36). Mai mult, întreaga încercare de redefinire a noțiunii de „text poetic”, din primele două articole ale volumului, se bazează pe o înțelegere a „producerii” sensului ca un proces care ar avea loc numai la emisie, nu și la recepție. Autorul argumentează, cu justețe, împotriva unui demers static, care „imobilizează și limitează desfășurarea operei” și pentru o „analiză textuală dinamică”, în perspectiva „construcției poemului” (p. 21). Prin aceasta se depășește viziunea statică a unui structuralism de descendență saussuriană și se propune o „abordare dinamică a textului poetic” (*ibidem*). Abordarea lui Al. Niculescu nu este, însă, generativă în sens chomskyan (cu toate că autorul folosește, mereu, termenii de „structură de adincime” și „de suprafață” a textului), ci genetică, în sens tradițional, vizînd „modul de producere a mesajului poetic” prin „incorporarea succesivă a variantelor într-un text” (p. 16). Nu ne îndoiim că o asemenea abordare, argumentată pe larg în lucrare, poate aduce contribuții fertile în cercetarea poetică (mai ales în definirea a ceea ce Al. Niculescu numește „a t i t u d i n e a socio-culturală a autorului” – p. 22), dar dorim să subliniem că această perspectivă este, deocamdată, greu de integrat în poezia textului și să opinăm că modalitatea cea mai eficientă a valorificării a propunerilor autorului ar fi înscrierea lor într-o viziune funcțional-culturală ca cea preconizată de semiotica culturii. Vom observa, dealtfel, că, dintre toți lingviștii români, Al. Niculescu ni se pare cel mai aproape de această viziune, prin concepția sa asupra „limbii culturii” (vezi și, în acest volum, p. 25, 52–55, 59). În această perspectivă s-ar releva, credem, mai deplin, marea fecunditate a analizelor subtile de poezia traducerii, prezentate în secțiunea a II-a a lucrării. Să remarcăm că aceste analize pornesc, într-adevăr, explicit, de la concepția lui J. M. Lotman (cf. p. 52), dar nu își asumă premisele majore și consecințele principiale ale acestei concepții. Tot în sensul unei concepții funcționale privind modul de producere a sensului poetic în diverse tipuri de texte literare pot fi exploatate, cel mai bine, după convingerea noastră, și contribuțiile temelnice ale lui Al. Niculescu la analiza unor structuri particulare din operele unor scriitorii români (D. Cantemir, B. Delavrancea, Camil Petrescu) – inserate în secțiunea a II-a a cărții și asupra cărora nu putem insista, din păcate, aici. Salutară ni se pare introducerea, în ultimul articol al volumului (*Structurile lingvistice ale umorului*, p. 188–205), a unor elemente ale concepției ilocuționare în analiza „actului de umor”. Aceste elemente pot înfățișa, credem, într-o nouă lumină, nu numai fenomenul concret studiat, ci și funcția pronunțelor personale analizate la început (formule precum: „cui se adresează poetul”, „femeii iubite” etc. – vezi p. 39 și urm.), dobîndesc o semnificație cu totul aparte, în acest caz), și, în general, înțelegerea „textului poetic” ca mod specific de „interacțiune verbală”.

Cartea profesorului Al. Niculescu are, însă, înaltele de toate, marele merit de a demonstra, concludent, insuficiența unei poetici bazate pe o concepție structuralistă rigidă a textului poetic și de a fi semnalat posibilitatea deschiderilor cercetării în direcțiile menționate.

Noiembrie 1980

Mircea Boreilă
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca str. Horea 31

CORNEL SĂTEANU, *Timp și temporalitate în limba română contemporană*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980, 261 p.

Epoca modernă înseamnă, pentru cercetările lingvistice, o pronunțată interdisciplinaritate. *Introducere* (p. 21–28) filozofică, gnoșeologică, la întregul volum, care urmează după un cuprins detaliat și o bibliografie vastă de 246 lucrări scrise în cinci limbi diferite și privitoare la implicațiile epistemologice, sistemice, psiholingvistice, sociolingvistice, relativist-geometrice, dovedește că autorul e familiarizat cu probleme ce depășesc considerabil sfera obișnuită de preocupări a unui lingvist specialist în gramatică. Numeroase și valoroase lucrări anterioare au supus unei minuțioase analize sistemul morfologic verbal în general, începând cu Gustave Guillaume (1929) și până la H. Weinreich (1971), și cel al limbii române în special, de la Leca Moraru (1929), Alf Lombard (1954–1955), T. Vianu (1943), până la Ioan Pătruș (1964), M. Miinea (1969), L. Onu (1977) și alții. Utilizând metode diferite, reconsiderând fapte și interpretări, ele au pus în lumină particularități neamențate încă ale acestei importante categorii gramaticale. Problema relației verb – adverb de timp nu a fost aproape deloc abordată încă în literatura de specialitate. Lucrarea de față reprezintă o contribuție de reală valoare științifică în această direcție.

Acest studiu sistematic analizează din perspectivă structurală, pe baza criteriului semantic, a metodei statistice și a tehnicii distribuționale, sistemul temporal exprimat în cadrul românei contemporane prin sintagme verbo-adverbiale. Urmărind această idee centrală, cartea se împarte în trei secțiuni. Prima secțiune are în vedere expresia lingvistică a ideii de timp (p. 28–75), ținând seama atât de raportul între „scurgerea timpului” și subiectul uman, cât și de reprezentarea, spațializarea și actualizarea lingvistică a lui. Viziunea asupra sistemului temporal verbal al românei contemporane pleacă deopotrivă de la conexiunile temporale și de la axele temporale. Optica îndreptată spre sistemul temporal adverbial filtrează caracterul eterogen și asimetric al sistemului adverbial și selectează opozițiile fundamentale cum ar fi datarea, distanțarea, promptitudinea, continuitatea limitată/nelimitată, discontinuitatea simplă/multiplă.

Cea de-a doua secțiune reprezintă una dintre fațetele exprimării ideii de timp în limba română contemporană prin interacțiunea timpurilor verbale și a adverbilor de timp, și anume, distribuția timpurilor verbale în structuri cu adverbele de timp (p. 76–122). Autorul distinge în acest sens o axă primară, pe care se înscrie prezentul, perfectul compus, perfectul simplu, viitorul I, o axă secundară, ce conține imperfectul, mai mult ca perfectul, viitorul anterior, și o axă în corelație cu modul acțiunii, vizualizând condiționalul și conjunctivul prezent.

Dept revers dinamic al celei precedente, cea de-a treia secțiune cuprinde distribuția adverbilor de timp în structuri cu timpurile verbale (p. 123–237). Astfel, adverbele datante intersectând axa primară indică simultaneitatea (*acum, azi*), anterioritatea prin datante calendaristice (*ieri, altădată*) și noncalendaristice (*adineaori, aseară, de curând, deunăzi, odinioară, demult*), posterioritatea prin datante calendaristice (*miine, poimîine*) și noncalendaristice (*decură, în curînd*), neutralitatea (*în zori, (de)dimineață, înainte de masă, la amiază, după masă*). De fapt, în locul termenului de neutralitate ni s-ar părea mai expresivă canalizarea opoziției intradiurn/interdiurn.

Axa secundară conține și ea reprezentările simultaneității (*atunci, altădată, odată, vreo dată, cîndva*). Aceste adverbe par a indica, însă, nu atât simultaneitatea, ci mai degrabă situarea într-un spațiu complementar momentului vorbirii și în acest caz ni se pare că se poate vorbi mai degrabă de neutralitate în raport cu opoziția anterior/posterior, unde anterioritatea este marcată de către adverbele *în ajun, înainte, înții*, iar posterioritatea prin *a doua zi, pe urmă, apoi* (p. 171–176). La fel, în cazul biaxialității în relație cu anterioritatea de tip *devenire* și posterioritatea de tip *îlțziu*, nu atât simultaneitatea (p. 89–97) este relevantă pentru *imediat, numaidecît, îndată*, ci promptitudinea constatată de autorul însuși (p. 190 și p. 66).

Cele două subsisteme mai slab reprezentate ca frecvență apar și ele tratate opozițional: la adverbele durative (p. 203–222), durata nelimitată (*mereu, întruna (în)todeauna, niciodată, oricînd*) se opune duratei limitate (*de mult, (din/de) todeauna, pentru todeauna*), iar la cele iterative (p. 223–237), iterația simplă (*seara, dimineața*) celei multiple (*uneori, adesea(ori), (a) rare(ori), cîteodată, din cînd în cînd*). Acest din urmă subgrup referitor la frecvență se opune iterației multiple care scoate în evidență periodicitatea.

După cum reiese din cele de mai sus, modelului lui Cornel Săteanu, structurat într-un spațiu vectorial finit, diferă de viziunea infinit dimensională a lui Franco Spisani, recent concretizată în volumul *The Meaning and Structure of Time. Significato e Struttura del Tempo*, ed. Bilingue, Bologna, 1972, și de considerațiile convergente cu cele din această din urmă lucrare cuprinse în volumul lui G. Poncelet, *Considération épistémique sur la théorie de la relativité*, Bologna, 1972. Autorul nu promovează nici punctul de vedere funcțional-modificațional (în sens matematic), introdus de H. Reichenbach încă în 1947 în *Elements of Symbolic Logic*, New York, nici cel funcțional-pragmatic formulat de Simon C. Dik în *Functional Grammar*, Amsterdam – New York

Oxford, 1978, și nici cel informațional-pragmatic, elaborat de către John W. Oller Jr. în *Coding Information of Natural Languages*, The Hague — Paris, 1971.

Această remarcabilă monografie, bazată pe un bogat material factual (excerptat din 42 de opere literare reprezentative pentru) realitatea lingvistică românească, fără să facă exces de formalizare, reușește să închege un model vectorial consistent, independent, complet, în care autorul ajunge la concluzii interesante privitoare la locul pe care îl ocupă adverbele de timp în sistemul adverbial și în sistemul temporal al limbii române, posibilitățile combinatorii ale timpurilor verbale cu adverbele de timp și invers, ale adverbilor de timp cu timpurile verbale, raporturile circular-funcționale dintre cele două părți de vorbire, explicarea și elucidarea unor aspecte subtile ale morfologiei, sintaxei și semanticii verbului românesc, preferințele acestei limbi în privința timpurilor verbale și a determinărilor adverbiale temporale compatibile, poziția și frecvența intercondiționată a timpurilor și a adverbilor de timp.

Lucrarea excelează prin asimilarea creatoare a materialului informativ, printr-o sintetizare la un înalt nivel științific cu ajutorul unor mijloace stricte, riguroase, moderne și uneori deosebit de originale. Utilizată selectiv în practica predării limbii române contemporane, este deosebit de eficientă în ridicarea nivelului didactic.

Noiembrie 1980

Emese Kis

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de filologie

Cluj-Napoca, str. Horea, 31

Studii de stilistică, poetică, semiotică, [vol.] I, Cluj-Napoca, 1980, 372 p.

În urma celui de-al II-lea Simpozion național de stilistică — poetică — semiotică (Cluj-Napoca, 11—12 noiembrie 1978), Facultatea de filologie a Universității „Babeș-Bolyai” și Filiala Cluj a Societății de Științe Filologice din R. S. România publică un tom însumând rezultate ale acestei prestigioase manifestări științifice. Organizarea materialelor înaintate de autori și realizarea unității tehnice se datorează unui colectiv din care fac parte: Mircea Borcila (coordonator), Eugen Câmpeanu, Elena Dragoș, Ileana Mureșanu, Ștefan Oltean, Paul Schweiger și Carmen Vlad.

Volumul cuprinde 10 de lucrări, multe dintre ele semnate de nume cu autoritate. Problematika și metodele utilizate reflectă cu destulă fidelitate stadiul actual al cercetărilor românești în cele trei domenii tematice, iar ținuta științifică dă imaginea efortului creator, de aprofundare și continuă depășire, în planul teoriei și al aplicării practice.

Materialele sint grupate în trei secțiuni: I. *Stilistică* (cu subdiviziunile: 1. *Teorie și metodă*, 2. *Stilistica textului*); II. *Poetică* (1. *Fundamentare teoretică*, 2. *Poetica textului*); III. *Semiotică* (1. *Concepte fundamentale*, 2. *Semiotica și textul*). Se remarcă, în primul rând, concentrarea interesului asupra stabilirii locului acestor discipline în contextul științific actual și a legăturilor subtile și multiple interdisciplinare, cit și asupra definirii nuanțate a unor concepte de bază, precum: stil, dominantă stilistică, semn poetic și semn în teatru, limbaj poetic și text poetic, gen literar, receptare și receptor, personaj, metaforă, coerență, „sintaxă mixtă”. Diversele unghiuri de vedere și direcții de investigație manifestate de-a lungul timpului, dar mai ales în ultimii ani, în domeniile care au constituit obiectul acestui simpozion, determină pe cercetători să examineze validitatea unor sisteme și să se oprească în special asupra contribuției românești, subliniindu-i însemnătatea și încercind să distingă niște coordonate.

În ceea ce privește latura aplicată, varietatea materialelor nu îngăduie nici măcar trecerea tuturor în revistă, în limitele unei simple prezentări de carte, ci doar enumerarea citorva probleme: „sinonimia fonetică”, versificația, stilul indirect liber, mit și roman, baladesc, structura grafică a textului, traducerea poeziei, semiotica zimbetului, argoul studentesc. Textele examinate, de la basmele populare la epica sadoveniană, de la versurile lui Dosoftei la poezia lui Lucian Blaga, aduc într-o nouă lumină autori mult studiați, dar și nume mai rare în literatura de specialitate, ca G. Murnu și Radu Stanca. Din literatura străină, textele analizate sînt de asemenea foarte diferite: romanul grec, romanele lui Giraudoux, Proust, proza lui Buzzati, teatrul absurd.

Am obiecta totuși că editorii nu și-au asumat o mai mare responsabilitate în ceea ce privește conținutul, ci au reprodus toate lucrările în forma prezentată de autori; s-ar fi putut evita

unele inegalități, unele disonanțe față de exigențele pe care le impune însuși ansamblul volumului.

Apariția acestei culegeri de studii reprezintă un real câștig pentru stilistica, poetica și semiotica românească, pentru fiecare în parte și pentru orizonturile deschise prin cercetarea lor interdependentă.

Nolembrie 1980

Felicia Șerban

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

Ślownik prasłowiański, sub red. FR. SŁAWSKI, [vol.] I, a — b, II, c — *dawnota*, III, *dawnō* — *dobratī*, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1974—1979, 487+367—332 p.

Dicționarul limbii slave comune, elaborat de un colectiv compus din opt membri sub redacția lui Fr. Sławski, reprezintă o lucrare monumentală pentru istoria slavisticii. Dicționarul va avea, după calcule prealabile, circa zece volume.

Limba slavă comună, limba de bază din care s-au format limbile slave, nu este atestată prin monumente scrise, deoarece în perioada existenței unității lingvistice slave (până în sec. al VIII-lea inclusiv al e.n.) slavii încă nu posedau scriere proprie. După cum se știe, primele texte slave au fost scrise în limba slavă veche (limba paleoslavă) abia în a doua jumătate a sec. al IX-lea. Prin urmare, limba slavă comună este o limbă reconstituită.

Cercetările etimologice slave au tradiții bogate. După apariția dicționarului etimologic al limbilor slave de Fr. Miklosich (*Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886), care este unica lucrare completă de acest gen, au trecut aproape o sută de ani. În această perioadă au apărut peste douăzeci de dicționare etimologice ale diferitelor limbi slave, majoritatea lor covârșitoare fiind elaborată în ultimele trei decenii. Înflorirea etimologiei slave se datorează, printre altele, rezultatelor obținute în cercetarea sincronică și diacronică a foneticii, morfologiei și lexicului limbilor slave în general și ale graiurilor slave în special. Progresul investigațiilor etimologice se poate aprecia și prin compararea dicționarului lui Miklosich cu cel al colectivului polon: vocabularul limbii slave comune de la litera *a* până la cuvântul *děla* este analizat la Miklosich pe 45 de pagini, iar în *Dicționarul limbii slave comune* pe mai mult de 900 de pagini. Amploarea acestuia din urmă este determinată de două cauze: a) sensurile, corespondențele slave și etimologia cuvintelor-titlu sunt analizate amănunțit pe baza materialului faptic acumulat de slavistică în cursul deceniilor, b) în dicționar au fost incluse numeroase cuvinte noi, mai ales derivate, care în alte dicționare etimologice nu figurează.

La începutul fiecărui volum se găsește un capitol voluminos despre formarea cuvintelor în slava comună. Este prezentată formarea verbului și a substantivului pe 150 de pagini. Incluziunea derivării într-un dicționar etimologic este neobișnuită; în cazul de față, însă, se pare, este întemeiată, deoarece autorii și-au propus să reconstituie lexicul limbii slave comune cu toată bogăția derivatelor sufixale și prefixale. Menționăm că până în prezent nu a existat o descriere exhaustivă a formării cuvintelor în slava comună. Analiza structurii morfologice a cuvintului este indispensabilă la stabilirea etimologiei corecte a derivatului și reconstituirea cuvântului de bază. Așa, de exemplu, dicționarul conchide că în adjectivul *divo* „natural, primitiv, sălbatic” este prezent același sufix *-vo* ca și în adjectivele *krivo* „curb, stîmb”, *pravo* „drept”, *živvo* „viu” etc., că *divo* are la bază aceeași rădăcină ca și *dika*, cu același sens, și că sufixele *-vo* și *-ko* sint foarte apropiate ca sens.

Dicționarul reconstituie lexicul limbii slave comune din ultima perioadă a existenței sale, sec. al VII-lea — al VIII-lea, care a avut un rol important în formarea definitivă a sistemului vocalic și consonantic. Forma cuvintelor-titlu reflectă întocmai fonetismul limbii slave comune din această epocă; de ex.: *bolto* „loc mocirlos, mlaștină”, *berme* „povară, greutate”, *borti se* „a lupta”, cu grupurile *-ol-*, *-er-*, *-or-* nesupuse legii silabelor deschise, dar cu *ē* în locul grupului *-en-* monoftongat; *česar* „împărat”, cu rezultatul palatalizării a doua și a monoftongării *aī > ē* și al palatalizării a doua *k > c*; *brlogo* „birlog”, cu păstrarea lui *r* silabic.

Vocabularul limbii slave comune a fost reconstituit pe baza lexicului limbilor slave contemporane și vechi, atestate prin monumente scrise, pe baza graiurilor slave, a toponimelor, antroponimelor, sprijinindu-se și pe împrumuturile de origine slavă intrate în limbile greacă, maghiară, finlandeză, germanice și baltice.

În ultima perioadă a existenței sale, slava comună nu era unitară din punct de vedere teritorial: unele particularități, caracteristice mai tirziu diferitelor limbi slave, începuseră să se contureze încă înaltea destrămării unității lingvistice slave. Diversificarea dialectală a lexicului limbii slave comune reiese în mod pregnant din dicționar: multe sensuri sau derivate reconstituite au fost caracteristice nu întregii limbi slave comune, ci numai unor dialecte. În această privință autorii menționează în *Introducere* că din 900 cuvinte-titlu, care încep cu literele A și B, aproape 400 sunt dialectale. Aceste dialectalismuri se separă, pe de o parte, dialectul slav denord de celsud, iar pe de altă parte, unesc dialectul slav de sud și de est sau dialectul de nord și desud.

Din punct de vedere cronologic, lexicul slav comun se compune din trei straturi: a) stratul cel mai vechi, format din cuvinte moștenite din indo-europeană, de exemplu: *borda* „barbă”, *bratr* „frate”, *vydra* „vidră”, *sestra* „soră”; b) cuvinte balto-slave, provenite din epoca contactelor intense dintre cele două grupuri de limbi, de ex.: *baba* „bunică, babă”, *brzo* „iute”, *vorna* „cioară”, *golva* „cap”, *zelezo* „fier”; c) cuvinte propriu-zise slave comune, apărute pe fond slav, de ex.: *brlog* „culcușul animalelor sălbatice”, *byk* „taur”, *golob* „porumbel”.

Structura articolelor de dicționar este următoarea: 1) cuvintul-titlu, în transcriere fonetică, fiind notate, prin semne diacritice: caracterul palatal al consoanelor care au perechi dure, caracterul silabic al consoanelor silabice *r*, *l* și intonația urcătoare sau coboritoare a silabelor scurte și lungi. Pe lângă forma de bază se specifică variantele lexicale ale cuvintelor, de ex.: *bagno* — *bagn* „loc mociros, mlaștină”, *bersta* — *bersto* — *berš* „coajă de mestecăn”. În afară de nominativul singular al numelor se dau și alte forme, ca de exemplu genitivul singular, nominativul plural, iar după forma infinitivului și persoana I singular; 2) sensul de bază al cuvintului și sensurile secundare, proprii, în multe cazuri, numai unor dialecte ale limbii slave comune; 3) corespondențele cuvintului-titlu în limbile slave (formă sonoră, sensurile în monumentele scrise, în graiuri și în limbile contemporane); 4) corespondențele din limbile balte și alte limbi indo-europene, ca greaca veche, latina, indiana veche, gotica ș.a.m.d.; 5) etimologia cuvintului; 6) bibliografia. Fiecare articol este semnat de membrul (sau membrii) colectivului care l-a(u) redactat, printre care cel mai des figurează numele redactorului, Fr. Ślawski, care a elaborat și capitolele privitoare la derivarea în slava comună.

Unul din marile merite ale dicționarului constă în reconstituirea bogăției semantice a vocabularului slav comun. În această privință lucrarea lingviștilor poloni depășește celelalte dicționare etimologice slave, care se mulțumesc de obicei cu reconstituirea corpului fonetic al cuvintului, intrind în amănunte semantice numai în cazuri deosebite. Cuvintele moștenite din slava comună, însă, s-au diferențiat în limbile slave nu numai fonetic, ci și semantic. Din această cauză la reconstituirea lexicului limbii slave comune trebuie avute în vedere, amindouă laturile. În limbile și graiurile slave contemporane există numeroase cuvinte care au la bază același cuvint slav comun, dar care au evoluat și s-au diversificat mult sub aspect semantic. Așa, de exemplu, cuvintele slave comune ca *bergs*, *brlog*, *čerda* și multe altele au în limbile și graiurile slave sensuri foarte diferite (după forma cuvintului din slava comună dăm sensurile din limbile sau graiurile slave contemporane, fără a mai preciza, din lipsă de spațiu, în ce idiom slav se întilnește fiecare sens): *bergs* „mal, mal abrupt, deal, munte, pantă, versant, grămadă, ripă, prăpastie, stîncă abruptă, margine, limită, mejdină, albia riului”; *brlog* „vizină, birlog, culcușul animalelor sălbatice sau domestice, așternut pentru animale, cotet, timp plos, băltoacă, noroi, gunoi, lături”; *čerda* „rind, serle, schimb, clasă, categorie, stradă, grup, cireadă, turmă”.

Pînă la apariția acestui dicționar, specialistul care dorea să afle sensul inițial al cuvintelor și să urmărească evoluția lor semantică în limbile slave nu avea, de obicei, un punct de plecare sigur și era nevoit să reconstituie el însuși sensul original din slava comună, fără a ajunge, însă, în multe cazuri, la concluzii precise. Lacunele în stabilirea sensurilor originale din slava comună sînt explicabile: semantică comparativ-istorică slavă nu dispune de criteriile riguroase ca fonetica comparativ-istorică, care a formulat legile fonetice istorice și a descoperit corespondențele fonetice ș.a.m.d. Dicționarul pe care îl analizăm a izbutit să treacă peste punctul „mort” al semanticii comparativ-istorice slave: pe baza sensurilor din limbile și graiurile slave și alte limbi indo-europene, sprijinindu-se pe materialul oferit de textele vechi, reconstituie sensurile originare ale fiecărui cuvint-titlu în parte.

Urmărind conținutul semantic al cuvintelor-titlu, constatăm varietatea și bogăția sensurilor lexicale: *dobro* „bun, corespunzător, potrivit, favorabil, efecace, conștiincios, exemplar, priceput, de calitate bună, fertil, rodnic, iute, gustos, sănătos, binevoitor, prietenos, cordial, nobil, virtuos” etc.; *černo* „negru, întunecat, rău, sinistru, trist, greu de suportat, nefericit, nenorocit, greu”.

În asemenea cazuri, se pune întrebarea dacă varietatea sensurilor din limbile slave aparte a fost întotdeauna moștenită din slava comună și nu a putut fi rezultatul evoluției ulterioare. În *Introducere* autorii menționează că originea slavă comună a multor cuvinte, mai ales a celor

derivate, nu întotdeauna poate fi dovedită, deoarece ele puteau să apară în limbile slave și mai tirziu, independent unul de altul. Această constatare este parțial valabilă, credem, și în legătură cu conținutul semantic al unor cuvinte din slava comună.

Nu este exagerată afirmația că etimologia este rămura cea mai complexă a lingvisticii. Ea îmbrățișează disciplinele cele mai diferite pe plan sincronie și diacronic: fonetica, morfologia, derivația, lexicul și semantica limbilor literare, ale dialectelor și limbilor înrudite care aparțin aceluiași familii de limbi. În afară de aceasta, etimologia se sprijină pe datele oferite de istorie, arheologie, paleobotanică, paleozoologie ș.a.m.d. *Dicționarul limbii slave comune*, sintetizând rezultatele obținute în domeniile amintite, reconstituie vocabularul slav comun nu numai sub aspect lexical, ci și semantic și derivațional, stabilind originea fiecărui lexem în parte. Dicționarul este un instrument de lucru indispensabil în munca de fiecare zi a specialistului. Așteptăm cu mult interes apariția celorlalte volume.

Noiembrie 1980

G. Benedek

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de filologie

Cluj-Napoca, str. Horea, 31

OTTO NEUMAIER, *Biologische und soziale Voraussetzungen der Sprachkompetenz*, [Innsbruck], Conceptus, [1979], 276 p.

Cartea lui Neumaier, care abordează o problemă modernă și actuală (să nu uităm că termenul **COMPETENȚĂ** apare explicit în literatura de specialitate începând doar cu lucrările lui Chomsky, 1957, 1965 etc.), este rezultatul unor cercetări teoretice (și filozofice) aprofundate. Importantă mi se pare sublinierea de către autor de la bun început (p. 1) a cadrului a n t r o p o l o g i c al cercetării sale, ceea ce face ca această categorie fundamentală a lingvisticii teoretice să-și capete valențele **neuro-**, **psih-** și **socio-**lingvistice.

Neumaier distinge în mod consecvent între cele două valori ale categoriei **GRAMATICĂ** — **sistem intrinsec implicit**, propriu OM-ului, care îi permite să construiască (și să recepționeze) o infinitate de mesaje corecte (cel puțin acceptabile) și adecvate, și **sistem explicit**, construit (artificial) de om pentru a reprezenta (sistematic) prima valoare a „obiectului”. În consecință, **performanța** reflectă pe G_1 , cu anumite influențe ale lui G_2 (omul își „adaptează” mesajele la regulile învățate de el în școală).

Competența (ca G_1) este nu un sistem de cunoștințe, ci de capacități caracterizate prin însușirea de a se putea transforma în cunoștințe. Cu alte cuvinte, copilul nu posedă la naștere cunoștințe despre o L_1 sau L_U , ci capacitatea de a-și însuși orice L_1 (ca L_1), în funcție de mediul lingvistic în care va evolua el. Numai în acest sens vom putea afirma că **COMP** este înăscută și nu o achiziție ulterioară (vom semnală aici doar importanța acestei situații pentru **IPOTEZA RELATIVITĂȚII LINGVISTICE** (vezi și Penn, 1972 și Schveiger, 1976), despre care Neumaier vorbește; că **COMP** este înăscută o dovedește și faptul că copiii cu anumite defecte (de ordin neurologic sau psihic), care nu-și pot însuși „limba maternă”, își însușesc diferite alte sisteme de semne, că afaziicii își pierd performanța (parțial sau integral), dar își păstrează **COMP**.

Foarte interesante sînt implicațiile neurologice și neurolingvistice ale **COMP**, așa cum sînt ele prezentate de autor (din păcate nu există posibilitatea analizării lor aprofundate în această scurtă discuție).

De menționat este și ideea lui Neumaier, că — în realitate — **COMP** se realizează în și prin **PERFORM** (dealtfel, cunoaștem **COMP** numai prin intermediul **PERFORM**) și că, în consecință, cele două aspecte ale **L** se întrepătrund și condiționează reciproc; **COMP** determină **PERFORM**, dar și aceasta din urmă influențează asupra evoluției **COMP** (căci nu cred că s-ar putea postula caracterul static al ei).

Așa cum subliniază Neumaier (p. 71 — 73), de **COMP** este legată existența sub-sistemelor categoriilor lingvistice universale :

$$\{U\} \in \text{COMP}$$

și pe această bază se însușesc mulțimile de transformări specifice fiecărei L_i . Realizarea specifică presupune acceptarea validității teoretice (și empirice) a variantei slabe a ipotezei relativității lingvistice.

COMP este — și în conformitate cu tezele lui Neumaier — partea L care dă seama de funcționarea nivelului structurilor de adîncime (care în urma aplicării operațiilor de transformare se realizează sub forma lanțurilor structurilor de suprafață (PERFORM)).

Neumaier arată că COMP lingvistică este o parte a unui sistem mult mai complex : COMP acțională umană. În această situație ar interveni și relația COMP cu mulțimile de **acte de vorbire** (potențiale și actuale), a căror studiere a depășit și cadrul cărții lui Neumaier și — mai ales — cadrul acestor succinte considerații.

Poate nu ar fi inutilă semnalarea unor lacune în informația bibliografică a autorului (care se bazează aproape exclusiv pe lucrări apărute în limbile germană și engleză ; care ia prea puțin în considerare lucrările — interesante — ale reprezentanților școlii glosematice, ale școlii funcționale de la Praga etc.).

Să mai spunem că lucrarea lui O. Neumaier reprezintă o lectură dificilă, dar necesară (și foarte utilă) pentru orice lingvist preocupat de unele probleme fundamentale ale comunicării umane (cu toate implicațiile lor antropolingvistice, neurolingvistice și psiholingvistice).

BIBLIOGRAFIE

Chomsky, N., 1957, *Syntactic Structures*, The Hague, Mouton.

Chomsky, N., 1965, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, MIT.

Penn, Julia, 1972, *Linguistic Relativity versus Innate Ideas*, The Hague — Paris, Mouton.

Schveiger, P., 1976, recenzie la J. Penn, 1972, în CL, XXI, nr. 1.

Noiembrie 1980

Paul Schveiger

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de filologie

Cluj-Napoca, str. Horea, 31

VOJTECH ZAMAROVSKÝ, *Din tainele Imperiului hitit*. În românește de GABRIEL ISTRATE.

Postfață de ARITON VRACIU, Iași, Editura Junimea, 1980, 252 p. + 21 ilustrații.

Cartea lui V. Zamarovský, în traducerea excelentă a lui Gabriel Istrate, este un omagiu adus marelui savant ceh B. Hrozný. În ciuda titlului pe care îl are, lucrarea se înscrie în domeniul lingvistic prin bogăția informațiilor privitoare la descifrarea scrierii cuneiforme hitite, de către Hrozný, precum și a altor scrieri, cum ar fi cea hieroglifică egipteană (descrisă de Champollion), egipteană cuneiformă (Grotefend), cuneiforma persană (Rawlinson) (vezi cap. 5). *Cum se descriează limbile necunoscute și scrierile necunoscute*, scrierea cretană (Ventris), hitita hieroglifică (Bossert) (vezi cap. 10, *Noi descoperiri pe locurile vechi*).

Piatra de la Hama și pecetea regelui Tarkumuwa au fost primii pași în descoperirea civilizației hititilor pe teritoriul de astăzi al Turciei și al Siriei, civilizație care existase cu circa 30—40 de secole în urmă. Ca act de naștere al hititologiei este considerată cartea lui Wright, apărută în 1884, *Imperiul hititilor*. Puțin timp după aceasta, hitiții au devenit, din popor necunoscut, cea de-a treia mare putere a antichității preclasice, între Egipt și Babilon (vezi cap. 1. *Descoperirea hititilor*).

Săpăturile arheologice ale lui Texier și Humann, adevărate *Sonde într-un imperiu dispărut* (cap. 2), urmate de expedițiile lui Garstang și Sayce, precum și de cea a lui H. Winckler, au ca principal obiectiv găsirea unor tăblițe cu inscripții. Ultimul are marea șansă de a fi descoperit arhiva de stat a Imperiului hitit, de la Hattușa, dar primul război mondial a pus capăt acestor căutări (*Știința în impas*, cap. 3). Printre știrile de pe front, a apărut și una senzațională : „Hitita a fost descifrată de cehul B. Hrozný”, care a fost imediat pus alături de celebrul Champollion. Dar, dacă acesta se ajutase de inscripția trilingvă de pe piatra de la Rosette, B. Hrozný descifrase o scriere necunoscută într-o limbă necunoscută ! Studiind tăblițele de la Istanbul, afirmă că nu există limbi indescifrabile, ci doar nedescifrate (p. 75, cap. 4. *B. Hrozný*). În 1915

traduce primele cuvinte, prin raportarea la alte limbi vechi. Surpriza cea mai mare însă a fost aceea că și-a dat seama că *hitita este o limbă indo-europeană* (p. 106), plasând-o în imediată apropiere a limbilor italo-celtice. Dar „marea sa operă” (p. 111, cap. 6. *Metoda lui Hrozný*) apăsă în 1917, la Leipzig, și se intitula *Limba hitiților, structura ei și apartenența la familia de limbi indo-europene*. Hrozný face prima expediție cehoslovacă în Orient (cap. 7. *Pe urmele mileniilor*), în care descoperă tăblițe de Capadocia. Dar descifrarea acestor texte hitite cuneiforme nu a aruncat nici o lumină asupra hieroglifelor hitite, deși exista un material bogat și clar text bilingve. Toate acestea, pentru simplul motiv că, așa cum s-a dovedit mai târziu, hitita cuneiformă nu seamănă cu cea hieroglifică (p. 134). Hrozný demonstrează că și hitita hieroglifică este tot o limbă indo-europeană, numai că ea face parte din grupul *kentum*, înrudită cu cea cuneiformă, descoperire pe care Zamarovský o consideră genială (p. 140, cap. 8. *Hitiții hieroglifici*). Capitolul 9. *După rezolvarea problemei hitite* ni-l prezintă pe B. Hrozný ocupându-se de inscripțiile proto-indiene și de scrierile cretane, „cel mai mare mister al istoriei” (p. 161), descoperite în „Insula enigmelor” (p. 165).

Dintre cele 252 de pagini ale cărții, doar vreo 50 tratează probleme care să nu aibă tangență cu studiul limbii sau al scrierii (vezi cap. 11. *Istoria hitiților* și cap. 12. *Cultura hitiților*), dar, în mare parte, și acestea se datorează tot descifrării textelor hitite.

Interesul lingvistic este sporit și de postfața (*Descifrarea limbii hitite*) semnată de Arlton Vraclu, care face o analiză pertinentă a limbii hitite. El completează unele date prezentate de Zamarovský, cum ar fi, de pildă, cele din cap. 8 : după studiile mai noi, hitita hieroglifică este considerată luviană hieroglifică, deoarece hieroglifele hitite sînt mai aproape de luviană decît de hitita cuneiformă. A. Vraclu pledează pentru ipoteza potrivit căreia hitiții au ajuns în Asia Mică prin Peninsula Balcanică (cap. 11), avînd ca argument concordanțele dintre tracă și anatoliană.

Cartea se încheie cu un interesant material ilustrativ, precum și cu o hartă a Imperiului hitit.

Noieembrie 1980

Viorel Păltineanu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

SIMPOZIONUL NAȚIONAL DE DIALECTOLOGIE

Din inițiativa Institutului de lingvistică și istorie literară și a Catedrei de limba română din cadrul Facultății de filologie a Universității „Babeș-Bolyai”, în zilele de 10 și 11 octombrie 1980 a avut loc *Simpozionul național de dialectologie*. Organizată din dorința de a prileji dialectologilor români dezbaterile unor probleme actuale și importante ale grăurilor și dialectelor limbii române, de a permite un schimb larg și fructuos de informații și opinii, această manifestare și-a desfășurat lucrările în sala de lectură a bibliotecii Institutului, întrunind, în cele trei ședințe de lucru, peste 80 de cercetători, cadre didactice și studenți.

Cu adevărat național — la invitația clujeană răspunzind cunoscuți dialectologi din București, Iași, Timișoara, Bala Mare —, Simpozionul de dialectologie a înscris în programul său un număr de 27 de comunicări de un înalt nivel științific.

După cuvântul de salut, rostit, în numele rectoratului Universității „Babeș-Bolyai” și al decanatului Facultății de filologie, de către conf. dr. O. Șchiau, decanul Facultății și directorul Institutului, prof. dr. doc. R. Todoran, șeful Catedrei de limba română, în numele comitetului de organizare, evidențiind importanța dialectologiei și legăturile ei cu celelalte științe ale limbii, a subliniat aportul remarcabil al școlii clujene la dezvoltarea acestei științe, la întocmirea atlaselor lingvistice și a omagiat pe marii lingviști care au lucrat la Muzeul limbii române, al cărui continuator este actualul Institut de lingvistică.

Variatatea tematică a lucrărilor prezentate a ocazionat audierea și discutarea unei largi game de probleme, de la evaluări în domeniul istoriei dialectologiei (R. Todoran, P. Zugun) la dezbaterile unor aspecte generale și teoretice, ca aceea a sincroniei și diacroniei în dialectologie (I. Pătruț), a ariei de tranziție evaluată diacronic (Sanda Pană-Borolanu) sau sub aspectul continuității și discontinuității (B. Marinescu), a raportului dintre pragmatică și dialectologie (Magda Manu), a insulelor lingvistice (Victorela Elena Neagoe), de la opinii asupra repartiției dialectelor (N. Saramandu) și a grăurilor dacoromâne (V. Țara, P. Nelescu, D. Urleşcu) la reevaluări critice ale unor probleme ca aceea a apocopei (Magdalena Vulpe), a unor aspecte legate de morfologia verbului (Rodica Orza, Elena Scărlătoiu, I. Nuță), de explicare a unor fenomene fonetice (A. Turculeț). De un real interes s-a bucurat prezentarea problemelor unui dicționar al grăurilor din perspectiva largă a antropologiei culturale (V. Rusu), ca și argumentarea unei lecturi realiste, onomasologice și semasiologice a hărților onomasologice, precum și propunerea unui nou tip de hartă — cea semantică (I. Mărlî). Un număr mare de comunicări s-au oprit asupra lexicului dialectal, fie reluind, cu noi dovezi, problema elementelor latine în grăurile transilvănene (T. Teaha, V. Frățilă), fie prezentând termeni dialectali specifici unui grai (Viorica Golcu) sau analizând un aspect anume, ca acela al sinonimiei (D. Grecu). Nu au lipsit nici comunicările referitoare la schimbările suferite de un grai într-o perioadă mai lungă de timp (V. Bidian). Cele mai multe comunicări s-au bazat pe material extras din arhive dialectale, în special din cele efectuate pentru atlasele lingvistice; nu au lipsit, însă, nici lucrările bazate pe exploatarea materialului onomastic din punct de vedere al unor probleme de morfologie (S. Vlad, V. Iancu) sau de lexic (Rodica Suflețel), ca și prezentarea unor termeni regionali din producția folclorică (V. Ungureanu).

Pronunțatul caracter de lucru, evidențiat în discuțiile vii și interesante, în schimburile de păreri care au avut loc la sfârșitul fiecăreia dintre cele trei ședințe au pus în evidență, încă o dată, importanța majoră a studierii grăurilor și dialectelor limbii române, a publicării urgente a atlaselor lingvistice, lucrări mari, de importanță națională, ce constituie, în același timp, document în sine și izvor pentru lucrări viitoare, au arătat necesitatea utilizării unor noi metode de cercetare a grăurilor, a abordării unor noi teme de cercetare.

Întreaga atmosferă a acestui simpozion, de la dezbaterile fructuoase și pînă la stabilirea unor contacte absolut necesare unei mai strinse colaborări între dialectologi, l-au îndreptățit pe prof. dr. doc. R. Todoran ca, la sfârșitul lucrărilor, să propună — iar cei prezenți au fost de acord — ca asemenea manifestări să fie organizate periodic, din doi în doi ani.

Credem că publicarea, într-un volum, a lucrărilor acestui simpozion este necesară, ea punând în circuitul de idei rezultatele remarcabile, teoretice și practice, ale acestor manifestări științifice.

Doina Grecu

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ-NAPOCA ÎN ANII 1979 — 1980

I Lingvistică

1. *Dicționarul limbii române*

Colectivul care lucrează la această temă a efectuat revizia întâi și revizia finală a literei Ț și a pregătit pentru revizii manuscrisul de la litera U. Totodată, au fost făcute completări la fișierul literelor Ț și U.

A fost predat la tipar volumul cuprinzând litera T.

2. *Dicționarul român-maghiar*

În această perioadă au fost redactate integral cuvintele de la literele B, C, D, E și F, prezentate sub formă de manuscrise nedactilografiate.

3. *Dicționarul toponimic al Transilvaniei*

După o reevaluare a chestionarelor de lucru, membrii acestui colectiv au continuat anchetarea zonelor începute în județele Cluj și Sălaj.

4. *Dicționarul de omonime al limbii române*

S-au efectuat 700 de analize pentru litera A (în 1979).

5. *Banca de date fono-morfo-semantică*

Pentru această temă, inclusă în plan numai din 1980, s-a lucrat la elaborarea principiilor privind reproducerea mecanică, prin computer, a elementelor fonetice și grafematice ale limbii române.

6. *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni*

— La NALR — *Transilvania* s-a făcut revizia tehnică și științifică a volumului al II-lea, iar la volumul al III-lea s-au efectuat corecturile a doua și a treia la hărțile și chestiunile MN redactate.

— La NALR — *Banat* s-a realizat revizia tehnică finală a volumului al II-lea, inclusiv completarea indicilor și definitivarea trimiterilor la celelalte atlase lingvistice, iar pentru volumul al III-lea s-a executat, parțial, revizia științifică și tehnică.

În acest an a apărut, sub conducerea lui P. Nelescu, volumul I din NALR — *Banat*, elaborat de un colectiv format din E. Beltechi, I. Falciuc și N. Mocanu. Volumul este însoțit de o broșură care cuprinde date despre localități și informatori.

7. *Atlasul lingvistic român II, serie nouă, MN*

S-a lucrat, în continuare, la ALR II, *serie nouă*, material necartografiat, iar, în 1980, și la ALR II — *Introducere*. În 1980, a fost revizuit integral și predat la tipar vol. al IV-lea al ALRM II, *serie nouă*, redactat în urmă cu 10 ani, el urmând să apară în 1981.

8. *Atlasul lingvistic al Europei*

S-a continuat redactarea de material pentru hărțile lexicale și s-au efectuat anchete pe teren pentru adunare de material inedit și completări la cel existent. Au fost începute și anchetele cu *Chestionarul II*.

9. *Cercetări privind graiurile maghiare din R. S. România. Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din R. S. România*

S-au redactat peste 100 cuvinte-titlu și s-au efectuat completări și verificări pe teren. A fost colaționat materialul pentru volumul I.

10. *Tratatul de istoria limbii române*

În 1979 s-au redactat în formă definitivă capitolele *Structura și evoluția istroromânei în comparație cu dacoromâna* și *Raporturi lingvistice româno-maghiare*.

11. *Fonetica și fonologia subdialectului bănănean*

A fost sistematizat întregul material și s-a redactat în formă finală studiul în întregime. Tema a fost încheiată.

II Istorie și critică literară

12. *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini pînă în prezent*

S-au stabilit normele de excerptare a materialului și de redactare a fișei de dicționar.

S-au consultat peste 400 de periodice cu aproape 1 000 de ani de apariție și s-au redactat cca 5 000 de fișe privind romanele folieton, fragmentele de roman și referințele critice.

13. *Cercetări privind literatura maghiară din R. S. România. Literatura în presa maghiară din România în prima jumătate a sec. al XX-lea*

În cadrul acestel teme s-a redactat studiul *Presă-critică-beletristică*.

14. *Romanul maghiar din România în perioada interbelică*

După încheierea perioadel de documentare privind teoria romanului în literatura de specialitate (română și universală), s-a redactat studiul *Probleme de teorie și metodologie*.

*

* * *

În afara planului, cercetătorii Institutului lucrează, individual sau în colaborare, și la alte teme, unele în curs de elaborare, altele în curs de apariție sau deja apărute. Dintre acestea din urmă amintim: A. Sasu, *În căutarea formei*, Cluj-Napoca, Editura „Dacia”, 1979, precum și edițiile: I. H. Rădulescu, *Critica literară*, București, Editura „Minerva”, 1979 și I. Agârbiceanu, *Povestiri*, București, Editura „Minerva”, 1979. A fost tipărit volumul: M. Popa și V. Tașcu, *Istoria presei literare românești din Transilvania de la începuturi pînă în 1918*, Cluj-Napoca, Editura „Dacia”, 1980; V. Tașcu, *Alexandru Cristea, dincolo de alb și negru*, Cluj-Napoca, Editura „Dacia”, 1979; A. Sasu, M. Popa și V. Tașcu au colaborat și la dicționarul *Scriitori români*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1979, iar M. Popa a colaborat la volumul *Enlightenment and Romanian Society*, Cluj-Napoca, Editura „Dacia”, 1980; V. Breban, *Dicționar al limbii române contemporane*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980; Béla Kelemen (redactor) și Lőrinc Szász (colaborator), *Dicționar român-maghiar*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980; I. Pătruț, *Onomastică românească*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980; M. Popa, *Tectonica genurilor literare*, București, Editura „Cartea Românească”, 1980; Sabina Teiuș, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980.

La toate acestea mai adăugăm numeroasele studii și articole, note, recenzii și cronici, publicate în revista Institutului sau în alte reviste de specialitate din țară.

III Comunicări

A. Prezentate la Institut

a) În cadrul obişnuitelor şedinţe de comunicări :

Livia Both, *Redundanţa în două stiluri funcţionale extreme (stilul ştiinţific şi cel artistic)*, 1979; Dan-Gabriel Negulescu, *Influenţa limbii engleze asupra lexicului limbii germane pînă la 1914*, 1979; Vasile Ioniţă, *Sensul colectiv-local al unor nume de locuri cu sufixul -ar*, 1979; Rodica Popescu, *Cele mai noi orientări în stilistica modernă şi stilistica textului (statutul semiotic al semnului stilistic)*, *Delimitări şi opţiuni metodologice*, 1979; Mariana Vartic, *Al patrulea hagialic*, 1979; Ileana Câmpean, *Vorbirea, ipostază fundamentală a limbajului*, 1980; Rodica Popescu, *Valenţele expresive ale semnului stilistic*, 1980; Ileana Câmpean, *Elementul nou în vorbire, factor de progres în limbă*, 1980; Dan-Gabriel Negulescu, *Americanisme în proza germană de după 1945*, 1980; Vasile Goran, *Porecele copiilor din perspectivă stilistică*, 1980; Mariana Vartic, *Anton Holban : sobrietate şi incertitudine*, 1980.

b) În cadrul simpozionului „35 de ani de la proclamarea Republicii” (1979); V. Taşcu, *Poezia lui Mihai Ursachi*; Elena Comsulea, *Aspecte ale conţinutului semantic al verbului a urzi*; Mircea Popa, *Proza lui Constantin Ţoiu*; Mariana Istrate, *Sintaxă şi stil în proza lui C. Negruzzi*; I. Mărlî, *Uică = şi „tată vitreg” ?*.

c) Pentru „Simpozionul naţional de dialectologie”, organizat de Institutul de lingvistică şi istorie literară din Cluj-Napoca, între 10–12 octombrie 1980, vezi cronică din volumul de faţă.

B. Prezentate în afara Institutului

a) La „Sesiunea ştiinţifică a cadrelor didactice, cercetătorilor şi studenţilor” organizată de Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca între 26–27 octombrie 1979 :

I. Pătruţ, *Contribuţii la istoria limbii române*; P. Nelescu, *Din fonologia dialectului istro-român*; N. Mocanu, *Note asupra foneticii graiurilor bănăţene*; Dolina Grecu, *Dialect şi limbă literară*; Eugen Beltechî, *Limbă literară şi grai. Pe marginea vol. I din NALR — Banat*; Rodica Orza, *În legătură cu timpurile compuse ale verbelor în graiurile populare româneşti*; Ion Faiciuc, *Despre reacţia informatorilor faţă de faptele de limbă*; I. Roşianu, *Unele chestiuni de teorie şi metodă în onomastică*; Felicia Şerban, *Comparatism stilistic româno-italian*; Viorel Bidian, *Din terminologiile populare româneşti*; Elena Comsulea, *Termenii referitori la prelucrarea cinepii*; Ioana Anghel, *Note etimologice şi lexicale*; Valentina Şerban, *Note etimologice*; I. Mărlî, *Note lexicale*; S. Vlad, *Sistemul popular de denominaţie în toponimie*; Mozes Huba, *Societăţi literare maghiare din România în perioada interbelică*; Rodica Popescu, *Modalitate şi timp în baladele lui Radu Stanca*; Elena Stan, *Implicaţiile consensului social în romanele lui I. Agârbiceanu*; Aurel Sasu, *I. Vinea — avatarurile angajării*; Mariana Vartic, *Motivul morţii la Anton Holban*; M. Popa, *N. Iorga — cercetător al literaturilor străine*; Ion Istrate, *Codul lecturii în cărţile populare româneşti*.

b) La „Sesiunea ştiinţifică a cadrelor didactice, cercetătorilor şi studenţilor” organizată de Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca între 24–25 octombrie 1980 :

Eugen Pavel, *Consideraţii asupra tipărilor bîlgrădene de la sfîrşitul secolului al XVII-lea*; Mariana Istrate, *Observaţii asupra pseudonimelor*; Felicia Şerban şi Ileana Câmpean, *Din activitatea lexicografică a lui H. Tiktin*; E. Pavel şi I. Roşianu, *Dicţionarul toponimic al Transilvaniei, lucrare de interes naţional*.

c) Prezentate la alte manifestări ştiinţifice organizate în Cluj-Napoca sau în alte centre 1979 :

M. Popa, *Societăţi culturale clujene*, la Muzeul de artă, Cluj-Napoca, 7 martie 1979. Cu acelaşi prilej : Mozes Huba, *Societăţi literare clujene*; V. Taşcu, *Principii ale artei contemporane la Casa corpului didactic, Cluj-Napoca*, 3 aprilie 1979; Mozes Huba, *Szabédi László, la Cercul profesional al profesorilor de limbă şi literatura maghiară din Cluj-Napoca*, 7 aprilie 1979; V. Taşcu, *A. Camus şi realitatea textului*, Birlad, iunie 1979; A. Sasu, *Un dicţionar de titluri reţinute*, la „Simpozionul de lexicografie-lexicologie literară”, Iaşi, 6–7 decembrie 1979. Cu acelaşi prilej : M. Popa, *Pentru un dicţionar cronologic al romanului românesc*; V. Taşcu, *Erorile unui dicţionar*; I. Istrate, *Barocul în lexicografia literară românească*. P. Nelescu, *NALR — Banat : Principii şi metodă de lucru*, la Sesiunea de comunicări organizată de Societatea de ştiinţe filologice, Filiala Reşiţa, la Băile Herculane, între 29 iunie — 1 iulie 1979. Cu acelaşi prilej : E. Beltechî, *Adjectivul bard — bară*; I. Faiciuc, *Elemente transilvănene şi olteneste în unele graiuri din nord-vestul Banatului*; N. Mocanu, *Note asupra foneticii graiurilor din nord-estul Banatului*. Dolina Grecu, *Între grai şi limbă comună*, la Sesiunea de comunicări a Institutului de cercetări etnologice şi dialectologice, Bucureşti, iulie 1979. Rodica Popescu, *Ştefan*

Augustin Doinaş, „Mistreful cu colţi de argint” (analiză de text), la Sesiunea naţională a Societăţii de ştiinţe filologice, Slighşoara, octombrie 1979.

1980 :

Mozes Huba, *Nagy István*, la Casa corpului didactic din Tg. Mureş, 5 februarie 1980 ; Augustin Pop, *Refuzul identităţii*, la Simpozionul „Tudor Arghezi”, organizat de Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca, mai 1980 ; Eugen Pavel, *Orientări programatice în presa românească hunedoreană (1895—1944)*, la Sesiunea de comunicări a Muzeului judeţean Deva, 9—10 mai 1980 ; Eugen Pavel, *O carte necunoscută din biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino*, la Consfătuirea „Valorii bibliofile din patrimoniul cultural naţional”, Călmăneşti, mai 1980 ; Sabina Teluş, *Dicţionarul şi şcoala*, la a II-a sesiune ştiinţifică de studii literare, lingvistice şi interdisciplinare, Dej, mai 1980. Cu acelaşi prilej : Elena Comşulea, *Expresivitate în limbajul sportiv*. Marlana Istrate, *Implicaţii stilistice ale structurii frazei în proza lui C. Negruzzi şi M. Popa*, *Primele societăţi cu caracter cultural-literar din Transilvania*, la Sesiunea ştiinţifică a muzeului din Arad, 5 mai, 1980 ; P. Neiescu, *Dialectele româneşti sud-dunărene*, referat în şedinţa plenară a Sesiunii generale a Societăţii româneşti de lingvistică, Bucureşti, octombrie 1980. Cu acelaşi prilej : Sabina Teluş, *Reconsiderarea unor elemente relaţionale* ; Rodica Marian, *Despre genul baladesc* ; M. Popa, *M. Sadoveanu, emblematicele povestirii*, la Asociaţia scriitorilor din Cluj-Napoca, 10 noiembrie 1980.

d) *Prezentate peste hotare* :

M. Popa, *Receptarea literaturii străbroare în România pînă la primul război mondial*, la Simpozionul de la Belgrad, 10—15 august 1980 ; M. Popa, *Romanul românesc cu tematică balcanică*, la Cursurile de vară de la Ohrida (Iugoslavia).

IV Relaţii cu străinătatea

Lectorate de limba română peste hotare : Gr. Rusu, R. F. Germania ; G. Vasiliu, Franţa ; D. Loşonţi, Italia.

Vizite primite la institut din partea unor profesori şi cercetători străini : Jorgen Schmitt Jensen, Danemarca ; Tamara Repina, U.R.S.S. ; Paul Russel Gebbett, Irlanda de Nord şi alţii.

Ion Roşianu



LEONTIN GHERGARIU

(1897—1980)

În ziua de 11 iunie 1980 s-a stins din viață, la Cluj-Napoca, profesorul Leontin Ghergariu, născut la 13 ianuarie 1897, în comuna Nădlac, jud. Arad. Studiile liceale le-a făcut la Beiuș, iar la Cluj a obținut titlul de licențiat al Facultății de litere și filozofie.

A funcționat ca profesor și director al Liceului de băieți din Zalău (1925—1940), profesor la Liceul „Moise Nicoară” din Arad (1940—1945), la Liceul „G. Barițiu” din Cluj (1945—1946), inspector școlar al regiunii Cluj (1946—1948) și din nou profesor la Liceul „G. Barițiu”, pînă la data pensionării (1958).

Pentru meritele obținute în cadrul învățămîntului i s-a acordat, în 1965, titlul de profesor emerit.

Alături de munca depusă ca profesor, L. Ghergariu a desfășurat și o bogată activitate în domeniul culturii. La Zalău a înființat un muzeu de istorie și etnografie, fiind, totodată, animatorul publicațiilor periodice „Meseșul”, „Gazeta Sălajului”, „Școala noastră”, „Țara Silvaniei”. Ca membru și președinte al despărțămîntului județean Sălaj al „Astrei”, a ținut numeroase conferințe și a organizat o seamă de manifestări culturale.

Numeroase articole publicate în diverse ziare și reviste întregesc activitatea didactică și culturală desfășurată de profesorul L. Ghergariu în decursul anilor. Domeniul care l-a pasionat în mod deosebit și căruia l-a consacrat o mare parte a vieții sale a fost cel al etnografiei și folclorului. Articolele apărute în publicații de specialitate, colaborarea cu colectivul de etnografie al Secției de etnografie și folclor a Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, cercetările de etnografie de la Cinciș (Hunedoara), Drăguș, Năsăud, Maramureș, Țara Bîrsel, colaborarea la monografia *Arta populară din Valea Jiului* (București, 1963) reflectă doar o parte din activitatea desfășurată în acest domeniu. O impresionantă lucrare de etnografie, *Bisericiile de lemn din Sălaj*, rămasă în manuscris, reprezintă rezultatul unei munci asidue desfășurate în decursul mai multor decenii. O parte din această lucrare a fost publicată, sub titlul *Meșterii construcțiilor monumentale de lemn din Sălaj*, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei”.

Ca folclorist, a cules, din jud. Sălaj, numeroase variante ale „Mioriței” și ale „Meșterului Manole” și a publicat culegerea *Folclor literar din Sălaj* (Zalău, 1973), precum și studiul *Folcloriști din Sălaj* (în „Acta Musei Porolissensis”, 1978).

Începînd din anul 1949, prof. L. Ghergariu a fost un devotat colaborator al Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca. A făcut parte din colectivele de redactare ale *Dicționarului limbii române* (DA), *Dicționarului limbii române literare contemporane*, *Dicționarului român-maghiar* și *Dicționarului limbii române* (DLR). În acest timp a publicat mai multe articole în revistele „Cercetări de lingvistică”, „Limba română”, „Limba și literatură” etc., în care a abordat probleme ale predării limbii române în școală, probleme de gramatică, note lexicale și etimologice etc. Timp de peste 30 de ani a fost nelipsit de la ședințele de comunicări ale institutului, de la conferințe sau alte manifestări științifice.

Profesorul Leontin Ghergariu rămîne în memoria celor care l-au cunoscut, de celor cu care a colaborat, ca un om de o rară modestie și ca un pasionat cercetător al valorilor spirituale ale poporului român.

Vasile Breban

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

RECTIFICARE

Întrucît în numărul 2/1980 al revistei s-au strecurat unele greșeli, cititorii sînt rugați să le corecteze după cum urmează: p. 126 (r. 17) Teodora: Teodor; p. 127 (r. 3) an: ani; p. 144 (r. 23—24) istotic: istoric; p. 145 (r. 9) jusqu'ice: jusqu'ici; p. 145 (r. 10) esti: este; p. 162 (r. 33) un: on; p. 176 (r. 2 de jos) Langue: "Langue; p. 179 (r. 7 de jos) relativulu: relativului; p. 183 (r. 32) *Mary and sang*: *Mary and Peter sang*; p. 211 (r. 9 de jos) stricture: structure; p. 211 (r. 11 de jos) surfacc: surface; p. 217 (r. 9) temein-: temei-; p. 238 (r. 17) m<o>l<i>tv<e>nle: M<o>l<i>tv<e>nle.

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceluiași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase gratuite. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite, pe adresa Consiliului de conducere al revistei: 3 400 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

- PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN, *Atlasul lingvistic român pe regiuni, Maramureș*, vol. II, 1971, XXV p. + hărți de la 244 la 537, 118 lei; vol. III, 1973, XXV p. + hărți de la 538 la 870, 132 lei.
- ION GHETIE, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, 1974, 210 p., 9 lei.
- GHEORGHE CHIVU și MARIANA COSTINESCU, *Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea*, 1974, 9 lei.
- ION GHETIE, *Baza dialectală a românei literare*, 1975, 696 p., 48 lei.
- * * * *Fonetica și dialectologie*, vol. IX, 1975, 256 p., 16,50 lei.
- Sub redacția acad. IORGU IORDAN, *Istoria științelor în România. Lingvistica*, 1975, 176 p., 7,50 lei.
- FLORA ȘUTEU, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, 1976, 244 p., 11 lei.
- Sub redacția acad. AL. GRAUR și acad. I. COTEANU, *Probleme de lingvistică generală*, vol. VII, 1977, 126 p., 7,50 lei.
- Sub redacția acad. AL. GRAUR și MIOARA AVRAM, *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. II, *Prefixele*, 1978, 385 p., 25 lei.
- H. MIHĂESCU, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*. Coeditare cu Société d'édition «Les belles lettres» — Franța, 1978, 401 p., 32 lei.
- Sub redacția IORGU IORDAN, AL. GRAUR, ION COTEANU, *Dicționarul limbii române*, tom IX, partea I, Litera Ș, 1978, 272 p., 40 lei.
- FI. MARCU și C. MANECA, *Dicționar de neologisme*, ed. a III-a, 1978, 1168 p., 116 lei.
- ZAMFIRA MIHAIL, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, 1978, 255 p. + 16 pl. + 1 hartă, 20 lei.
- * * * *Documente și însemnări din secolul al XVI-lea*, 1979, 500 p., 41 lei.
- Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Banat*, vol. I, 1980, XXXII + 174 p. + 154 p. (broșură), 184 lei.
- Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia*, vol. IV, 1980, X + 304 p., 238 lei.
- Sub redacția IORGU IORDAN, AL. GRAUR, ION COTEANU, *Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă, tom VIII, litera P, partea a 4-a (Pozițiile-presimțire), 1980, p. 949 — 1341, 60 lei.

CL, anul XXVI, nr. 1, p. 1—112, Cluj-Napoca, 1981

